معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

تۉقّیزینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

تۉقّیزینچی صنف درسلیک کتابی

۹- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹ هـ . ش.

کتاب مشخصاتی

مضمون: اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی

مؤلفلر: تعلیمی نصاب اؤزبېک بؤلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

تېکشیرووچیلر: تعلیمی نصاب اؤزبېک بؤلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

صنف: تؤقّیزینچی

متن تیلی: اؤزبېکی

یوکسلتیرووچی: درسلیک کتابلر تألیفی و تعلیمی نصابی نینگ یوکسلتیریش عمومی ریاستی

ترقه‌توووچی: معارف وزیرلیگی عامه آگاه‌لیگی و روابط ریاستی

باسیلگن ییلی: هجری شمسی ۱۳۹۹

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

درسلیک کتاب‌لر معارف وزیرلیگی‌گه تېگیشلی بؤلیب، بازارده آلدی- ساتدی‌گه اجازه بېریلمه‌یدی. متخلف‌لر بیلن قانونی معامله بؤله‌دی.

معارف وزیری‌نینگ پیامی

اقرأ باسم ربک

بیزگه حیات بغیشله‌گن و اؤقیش و یازیش بویوک نعمتی‌گه ایگه قیلگن تینگری تعالی‌دن منتدارمیز و اللهﷻ تمانیدن بیرینچی قتله اؤقیش پیامی نازل بؤلگن اینگ سؤنگی پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺگه کؤپ درودلر بؤلسین.

۱۳۹۷نچی ییلی، معارف ییلی نامیگه مسمی بؤلگن‌لیگی برچه‌لرگه معلوم دیر. شونده‌ی بیزنینگ عزیز مملکتی‌میزده تعلم و تربیه تیزیمی‌نینگ اَیریم بؤلیم‌لریده اساسی اؤزگریش‌لر کېلیشی ممکن. اؤقیتووچی، اؤقووچی، کتاب، مکتب، اداره و آته–آنه‌لر کېنگش اداره‌لری، افغانستان معارف تیزیمی‌نینگ اساسی و آلتی‌لیک عنصرلریدن حسابلنه‌دی و بولر مملکت تعلیم و تربیه‌سینی رواجلنتیشریشده مهم رول اؤینه‌یدی. بونده‌ی بیر مهم پیتده، افغانستان معارفی‌نینگ بویوک عایله‌سی و باشچیسی، مملکت تعلیم و تربیه‌سی‌نینگ زمانوی تیزیمینی رواجلنتیریشده اساسی اؤزگریشلر یره‌تیش اوچون قرار قبول قیلگن.

شو اوچون، تعلیمی نصاب‌نی اصلاح و رواجلنتیریش، معارف وزیرلیگی‌نینگ مهم بیرینچی درجه‌ده‌گی ایشلریدن سنه‌له‌دی. درسلیک کتابلر کیفیتی، محتواسی و اولرنی مکتبلر، مدرسه‌لر و باشقه دولتی و شخصی تعلیمی اداره‌لرده ترقه‌تیش جریانی تؤغریسیده اعتبار قره‌تیش معارف وزیرلیگی‌نینگ دستورلریده بیرینچی اؤرینده دیر. بیزنینگ درسلیک کتابلریمز کیفیتلی بؤلمه‌گن صورتده، مملکتده تعلیمی پایدار هدفلرگه ایریشه‌آلمه‌یمیز.

یوقاریده‌گی ذکر بؤلگن هدفلر و بیر مهم تعلیمی تیزیم‌گه ایریشیش اوچون، مملکت بؤییچه برچه اؤقیتووچیلردن، اولرنی کېله‌جک نسل‌نینگ تربیه‌لاووچیلری صفتیده، التماس قیله‌میز که اولر اوشبو کتاب و محتواسینی عزیز باله‌لرگه اؤرگه‌تیش جریانیده هرقنده‌ی سعی و حرکت‌لریدن باش تارتمه‌سین‌لر و دینی، ملی و انتقاد فکرلی بؤلگن فعال و آگاه نسل‌نی تربیه‌لش اوچون کوشش قیلسین‌لر. اؤقیتووچیلر، هرکون ینگی تعهد و مسؤولیت پذیرلیک‌دن تشقری، عزیز اؤقووچیلرنینگ یقین کېله‌جکده افغانستان‌نینگ ثمره‌لی، متمدن و معمار خلقی صفتیده رواجله‌نیشی‌نی نیت قیلیب، درس بیریش‌نی باشله‌سین‌لر.

عزیز اؤقووچیلردن، اولرنی مملکت‌نینگ کېله‌جک اینگ ارزشلی سرمایه‌سی صفتیده، ایسته‌یمن که اولر فرصت‌نی قؤلدن بیرمه‌ی، اؤقیتووچیلرنینگ درسیدن ادب و احترام کمالی بیلن علم اؤرگه‌نیب، اولرنینگ بیلیمیدن تؤغری شکلده فایده‌لنسین‌لر.

آخرده، مملکت برچه تعلیمی ایش بیلرمانلری، تعلیم و تربیت دانشمندلری و اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش و ایدیت قیلیش اوچون جدی سعی و حرکت قیلگن تعلیمی نصاب بؤلیمیده‌گی فنی همکارلردن منتدارچیلیک بیلدیریب، اولرگه تینگری تعالی‌دن بو مقدس و انسان‌ساز یؤلده موفقیت‌لیک ایسته‌یمن.

بیر معیاری و رواجلنگن معارف تیزیمی‌گه ایریشیش و آزاد خلق‌لی آباد، آگاه و مرفه افغانستان آرزوسی بیلن.

دکتور محمد میرویس بلخی

معارف وزیری

فهرست

سان	عنوان	وقت	بیت
۱	حمد	ایکّی درسلیک ساعتی	۱
۲	حضرت محمد(ص) نینگ هجرت قیلگن‌لری	ایکّی درسلیک ساعتی	۵
۳	اینی- آغه‌لیک و تېنگلیک	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰
۴	حادثه تؤستدن یوز بېره‌دی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۴
۵	مطالعه اهمیتی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۰
۶	قوتیلیش طوقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۶
۷	صوفی الله یار	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۱
۸	یېماق نی حددن آشیرمنگ!	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۷
۹	تورکلر قنده‌ی خطلردن فایده‌لنگنلر	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۱
۱۰	گلبدن بېگیم	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۶
۱۱	هرات "مصلی" سی	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۱
۱۲	قرآن قصه‌لریدن احسن القصص	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۷

۱۳	تواضع و ادب	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۳
۱۴	امام زمخشری	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۶
۱۵	میرزا اولوغ بیک	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۱
۱۶	قهر و غضب نی ییپنگیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۸
۱۷	دموکراسی	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۳
۱۸	گؤر اؤغلی	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۸
۱۹	انسان حیاتیده برق نینگ نقشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۳
۲۰	قیسقه داستان	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۷
۲۱	یششده تجارت نینگ نقشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۱
۲۲	علّامه صلاح الدین سلجوقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۶
۲۳	حکایت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۱
۲۴	تنقید نی تن آلیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۶
۲۵	مجالس النفایس	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۱
۲۶	ابرکین‌لیک فرشته سی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۶
۲۷	امام بخاری(رح)	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۱
۲۸	موفقیت سیرلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۵
۲۹	لغتلر		۱۳۹

بیرینچی درس

هدفلر:

۱- حمد، ثنا و صفت الله(جل‌جلاله) گه خاص‌لیگینی بیلیش.

۲- یاردمچی سۉزلر حقیده معلومات تاپیب ایشلته‌آلیش.

سۉراق:

نیگه تنگری تعالی گه حمد و ثنالر ایته‌میز؟

۲- تنگری تعالی گه قنده‌ی حمد و ثنالرنی اَیتیش کیره‌ک؟

حمد

ای حبیبینگ دین کیلیب حمدینگغه لا احصی ثنا
اوّل چو عاجز بۉلسه، وصفینگ کیم قیلا آلغای ینا
کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی انده‌وه و غم
عیش و عشرت دور سینینگ عشقینگداغی، درد و عنا
گنج تاپسا منعم اۉلماس، کیمنی سین قیلسانگ فقیر
گنج بیرسه، مفلس اۉلماس، کیمگا سین بیرسنگ غنا
کۉنگلوم ایت معمور، مهرینگ بیرله، لیکن قۉیماغیل
نفس اندا قیلغالی، حرص و هوس، طرحین بنا
خسته کۉنگلومنی اۉزونگدین اۉزگادین، بیگانه قیل
اۉزگادین بیگانه قیلغاچ، قیل اۉزونگا آشنا

ظلمت هجرانینگ ایچره یۉل آزیب سرگشته‌مین
اۉز اۉزونگ ساری هدایت شمعی بیرله اهدنا
لطف ایتیب عشاق ارا یارب، نوا قیلغیل نصیب
تا حسینی نینگ مقامی بۉلسه بو دار فنا
سلطان حسین میرزا بایقرأ «حسینی»

اساسی توشونچه:

برچه ثنا و صفتلر الله(جل جلاله) گه یره‌شه‌دی، هرقنچه الله(جل جلاله) حقیده حمد و ثنا اَیتیلسه، اداغه یتمه‌یدی. خوشلیک و قیغو بیره‌دیگن، بای و قشّاق قیله‌دیگن هم الله(جل جلاله) دیر و تۉغری یۉلنی کۉرسه‌تیب، هدایت بیره‌دیگن هم الله(جل جلاله) دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بیتلرنی معنا قیلیب، مضمونینی اوچ اۉقووچی نوبت بیلن باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین:

ای حبیبینگ‌دین کیلیب حمدینگغه لا احصی ثنا
اول چو عاجز بۉلسه، وصفینگ کیم قیلا آلغای ینا؟
کام و راحت دور سینینگ شَوقونگداغی اندوه و غم
عیش و عشرت دور سینینگ عشقینگداغی درد و عنا

۲- اوچ اۉقووچی نوبت بیلن درس متنینی دکلمه شکلیده اۉقیسین، سۉنگ بیر اۉقووچی درس مفهومینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۉزلیک‌دن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

لا احصی، منعم، حرص، اۉزگا، اهدنا، دار فنا

اوی تاپشیریغی:

حمد درسینی ایرکین ادبی نثرگه اۉزگریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

یاردمچی سؤزلر:

مستقل معناگه ایگه بؤلمه‌گن، گرامر مناسبت‌لرینی بیلدیره‌دیگن سؤزلر، یاردمچی سؤزلر دېیله‌دی.

اؤزبېک تیلیده یاردمچی سؤزلرنینگ اوچ توری بار:

۱- کمکچی، ۲- باغلاوچی، ۳- یوکلمه

یاردمچی سؤزلر، قؤشیمچه‌لردن عبارت دیر:

بیلن، اوچون، تمان، و، هم، همده، نخواهد که، خلاص، چی، می

۱- کمکچی (ربط): آت یا که آتلشگن سؤزنینگ باشقه بیر سؤزگه (کؤپراق فعل‌گه) تابع‌لنیشی‌نی کؤرستووچی یاردمچی سؤزلر، کمکچی سؤزلر دېیله‌دی، مثلاً: اوچون، بیلن، تمان،...

مثال: اوکه‌م اوچون کتاب آلدیم. قلم بیلن چیرایلی خط یازدیم.

۲- باغلاوچی (عطف): گپ بؤلک‌لرینی و گپلرنی اؤز ارا باغلش اوچون خدمت قیله‌دیگن یاردمچی سؤز باغلاوچی دېیله‌دی. مثلاً: و، همده، هم، لیکن،........

مثال: ساعت سکّیزده مکتب زنگی اوریلدی، همده درس باشلندی. لیکن مین بوگون کېچراق کیلدیم.

۳- یوکلمه: سؤزلرگه یا که گپلر مضمونی‌گه قؤشیمچه معنا قؤشه‌دیگن یاردمچی سؤز، یوکلمه دېیله‌دی، مثلاً: نخواهد که، خلاص، چی، می، کو، حتی،....

مثال: هراتده تاریخی بنالرنی مین کؤرگن‌من، سین- چی؟

بیز حتّٰی دم آلیش کونلری هم ایش قیله‌میز.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی تۉلدیرینگ:

*- اې حبیبینگدین کېلیب................

اول چو عاجز بۉلسه،..................

*- کام و راحت دور سېنینگ..............

عیش و عشرت دور سېنینگ.............

۲- قوییده‌گی بَیتنی دقت بیلن اۉقیب، سۉنگ هر اۉقووچی اۉقیلگن بَیت حقیده بیلگن‌لرینی یازسین. کېین تۉرت اۉقووچی توریب، یازگنینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین:

گنج تاپسا منعم اۉلماس، کیمنی سېن قیلسانگ فقیر

گنج بېرسه مفلس اۉلماس، کیمگا سېن بېرسنگ غنا

۳- اۉقووچیلردن ایکّی کیشی، درس متنینی دکلمه شکلده اۉقیسین و ایکّی کیشی مفهومینی باشقه‌لرگه اَیتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۉزلر اوچون آلتی جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– حضرت محمدﷺ نینگ هجرت‌لری حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

۲– نحو حقیده معلومات تاپیش.

سؤراق:

۱– پیغمبریمیز کیم بیلن هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نیمه اوچون مدینهٔ منوره‌گه هجرت قیلدیلر؟

حضرت محمدﷺ نینگ هجرت قیلگن‌لری

پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ ایلّیک اوچ یاشده ایدیلر و اؤن اوچ ییل بعثتدن کېین ربیع الاول آییده، مکّهٔ مکرمه‌دن مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر. مدینهٔ منوره خلقلری مکّهٔ مکرمه‌دن اولرنینگ هجرت قیلگن‌لرینی ایشیتیب، تانگ آتگنده یؤللری‌گه چیقیب، قویاش هوانی ایسیتگونچه، طاقتسیز کوتیب تؤخته‌دیلر. کېین مأیوس بؤلیب، ایشلریگه کېتدیلر، اَینیقسه مهاجرلردن حضرت حمزهؓ نینگ طاقتلری طاق بؤلیب، تینچی بوزیلیب، پریشان حالتده، اَیتردی: حضرت محمدﷺ نینگ مکّهٔ مکرمه‌دن چیققن‌لری‌گه سکّیز کون بؤلاتیبدی؛ حاضرگچه کیلگن‌لری یؤق، یؤلده قیسی قیین‌چیلیککه اوچره‌دیلرمی؟ یؤق– یؤق! انشاءالله کیله‌دیلر، پیغمبریمیز جنابلری گه هېچکیم ضرر یېتکیزه آلمه‌یدی، محمدﷺ نبی اللهﷺ سیوه‌دی و اسره‌یدی.

حضرت محمدﷺ سکّیز کونده «قبا» دېگن جای‌گه یېتیب کېلدیلر. قبا، مدینهٔ منوره‌دن آلتی میل اوزاقده جایلشگن دیر. مدینهٔ منوره اولوسی، کـۉپ هلهلـه و خوشـلیک بـیلن پیغمبریمیزنـی کوتیب آلدیلر.

بو یېرده عمرو بن عوف "انصاری" نینگ اۉغیل‌لریگه اۉن- اۉن بېش کونگچه مهمان بۉلدیلر و شو جایده قبا مسجدینی قوردیلر، بو مسجد، اسلام تاریخیده ایلک مسجد دیر. سۉنگره جمعه کونی مدینه تمانی‌گه حرکت قیلدیلر، جمعه نمازی وقتیده بنی سالم بن عوف دېگن یېرگه کېلدیلر، او یېرده هم بیر مسجد قوریب، بیرینچی جمعه نمازینی صحابه‌لر بیلن مدینهٔ منوره‌ده اۉقییدیلر.

پیغمبریمیز مدینهٔ منوره‌گه کېلگنلریده، بوتون مدینه خلقی قووانیب، استقبال‌لریگه چیقیب، «الله اکبر، الله رسولی کېلدیلر، محمدﷺ کېلدیلر»، دېب کوتیب آلدیلر. بونده‌ی قووانچلی کون‌نی هېچ قچان مدینهٔ منوره کۉرگن اېمس اېدی.

مدینهٔ منوره نینگ باله‌لری، خوشلیک‌لریدن بو شعرنی قۉشیق شکلیده اۉقی اېدیلر:

طَلَعَ البَدرُ عَلَینا مِن ثَنِیات الوَدَاعِ وَجَبَ الشکّر عَلَینا مَا دَعَا لِلّٰهِ دَاعِ

ترجمه: «ثنیات الوداع تمانیدن بیزلرگه اۉن تۉرت کېچه‌لیک آی چیقدی، الله تمانیگه داعی بۉلسه، بیزلرگه شکر اېتیش واجب دیر.»

مدینه خلقی‌نینگ هر بیریسی پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ نی اۉز اویی‌گه مهمان قیلیش‌نی آرزو قیلردی. لېکن اولر تویه(تېوه)نینگ نۉخته‌سـینی بـۉش قۉیینـگ، بـو حیـوان اللهﷻ تمانیـدن مأمور دیر، او بویورگن یېرگه چۉکه‌دی، دېدیلر.

تویه (تېوه)، یوریب- یوریب بیر یېرده تۉخته‌دی، اویاق- بویاققه قره‌ب، بقریب اۉشه یېرگـه چۉکدی، شو یېر حضرت ابو ایوب انصاریؓ نینگ اویلری قرشی‌سیده، طف جمعیتـی بنـی نجـار طایفه‌سیدن بۉلگن ایکّی یتیم باله‌دن اېدی. رسول اللهﷺ یېرنی یتیملرنینـگ ولـی‌سـیدن سـاتیب آلیب، او یېرده مدینه مسجدینی قوردیردیلر، حاضر اۉشه مسجد، نبوی دېب، اتـه‌لـه‌دی. حضـرت محمدﷺ مسجد توزه‌لیب بوتگونچه، حضرت ابو ایوب انصـاریؓ نینـگ اوییـده مهمـان اېـدیلر و یشه‌یدیگن اویلرینی هم اۉشه مسجدنینگ یانباشی‌ده قوردیردیلر.

پیغمبریمیزﷺ مسجد نبوی نینگ قوریلیش ایشلری‌ده هم قتنه‌شردیلر و صـحابه‌لـر قیزیقیـب ایشلردیلر و هم اۉزلری اولرگه تاش کېلتیریب اَیتردیلر:

«اللّهُمّ لَا یَمشَ إلّا عَیشَ الاَخرة فَاغفِر الاَنصَارِ وَالمُهاجِرَةَ

ترجمه: اي الله(جل جلاله)، آخرت حیاتیدن باشقه یخشی حیات یوْق، انصار و مهاجرلرنی بغیشله

پیغمبریمیز مدینهٔ منوره‌ده مقیم بوْلگن‌لریدن سوْنگ، حضرت عبدالله بن ابوبکر ﷺ آته‌لری‌نینگ عایله‌لری بیلن حضرت محمد ﷺ نینگ اهل و عیاللرینی مدینهٔ منوره‌گه آلیب کیلدیلر.

حضرت محمد ﷺ مدینهٔ منوره‌ده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر. (قرآنکریم ده پیغمبرلر داستانی، عفیف عبدالفتاح طیاره)

اساسی توشونچه:

حضرت محمد ﷺ اوْن اوچ ییل بعثتدن کیین، ربیع الاول آییده مکّهٔ مکرمه‌دن مدینهٔ منوره تمانگه هجرت قیلدیلر، یوْلده کوْپ مشقتلرنی کوْریب، سکّیز کوندن سوْنگ مدینهٔ منوره‌گه کیلدیلر. مدینه خلقی قووانچ بیلن اولرنی کوتیب آلدیلر و مدینهٔ منوره ده اسلام دولتینی قوریب، بوتون دنیا خلقینی اسلام دینی‌گه دعوت قیله باشله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- پیغمبریمیز نینگ اوْسمیرلیک دورلری حقیده معلومات بیرینگ.

۲- درس متنینی ایکّی اوْقووچی نوبت بیلن اوْقیسین، سوْنگ ایکّی اوْقووچی پیغمبریمیز حقیده سوْزله‌سین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سوْزلیکدن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

ربیع الاول، تانگ آتگنده، اسرەش، ثنیات الوداع، نوْخته، چوْکماق، بوتگونچه

۴- هر قطاردن بیر کیشی بیر لغت نینگ معناسینی و باشقه‌قطاردن بیر اوْقووچی اوْشه لغت‌گه یازگن جمله‌سینی اوْقیسین، شو شکلده قطارلر اداغیگچه دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- پیغمبریمیز قیلگن غزالریدن آت توتیب، بدر غزوه‌سی حقیده بیلگن‌لرینگیزنی یازیب کیلتیرینگ.

نحو حقیده معلومات:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلری‌گه دقت قیلینگ:

*– پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ ایلّیک اوچ یاشلریده، اۉن اوچ ییل بعثتدن کېین ربیع الاول آییده، مدینهٔ منوره تمانیگه هجرت قیلدیلر.

*قویاش نوری عالم نی یاروته‌دی.

*– غیرتلی باله چرچه‌گنینی بیلمه‌یدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده «حضرت محمدﷺ هجرت قیلدیلر، قویاش نوری یاروته‌دی، باله بیلمه‌یدی»، گپ نینگ اساسی مضمونینی تشکیل ایته‌دیگن سۉزلر دیر. بونده‌ی سۉزلر، گپ بۉلکلری دیبیله‌دی.

گپ‌ده‌گی باشقه سۉزلر، گپ نینگ مضمونینی تۉلدیریش اوچون خدمت قیله‌دی. گپ نینگ کیم یا که نیمه حقیده ایتیلگنینی بیلدیره‌دیگن بۉلک، ایگه دیب ایتیله‌دی و گپ نینگ ایگه حقیده نیمه دیبیلگنینی بیلدیره‌دیگن بۉله‌گی کېسیم دیبیله‌دی. انه شونینگ‌دیک سۉز بیریکمه‌لری و گپ تورلری‌دن بحث قیله‌دیگن بیلیم، نحو دیبیله‌دی.

نحو عربچه سۉز بۉلیب، سۉزلیک‌ده بېش معناسی بار:

۱– قصد، ۲– تمان، ۳– اۉلچاو، ۴– تور، ۵– اۉخشش

اصطلاح‌ده نحو، گرامرنینگ ایکّینچی قسمی بۉلیب، اونده سۉز بیریکمه‌لری، گپ تورلری و گپ نینگ تۉغری یازیشمه‌سی اۉرگه‌نیله‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرده ایگه و کېسیم‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ!

*– مدینهٔ منوره خلقلری حضرت محمدﷺ نینگ هجرت قیلگنلرینی ایشیتیب، تانگ آتگنده کیله‌دیگن یۉلگه چیقیب، طاقتسیز کوتیب تۉخته‌دیلر.

*– حضرت محمدﷺ قبا دیگن جایده ییتیب کیلدیلر.

*– پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ تویه (تیوه)نینگ نۉخته‌سینی بۉش قۉیینگ، بو حیوان مأمور دیر، دیدیلر.

۲– قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بیرینگ:

– مدینهٔ منوره‌نینگ باله‌لری، پیغمبریمیز حق‌لریده قیسی شعرنی اۉقیب چیقدیلر؟

– حضرت محمدﷺ مدینه منوره‌ده کیم‌گه مهمان بۉلدیلر؟
– او ییرده قورگن مسجدلری نیمه دیب اته‌له‌دی؟
– بو مسجد قه‌ییرده دیر؟
– اونینگ قوریلیش ایشلریده کیملر قتنشگن؟
– پیغمبریمیز حضرت محمدﷺ نیگه مکّه‌دن مدینه‌گه هجرت قیلدیلر؟
– متن‌ده بیر عربچه شعر بار. اونینگ سۉزلری و معناسی نیمه؟
– حضرت عبدالله بن ابوبکر نیمه ایش قیلدی؟
۳– متنده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ هر قطاردن بیر اۉقووچی توریب، یازگن شعرنی اۉقیب، معنا قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن بیر پاراگرافنی کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ، سۉنگ اوندن آت (اسم)، فعل، فاعل، مفعول، صفت، موصوف و آلماشلرینی آیریب، یازیب کېلتیرینگ.

اوچینچی درس

هدفلر:

١- اینی- آغه‌لیک و تینگلیک حقیده معلومات تاپیب، تیریکچیلیک‌ده اوندن فایده‌لنیش.

٢- «عبارت» حقیده قیسقه‌چه معلومات تاپیش.

سؤراق:

١- انسـان، رنـگ، منصـب، نسـب و بایلیـک نقطـهٔ نظریـدن باشـقه‌لـردن اوسـتونراق بؤله‌آله‌دی‌می؟ بو باره ده سؤزلنگ!

اینی- آغه‌لیک و تینگلیک

عزیز اؤقووچیلر! الله ﷻ قرآنکریم ده انسانلر نینگ کېلیـب چیقیشـی حقیـده شـونده‌ی دېـب بویوره دی.

«اي انسانلر! سیزلرنی بیر آته و بیر آنه‌دن یره‌تدیم، تانیش و معرفت اوچـون اَیـری- اَیـری ملتلر و قبیله‌لرگه بؤلدیم. الله ﷻ حضوریگه تقوالی و پرهیزگار کیشـی مکـرم و معـزز دیـر. الله ﷻ بنده‌لری نینگ برچه حالت‌لرینی بیلیب، یخشی و یمان قیله‌دیگن ایشلری‌دن آگاه دیر.»

بو آیت‌گه کؤره، بوتون انسان‌لر بیر آته- آنه فرزندلری بؤلیب، بیر- بیرلریدن هـېچ قنـده‌ی اوستون‌لیکلری یؤق، لـېکن اوسـتونلیک‌لـری تقـوالری‌ده دیـر، چونکـه پرهیزگـار کیشـیلر الله ﷻ حضوریگه مقرب و مکرم دیرلر.

الله ﷻ نینگ اَیتگنی گه کؤره، انسان‌لر پول، منصب، رنگ، کوچ و نسب جهتیدن بیر- بیرلریگه اوستونلیک‌لری یؤق، بلکه برچه‌لری بیر- بیرلری بیلن تېنگ دیرلـر. شـونینگ اوچـون، هـېچ قـوم، قبیله و ملّت اؤزینی یوقاری دېب، اَیته آلمه‌یدی.

- الله ﷻ قرآنکریم ده ینه بیر جایده بونده‌ی بویورگن دیر: مؤمن‌لر بیـر- بیرلـری بـیلن اینـی- آغه دیرلر.

بیر اینی– آغه هېچ قچان اؤز اینی– آغه‌سیگه ضرر یېتکزیش‌نـی ایسـته‌مـه‌یـدی، شـونده‌ی اېکن، انسانلر بیر– بیرلرینی حرمت قیلیب، اؤز حقلری‌گه قانع بؤلیب، باشقه‌لرنینـگ حقلرینـی ایـاغ آستی قیلمسه؛ دایم بیر– بیری‌گه یخشیلیک قیلیب، یمانلیک نی روا کؤرمسـه، اینـی– آغـه‌لیـک و تېنگلیک یره‌تیله‌دی.

امیر علیشېر نوایی، خمسه‌سیده یخشی‌لیک حقیده بونده‌ی دېیدی:

یخشیلیغ ار ایلاماسانگ ایش چاغی	ایلامـاغیـــل باری یامـانلیـغ داغی
بؤلماســـــا ترياق ايلا جانينگغا بهر	سالـماغیل اچّیغ بیلا جانینگغـا زهر
اندا قـایـــو امر که دلـکـــش دورور	بارچادین احباب یوزی خوش دورور
اســــرا اؤزونگنی بیـــراو آزاریدن	کیمســـاگا آزرده‌لیـــق اظهـــاریدن
اېل‌نی اؤزونگ جانبی‌دین ایمن اېت	اؤزنی طرب مسکنی‌گا ســاکن اېت
قیلمه اولـــوس اهل و عیـالیغا قصد	ایلامـا اېـل جـانی و مالیـغـا قصـد
هر نفســـې قـایغـــودین آزاد بؤل	یار و مصاحب‌لار ایلا شـــــاد بؤل

دېمک منه شو اساسده من– منلیک، کبـر و غـرور، یمانلیـک و باشـقه‌لرگـه بهـا بېرمـه‌ی حقلرینی ایاغ آستی قیلیش، اؤز حقی گه قناعت قیلمـه‌ی باشـقه‌لرگـه ظلـم و جبـر اؤتکـزیش و شونگه اؤخشش یره‌مس عمللر نتیجه‌سیده اوروشلر اؤرته‌گه کېلـه‌دی. عقللـی و بیلیملـی انسـانلر هیچقچان بیراو گه ظلم اېتیش و حقی نی اياغ آستی قیلیش و یره مس عمللرنـی بجـریش گـه حرکت قیلمه یدی. دایم قانون نی رعایت اېته دی و آدملر بیلن اینـی– آغـه لیـک و تینچلیکـده یشه‌یدی و تقوا نی همه ایشلرده معیار بیله‌دی.

اساسی توشونچه:

عقلی و بیلیملی انسانلر هیچقچان اوریش و یمان ایشلر و عمللرنی بجرمه یدیلر. هردایم اینی- آغه‌لیک و تینچلیکده یشب، تقوا و پرهیزگارلیک بیلن کون اؤتکزه‌دیلر. قانون نی رعایت اِتیب، برچه انسانلرنی بیر آته و آنه دن بیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قرآنکریم انسانلرنی کیم‌لرنینگ اولادی بیله‌دی؟

۲- قوم- قوم، طایفه- طایفه و قبیله- قبیله قیلیب انسانلرنی یره‌تیشیدن مقصد نیمه دیر؟

۳- الله ﷻ و اونینگ پیغمبری انسانلرنینگ عزیز و مکرمی کیم نی بیله‌دیلر؟

۴- انسانلر نیمه نقطه نظردن بیر- بیرلریدن اوستون توره‌دیلر؟

۵- قوییده‌گی ایکّی بیتنی ایکّی اؤقووچی اؤقیسین، سؤنگ باشقه ایکّی اؤقووچی نوبت بیلن معنا و مفهومینی ایتسین:

اسرا اؤزونگنی بیراو آزاریدن	کیمساگا آزرده‌لیق اظهاریدن
ایلنی اؤزونگ جانبی‌دن ایمن ایت	اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن ایت

۶- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

موعظه، مقتدی، یره‌تیش، اوستونلیک، ذیحق، تریاق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی آیت شریف نینگ ترجمه‌سیدن فایده‌لنیب، قیسقه بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

مؤمن‌لر بیر- بیرلری بیلن اینی- آغه دیرلر.

گرامر قاعده‌لری

۱- ایل‌نی اؤزونگ جانبی‌دین ایمن ایت اؤزنی طرب مسکنی‌گا ساکن ایت.
۲- مدرسه‌میز مدرسی تانگ‌نمازینی اؤقیگندن سؤنگ، مقتدی‌لری‌گه، تورلی موعظه‌لر ایتردی.
۳- احمد بیر یخشی خبرنی اېشیتیب، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی.
۴- سلام اکه، بیر ساووق خبرنی اېشیتیب، کؤنگلی بوزیلیب کېتدی.
یوقاریده گی جمله لرده طرب مسکنی، تانگ نمازی، رنگ و رویی آچیلیب کېتدی، ساووغ خبر، کؤنگلی بوزیلیب کېتدی، عبارت دېب اته‌له‌دی.

عبارت (عباره): بیر مفهومنی افاده‌لاوچی بیر و یا نېچه سؤزلر بیریکمه‌سی و یا باشقه شکلده بیر و یا نېچه سؤزلر بیریکمه‌سی مستقل شکلده گپلرگه قؤشیلیب، آت (اسم)، صفت و یا قید اؤرنیگه ایشله‌تیلسه، عباره دېیله‌دی، ساده‌راق قیلیب ایتگنده، بیرار توشونچه یا فکرنی افاده‌لاوچی سؤزلر بیریکمه‌سی، عبارت دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بؤش جایلرنی کېره‌کلی سؤزلر بیلن تؤلدیرینگ:
- مسجدیمیز خطیبی ...... مقتدی‌لریگه، موعظه ایتردی.
- بوتون انسان‌لر..... فرزندلری بؤلیب، بیر- بیرلریدن .... یؤق.
- من- منلیک، غرور، اؤزینی،......، باشقه‌لرگه بها بېرمه‌ی .... قیلیش، اؤز حقیگه قناعت قیلمه‌ی، باشقه‌لر.......و شولرگه اؤخشش ......، اوروشلرگه سبب بؤله‌دی.
- مؤمن‌لر بیر- بیرلری......دیرلر.
- بیر اینی- آغه هېچ قچان......... ایسته‌مه‌یدی.
- شونده‌ی ایکن، انسانلر بیر- بیرلرینی ...... اؤز حقلری‌گه.....، باشقه‌لرنینگ.....قیلمسه؛ دایم بیر- بیری‌گه ..... یمانلیک نی روا کؤرمسه، .... یره‌تیله‌دی.

۲- درس متنینی دقت بیلن اؤقیب، سؤنگ اینی-آغه‌لیک و تېنگلیک حقیده تؤرت جمله یازینگ.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن عباره‌لرنی بیلگی‌لب کؤرسه‌تینگ:
- چومچوق‌لر تېمیر قنات بؤلیب دیرلر.
- آسمان آله بولوت دیر.
- تیریکچیلیک مشقتی ایلکه‌م گه آغیرلیک قیله‌دی.
- یمان حالت نی کؤریب، باشیمدن آنگیم اوچدی.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌دن، نوایی بیت‌لرینی معنا قیلیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

تۉرتینچی درس

هدفلر:

١- ترافیک حادثه‌لری نینگ نېگه یوز بېریشی علت‌لرینی بیلیب، آلدینی آلیش.

٢- ترافیک قاعده‌لرینی اۉرگنیش و رعایت قیلیش.

٣- گپ و تورلرینی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

١- ترافیک قانونیدن رعایت قیلیش سیزگه نیمه فایده یېتیشتیره‌دی؟

٢- ترافیک حادثه‌لری قیسی وقتده یوز بېره‌دی؟

حادثه تۉستدن یوز بېره‌دی

موتر هیداوچیلیک کورسی نینگ اۉقیتووچیسی صنف‌گه کېلگنده، اۉقووچیلر هنوزگچه صنف دېوارلری‌گه بعضی یازوولر و چیزمه‌لرنی آسیش بیلن بند ایدیلر. اۉتگن درس‌ده اۉقیتووچی یۉللرده یوریش و یۉللردن اۉتیش قاعده‌لری باره‌سیده سۉزلب بېریش‌نی وعده قیلگن ایدی.

اۉقووچیلر اوچ گروه‌گه بۉلینگن ایدیلر؛ هر گروه یۉللرده یوریش و اولردن اۉتیش‌گه قره‌شلی قاعده‌لرنینگ بعضیلری حقیده کېره‌کلی معلوماتنی یازیب کېلتیرگن ایدیلر. هر گروپدن بیر کیشی اونی باشقه اۉرتاقلری تماندین اۉقیماقچی ایدی. اۉقیتووچی بوگونگی درس‌ده اۉقووچیلرنینگ

قیزیقیشی‌نی کؤریب، صنف دېوارلری‌گه بعضی یازوولر و چیزمه لرنینگ آسیلگنی‌دن جوده خورسند بؤلیب ایتدی:

– برچه‌نگیزدن ینگی درس حقیده علاقه و توجه کؤرستگنینگیز اوچون تشکر. اېندی نوبت بیلن یازگنلرینگیزنی اؤقیب بېرینگلر.

برچه‌دن آلدین بایسنقر اؤرنی‌دن توریب، اؤز گروپی تمانیدن یازگن مطلبی‌نی اؤقیب ایتدی:

«بونی یخشی بیله‌میزکه هرکیم تیریکچیلیگی‌گه ضرور بؤلگن نرسه‌لرنی ساتیب آلیش اوچون بازارگه، بیلیم اؤرگنیش اوچون کورسلر، مدرسه‌لر، مکتبلر، پوهنتون‌لرگه؛ کسل بؤلگن چاغیده شِفاخانه‌لرگه و بؤش وقتیده انترنیت کلپ‌لر، کتابخانه‌لر، پارک‌لر و تفریحگاه‌لرگه باریش‌گه محتاج دیرلر.

کیشیلر، شهرلرنینگ کېنگلیگی و کتّه‌لیگی، فاصله‌لرنینگ اوزاقلیگی اوچون، موترلر و نقلیه واسطه‌لری بیلن باریش–کېلیش‌گه مجبور دیر. بوگونگی کونده برقی موترلردن تشقری، دېنگیزلرنی گېزه‌دیگن اؤنلب قبتلیک کېمه‌لر، سېس‌دن تېزراق اوچه‌دیگن و یوزلر کیشی و مینگلر تن یوکلرنی تاشی‌دیگن اوچاقلر هم موجود دیر، اما شهرلر ایچیده کؤپراق بایسکل و موترسیکل و تورلی موترلر قتنه‌ماقده.

نقلیه واسطه‌لریدن فایده‌لنیش بیر تماندن باریش–کېلیش مسأله‌سینی آسان قیلگن بؤلسه، باشقه تماندن بعضی قیین‌چیلیکلرنی هم کېلتیرگن. انه شو قیین‌چیلیک‌لرنی اره‌دن کؤته‌ریش اوچون بعضی قاعده‌لر وضع اېتیلگن. اولرنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. بولر بؤلمه‌گنده باریش–کېلیش مسأله سی تؤختب قاله‌دی.»

اوندن کېین شاهرخ سؤزگه چیقیب، دېدی:

بایسنقر ایتگنی‌دېک، ترافیک مقرره‌لرینی جدّی صورتده رعایت قیلیش، اساسی مسأله‌لردن بیری دیر. لېکن تأسف بیلن ایتیش کېره‌ک که بعضی هیداوچیلر و یؤلاوچیلر بو مقرره‌لرنی رعایت اېتمه‌یدیلر. اگر یؤللرده مناسب تېزلیک بیلن یورسه‌لر؛ هر قنده‌ی دهشتلی حادثه‌لرنینگ یوز بېریش خطری آزه‌یه‌دی. تجربه گه قره‌گنده کؤپینچه دهشتلی حادثه‌لر اېلّیک کیلومتردن آرتیقراق تېزلیکده یوز بېره‌دی. اگر هیداوچیلر کېچراق یېتیشماق، یېتیشمه‌گندن کؤره یخشیراق، دېگن گپ‌گه توشونسه‌لر، هېچ‌قچان دهشتلی تېزلیک و سرعت بیلن یؤللرده یورمه‌یدیلر.»

اوندن سؤنگ، سنجر جاییدن توریب، بونده‌ی دېدی:

«ترافیک مقرره‌لری‌نی رعایت اېتیش، یلغوز هیداوچیلرنینگ بورچی بؤلمه‌ی، پیاده‌لر و یؤلاوچیلر تمانیدن هم بو مقرره‌لرنینگ رعایت اېتیلیشی ضرور دیر. اجتماعی قانونلردن تشقری،

جامعه‌ده هرج و مرج و باش– باشداقلیک یوز بېره‌دی، ترافیک مقرره‌لری هم اجتماعی قانونلرنینگ بیر بؤلیمی دیر، پیاده کیشیلر هم یؤللرده یوریب اؤته‌یاتگن چاغلریده اؤزلریدن خبردار بؤلیشلری کېره‌ک؛ نېگه که حادثه هېچقچان انساننی خبر قیلمه‌یدی.»

شاهرخ، بایسنقر و سنجرنینگ سؤزلریدن کېین اؤقیتووچی، اؤقووچیلرنینگ سؤزلریگه قؤشیلیب، بونده‌ی قؤشیمچه قیلدی:

«بولردن تشقری، بعضی کیشیلرنی کؤره‌میزکه یؤللردن اؤتیش وقتی‌ده کیچیک باله‌لرنینگ قؤللرینی اوشله‌مه‌یدیلر و بعضی‌لری هم احتیاط اېتمه‌ی موترلر آلدی‌دن شاشیلیب اؤته‌دیلر. اولرنینگ بو ایشلری کؤپ خطرلی دیر. اولرگه، یؤللرده چیزیلگن خطلر اوستیدن و یا هوا کؤپریکلری‌دن اؤتیشلری کېره‌ک.

دېمک، ترافیک مقرره‌لرینی رعایت قیلیش، کوتیلمه‌گن کؤنگولسیز حادثه‌لر آلدینی آلیش و اؤز جانیمیزنی سقلش اوچون ضرور دیر.»

اساسی توشونچه:

يۆللردن يوريب اۆتيش‌ده احتياط بۆليش كېره‌ک، نېگه كه كۆپراق حادثه‌لر ترافيک قاعده‌لرينی بوزيش و اولرگه پرواسيزليک قيليش‌دن يوز بېره‌دی. ترافيک قاعده‌لری‌نی رعايت ايتيش، كوتيلمه‌گن كۆنگولسيز حادثه‌لرنی آلدينی آله‌دی و انسانلر حياتی‌نی سقله‌يدی.

فعاليتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بيلن اېشيتيب، قوييده‌گی سۆراقلرگه جواب بېرينگ:

- هيداوچيليک كورسی نينگ اۆقيتووچی‌سی صنف‌گه كېلگنده، اۆقووچيلر نيمه ايشلر بيلن شغللنگن ايديلر؟
- اۆتگن درس‌ده اۆقيتووچی اولرگه نيمه باره‌ده معلومات بېريش‌نی وعده قيلگن ايدی؟
- بايسنقر سۆزگه چيقيب، نيمه‌لر ديدی؟
- حادثه قنده‌ی و قچان يوز بېره‌دی؟
- شاهرخ اۆز سۆزلريده نيمه‌لرنی انيقله‌دی؟
- سنجر اۆز گپلريده نيمه‌لر حقيده معلومات بېردی؟
- بولرنينگ سۆزلری اداغيده اۆقيتووچی، اولرنينگ گپلری‌گه نيمه‌لرنی قۆشيمچه قيلدی؟

۲- هر قطاردن بير- بير كيشی نوبت بيلن توريب، ترافيک بېلگی‌لری حقيده اۆز فكرينی بيلديرسين.

۳- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، ترافيک قاعده‌لری نينگ اهميتی باره‌سيده باشقه‌لرگه گپيريب بېرسينلر و باشقه اۆقووچيلر تۆغری يا ناتۆغريليگی حقيده اۆز فكرلرينی بيلديرسينلر.

۴- هر قطاردن بير- ايكّی كيشی توريب، ترافيک بېلگی‌لريدن اېنگ كېره‌كلی‌لری‌نينگ رسمينی كۆرسه‌تيب، او حقده سۆزله‌سين.

۵- قوييده‌گی لغتلرنی معنا قيليب، جمله‌لر توزينگ:

ترافيک، نقليه، يۆلاوچی، هيداوچی، اوچاق، اجتماعی قانون

۶- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، بير- بير لغت‌نينگ معناسينی آيتيب، توزگن جمله‌سينی باشقه‌لرگه اۆقيب بېرسين.

۷- هر قطاردن بير- بير كيشی توريب، بير- بير پاراگراف نينگ قيسقه مضمونينی باشقه‌لرگه ايتيب بېرسين.

گرامر و قاعده‌لر:

گپ نینگ مضمون جهتی‌دن تورلری:

قوییده‌گی گپلر نی اۉقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

– ایرگش‌نی اوکتم نینگ بلند سپس بلند گپیرگنی اویغاتدی.

– قووانچ بیلن آینور بیرگه یوریب، تیپه‌نینگ باشیگه چیقدی.

– سین بو نوروزده گل‌سرخ میله‌سینی کۉریش اوچون مزارشریف‌گه باره‌سن‌می؟

– زلیخانینگ یوره‌گیده‌گی گپ‌نی آنه‌سی قه‌ییردن بیلسین؟

– مینگه اۉزبیک تیلی کتابینی بیر!

– کیلینگ دوستلر! عزیز وطنیمیزنی اونوملی ایشلریمیز بیلن تینچ و آباد ایته‌یلیک!

– وطنیمیزنینگ ماوی آسمانی و اداغسیز کینگ‌لیکلرینی امان سقلش، هر بیریمیزنینگ اصلی و اساسی بورچیمیز سنه‌له‌دی!

یوقاریده، تورلی مضمون و آهنگده‌گی جمله‌لرنی اۉقیدینگیز. جمله‌لر، مضمون جهتی‌دن تۉرت تورگه بۉلینه‌دی: درک گپ، سۉراق گپ، بویروق گپ و اونداو گپ.

درک گپ:

بیرار واقعه حقیده حکایه قیله‌دی یا خبر بیره‌دی؛ مثال: بهار کیلدی، گل آچیله‌دی، سینی کۉرگنی کیله‌من.

سۉراق گپ:

سۉزلاوچی، اۉزیگه نامعلوم بۉلگن بیر مسأله باره‌سیده سۉره‌یدی؛ مثال: اۉقیش قچان باشلندی؟ صنفینگیزده قیسی اۉقووچی یخشی اۉقییدی؟

بویروق گپ:

بویروق، مصلحت، یلینماق، ایستک، دۉق – پۉپیسه، چقیریق کبی معنالرنی انگلته‌دی؛ مثال: لطف ایتیب، مینگه کتابینگنی بیر! خدایا، مینگه مدد بیر! درس‌نی شاشیلیب اۉقیمه!

اونداو گپ: حس– هیجان‌نی قۉزغته‌دی یا انگلته‌دی؛ مثال: منگو قالسین، افغانستان اولوسی! آلغه، عظمتلی وطن نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون!

فعالیتلر:

۱– تۉرت گروه‌گه بۉلینیب، قوییده‌گی گپلرنینگ تورلرینی کۉرسه‌تینگ:

– احمد بوگون کیلمه‌دی.

– محفل قچان باشلنه‌دی؟

– آت‌چاپرده عجیب بیر اۉغلاق مسابقه‌سی بۉلدی!

– آته‌جانیم بیزگه یخشی کتابلر ساتیب آلدیلر.

– بوگون قویاش توتیلرمیش!

– بوگون دۉل یاغیب، تاشقین کیله‌دی، دیب رادیو ایتدی. اویدن چیقمنگ‌لر!

– محمود بوگون ایش‌گه تیارلنمه‌گن.

– تیگیرمان، سای‌نینگ قیسی تمانیده دیر؟

– درسینگ‌نی یخشی اۉقی!

۲– هرگروه اۉز ارا مصلحت قیلیب، گپ تورلری تعریفینی یادلب، هرتوری‌گه کمیده اوچ–اوچ مثال یازسینلر.

۳– هرگروه‌دن بیر– بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، گپ تورلریدن بیرینی تعریفلب، اۉشه توردن کمیده بیر ینگی مثال یازسین. باشقه گروهلر تۉغری یا ناتۉغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

۱– گپ نینگ تۉرتتله توریدن کمیده اوچ– اوچ مثال یازیب، کیلتیرینگ!

۲– بیر ادبی انشا یازیب، اونده گپ تورلرینی ایشله‌تینگ و اداغیده قیسی جمله‌لر قیسی توردن‌لیگینی کۉرسه‌تینگ!

بیشینچی درس

هدفلر:

۱- حیاتده مطالعه اهمیتی و فایده‌لرینی بیلیش و اونگه قیزیقیش.

۲- درَک گیلرنینگ گرامر خصوصیتلرینی یخشیراق اۉرگنیش و ایشلته آلیش.

سۉراق:

۱- مکتب کتابلریدن تشقری، بیرار کتابنی اۉقیگن‌می‌سیز؟ اۉقیگن کتابینگیز نیمه باره‌سیده ایدی؟

۲- اۉقیگن کتابلرینگیزدن بیر کیچیک مطلب‌نی اَیتیب بیره آله‌سیزمی؟

مطالعه اهمیتی

بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر زمانده یشه‌یمیز. انسانلر حیاتی نینگ برچه ترماقلری بیلیم و تخنیک بیلن یوغریلیب کیتماقده. حاضرگی زمانده هیچ بیر جامعه، بیلیم و تخنیک‌دن تشقری یوکسه‌لیش و رواجلنیش‌گه ایریشه‌آلمه‌یدی.

ایندی‌لیکده، بیلیم و تخنیک و اونینگ یوتوق‌لری، اوزاق- اوزاق یورتلر، اۉلکه‌لر، ولایتلر و قیشلاقلرگچه یتیب بارماقده.

ایندی شونده‌ی ایکن، انسانلر عصری مدنیتلی حیات، همده بیلیم و تخنیک طفیلی یره‌تیلگن تورلی امکانیت‌لردن فایده‌لنماق مقصدیده یا که بیلیم و تخنیک یوکسه‌لیشی نینگ تیز و تۉختاوسیز آقیمی بیلن اویغون و بیرگه حرکت قیلماق اوچون اولرنی اۉرگنماقلری کېره‌ک.

هر نسل نینگ بیلیم و تجربه‌سی اؤز زمانی یاشلری و کېله‌جک نسللرگه تورلی یؤللر ویؤسونلر آرقه‌لی یېتیب باره‌دی. بو آقیمده مکتب، مدرسه، کتابخانه و تورلی مطبوعات نشریه‌لری، قاله‌بېرسه، حاضرگی کونده اینیقسه رادیو، تلویزیون، کمپیوتر و انترنیت سایتلری جمعیت آنگینی اؤستیریش و برچه علمی ترقیات و ینگی‌لیکلردن با خبر قیلیشده مهم نقش اؤینه‌یدی.

بو مسأله‌ده مطالعه، علیحده اؤرین‌گه اېگه دیر. مطالعه، کیشیلرنینگ یاشی، بیلیم و تجربه اندازه‌سی‌گه باغلیق اېمس. هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسانگه کېره‌ک دیر. بو یؤل‌دن انسان نه یلغوز متخصص‌لیک مسلکی ساحه‌سی‌نینگ بیلیم و معلوماتینی آرتتیره‌دی؛ بلکه اونی تا باره ینگی‌له‌یدی. کیشی تورلی اؤلکه‌لر و علمی ساحه‌لرده‌گی عالملرنینگ علمی یوتوقلری، همده فعالیتلری بیلن یقین‌دن تانیشه‌دی. تورلی تاریخی، سیاسی- اجتماعی، علمی، ادبی و هنری معلومات نی قؤلگه کیریتیب، نتیجه‌ده بیلیم سویه‌سی و معلوماتی آشه‌دی و دنیا قره‌شی کېنگه‌یه‌دی.

تاغ ده گېزماق نینگ اؤزی تن گه قنچه فایده‌لی بؤلسه؛ بیر کېچه نی اؤقیش و مطالعه بیلن تانگ آتورماق هم انسان وجودیگه انه شونچه اونوملی دیر. بشر نینگ بوگونگی تمدنی حقیقت‌ده بیزدن آلدینگی نسللرنینگ تورلی بیلیم‌لر ساحه‌سیده قالدیرگن اؤلمس یادگارلیکلری طفیلی دیر. بو تمدنلرگه اېریشیش هم یلغوز اولرنینگ بیلیم‌لری و اؤی و فکرلری بیلن یقین دن تانیشیش حالده میسر بؤله‌دی و بو مقصد گه بیزنی اېریشتیره‌دیگن بیرینچی نرسه اؤقیش و مطالعه دیر و شو بیلن ملتلر بیر تربیه‌لنگن نسل‌گه اېگه بؤله آله‌دیلر. اؤقیش و مطالعه نینگ اؤرنینی هېچ بیر نرسه تؤلدیره آلمه‌یدی.

انه‌شو اوچون اؤسمیرلر و ییگیتلر اوچون مطالعه جوده ضرور دیر، چونکه بو یاشده انسان ذاتاً بیلیم اؤرگنیش و تجربه آرتتیریش مرحله‌سیده دیر.

بیلیملی یاشلر و تجربه‌لی ماهر کادرلرنینگ تورلی ساحه‌لرده ایشله‌ی آلیشلری ممکن. بو نرسه اساساً تحصیل و مطالعه آرقه‌لی یوزه‌گه کېله‌دی. بوگون مطالعه علاقمندلری اوچون شخصی و عامه کتابخانه‌لردن آلیب، تورلی مطبوعات و نشریات، انترنیت سایتلری آدملر اختیاریده دیر.

خلاصه قیلیب، اَیتگنده مطالعه آرقه‌لی قوییده‌گیلرنی قۉل‌گه کیریتیش ممکن:

۱- کیشی نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.

۲- کیشی بیلیم و تخنیک ترقیاتی و یوتوقلری بیلن تانیشیب، همقدم بۉله‌دی.

۳- کیشی تېزراق مناسب ایش‌گه کیره‌آله‌دی.

۴-کیشی جوده سالم و اونوملی ایش گه مشغول بۉله آله‌دی.

۵- کیشی نینگ بۉش وقتلری اېنگ یخشی و فایده‌لی اۉته‌دی.

۶- کیشی یمان ایشلر، یمان عادتلر، یمان کیشیلرگه یۉلیقمه‌ی، تۉغری یۉلگه یۉللنه‌دی.

۷- کیشی نینگ حرمت- اعتباری جمعیت و تېنگداشلری آره‌سیده آشه‌دی.

اساسی توشونچه:

بیلیم و علمی معلومات آرتتیریش هر بیر انسان اوچون ضرور دیر. بو نرسه تحصیلدن تشقری، اساساً مطالعه آرقه‌لی حاصل بؤله‌دی. حاضرگی زمانده هیچ بیر یاش و قرّی جهان بیلیم و تکنالوژی ترقیاتی و یوتوقلریدن اوزاق یشه‌آلمه‌یدی، شونینگ اوچون، بیلیم و معلومات سویه‌سینی آشیریش ضرور دیر و بو آقیمده اؤقیش و مطالعه اساسی یؤل سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقوچیلردن بیری متن‌نی اؤقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تینگله‌سینلر.

۲- متنده‌گی جمله یا پاراگرافلردن قیسی بیری چیرایلی و یاقیملی دیر؟ اؤشه نی توریب، باشقه‌لرگه اؤقینگ.

۳- تؤرت کیشی نوبت بیلن توریب، باشقه‌لرگه مطالعه قچان و قنده‌ی قیلینگنی یخشیلیگی حقیده سؤزلب بیرسین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، قنده‌ی کتاب یا نشریه‌نینگ مطالعه قیلینیشی لازم دیگن موضوع حقیده فکر المشتیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فکرلرینی ایتیب بیرسین.

۶- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

مطالعه، ترماق، مبالغه، یوغریلماق، اویغون، ملکه‌لی

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر کتاب، مجله یا روزنامه نی مطالعه قیلیب، کیین مطالعه قیلگن موضوع حقیده قیسقه‌چه ۵-۱۰ سطرلیک متنده فکرینی یازیب کیلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

«دره‌ک گپ»، گپ نینگ بیر توری دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی گپ (جمله)لرنی دقت بیلن اؤقینگ:

۱- بیز بیلیم و تخنیک رواجلنگن بیر عصرده یشه‌یمیز.

۲- مطالعه هر بیر کتّه یا کیچیک یاشلی انسان اوچون ضرور دیر.

۳- مطالعه آرقه‌لی کیشی‌نینگ بیلیم و معلوماتی آشه‌دی.

۴- مطالعه آرقه‌لی بؤش وقتلر اینگ یخشی و فایده‌لی اؤته‌دی.

۵- حاضرگی عصرده هیچ بیر جامعه بیلیم و تخنیک‌سیز یشه‌ی آلمه‌یدی.

۶- مطالعه کیشیلرنینگ یاشی، بیلیمی و تجربه‌سی اندازه‌سیگه باغلیق ایمس.

یوقاریده‌گی برچه گپ‌لرده مطالعه حقیده بیر فکر یا نظر حکایت قیلینگن یا خبر بیریلگن.

گرامرده انه شونده‌ی گپلر «درَک گپ» دیبله‌دی. انیقراق تعریفی قوییده‌گیچه:

درَک گپلر:

بیرار واقعه یا حادثه حقیده حکایت قیلووچی یا خبر بیلدیرووچی گپ «درَک گپ» دیبله‌دی؛ مثال: فوتبال مسابقه‌سی برچه یاشلرنی اؤزیگه تارتدی.

«درَک گپ» اساساً یوز بیرگن یا یوز بیریشی ممکن بؤلگن واقعه یا حادثه‌نی تصدیقلش یا انکار ایتیش آرقه‌لی یوز بیره‌دی؛ مثال: مهمانلر بوگون ییتیب کیلدیلر.

بو مثالده کیلتیریلگن گپ‌ده، یوز بیرگن بیر واقعه تصدیق‌لنگن و قوییده‌گی مثالده: «ایکلّه تیم حالیگچه گؤل اورالمه‌گنلر.» انکار مضمونی افاده‌لنگن. یوقاریده آلتی مثالدن ۱- ۴ مثاللر تصدیقلاوچی و ۵- ۶ مثاللر انکار ایتووچی «درَک گپ»لر دیر.

«درَک گپ»لر تینچ آهنگده تلفظ قیلینه‌دی. آهنگ، گپ سؤنگّی‌گه تمان پسه‌ییب باره‌دی.

«درَک گپ»لر تؤلیقسیز، شونینگدیک، ساده، قؤشمه و مرکب بؤلیشی ممکن. «درَک گپ»لرنینگ آخریگه نقطه قؤییله‌دی.

انکار ایتووچی «درَک گپ»لرده (مه، ایمس، یؤق کبی سؤزلر) انکار بیلدیروچی واسطه‌لر سنه‌له‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی «درَک گپ»لرنینگ تصدیقلاوچی یا انکار اېتووچیلرینی بېلگی‌لنگ:

– آته‌م سفردن کېلدیلر.

– باشقه مېنده پول قالمه‌دی.

– اوکه‌م بوگون ایش گه بارمه‌یدی.

– ایسته‌سنگیز، سیزگه یاردم بېریشیم ممکن.

– اۉرتاغیم شو بوگون اوییدن چیقماقچی.

۲- بېش کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپ‌نینگ قنده‌ی‌لیگینی تنلب ایتسین.

۳- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته تصدیقلاوچی و بیرته هم انکار اېتووچی گپ یازسینلر.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن گپینی اۉقیسین و تورینی هم ایتسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی ناقص گپلرنی تصدیقلاوچی درَک گپلر بیلن توگللنگ:

– اۉرتاق جان، الماس بوگون.......................

– مېن بازاردن بیر کتاب......................

۶- قوییده‌گی توگللنمه‌گن گپلرنی انکار اېتووچی درک گپلر بیلن توگللنگ:

– وعده قیلگن صنفداشلر.........................

– بیزنیکی‌گه کېلمه‌سنگ، مېن هم..........................

اوی تاپشیریغی:

۱- درس متنیدن ایکیّته تصدیقلاوچی و ایکیّته هم انکار اېتووچی درک گپ یازیب کېلتیرینگ.

آلتینچی درس

هدفلر:

۱- توٓغریلیک و چین سوٓزلیک ابزگولیگینی بیلیش.

۲- سوٓراق گپنی اوٓرگنیب، سوٓزله‌گنده و یازگنده ایشلته‌آلیش.

سوٓراقلر:

الف) یلغانچیلیک عاقبتی حقیده قیزیقرلی حکایه یا واقعه‌نی ایشیتگن می‌سیز؟

ب) اوٓرتاقلرینگیزنی توٓغری سوٓزلی یا یلغانچی کیشیلردن تنله‌یسیزمی؟ نیگه؟

قوتیلیش طوقی

حکایت قیلینه دی کیم، تانیقلی عارف، بایزید بسطامی[۱] بیلیم اوٓرگنماق اوچون بغدادگه کېتماقچی بوٓلدی. شونده آنه‌سی: بوتون تورموش ساحه‌لریده توٓغریلیک و چین سوٓزلیکده عمل قیلیب، هیچ قچان یلغان اَیتمه دیب، اونگه اوٓقتیردی و اوشبو سوٓزلرگه عمل قیلیش وعده‌سینی اوندن آلدی.

بایزید قبول قیلدی. آنه سی ایسه، سفر خرجلری اوچون آته‌سیدن میراث قالگن بار- یوٓغی قیرق دینارنی هم اونگه بیردی.

بایزید بغدادگه کېته‌دیگن بیرکاروان بیلن قوٓشیلدی. بیر قنچه یوٓل یورگندن سوٓنگ، بیر گروه قراقچیلر اولرگه یوریش قیلیب، کاروان‌نی اوٓره‌ب آلیب تَلَه‌ماققه باشله‌دیلر. کېین کاروانده‌گی برچه کیشیلرنی بیرمه-بیر تېکشیریب، بار-یوٓقلرینی آله‌بېردیلر. نهایت نوبت بایزیدگه هم یېتدی.

قراقچیلردن بیری اَیتدی:

- بونینگ هیچ نرسه‌سی یوٓقلیگی اپتیدن بیلینیب تورگن. کییملری اېسکی و ییرتیق. اونینگ بیرار نیمه سی بوٓلگنده، اوست- باشی یاپوق بوٓلردی.

باشقه قراقچی دېدی:

- اې ییگیت، تېکشیریش‌گه وقتیمیزنی اوٓتکزمه. اوٓزینگ بیلن پولینگ بارمی؟

---

۱ - بایزید بسطانی: ابویزید طیفور مشهور زاهدلردن بوٓلیب، هجری (۲۶۱) ییلی وفات اېتگن.

بایزید جواب بېردی:

– هه!

قراقچیلر کولدیلر و قهقه‌لری اېسه، فضاده ینگره‌دی.

اولردن بیری سؤره‌دی:

– قنچه پولینگ بار؟

بایزید جواب بېردی:

– قیرق دینار!

قراقچیلر کولیب بیر– بیرلریگه دېدیلر:

– قؤیه بېرینگلر. او بیلن وقتینگیزنی ضایع قیلمنگلر. باشلیغیمیز کوتیب توریبدی، اونینگ قاشیگه باره‌یلیک.

کېین باشلیغلری نینگ قاشیگه باریبدیلر. باشلیغ اولردن سؤره‌بدی:

– کاروان نینگ برچه ماللرینی آلیب، اولرنی یخشی تېکشیردینگلرمی؟

– هه، کارواننده نیمه‌یی که بار اېدی، آلدیک و برچه‌نی هم تېکشیردیک. فقط بیر کیشینی تېکشیرمه‌دیک که اوست و باشیده اېسکی و ییرتیق کییملر اېدی و اوندن: نیمه‌نگ بار؟ دېب سؤره‌گنیمیزده، او قیرق دیناریم بار، دېدی. بیراق بیز اونگه قره‌مه‌دیک، چونکه اونینگ باش–ایاغیدن قشاقلیک و کمبغللیک یاغیلیب تورگن اېدی. شونینگ اوچون، اونی قؤیبیردیک. اونینگ بیر درمی هم بؤلگنده، بیزگه ایتمسدی.

قراقچیلرنینگ باشلیغی اَیتدی:

– اونی مېنینگ قاشیمگه کېلتیرینگلر، کؤره‌یلیک– چی، نیمه اوچون شونداق دېبدی؟

قراقچیلر باشلیغی، بایزیدنی کؤریب، حیرت بیلن سؤره‌دی:

– اې ییگیت، سېن تېلبه می‌سن؟ نیمه اوچون پولینگ بارلیگینی آچیقچه‌سیگه ایته‌سن؟ اخیر، اولرنی مېن آلیب قؤییشیم‌نی بیلیب توریب سن کو؟

بایزید بسطامی ایتدی:

– مېن یلغان ایتمس‌لیککه اؤزیم بیلن عهد قیلگن‌من و هېچ قچان بو عهدیمنی سیندیرمه‌ی‌من.

قراقچیلر باشلیغی ایتدی:

– خدا حق دیرکه بیز حیاتیمیزنی منکرات و اېل آزاریگه ضایع قیلدیک و خداوندنینگ عهد و پیمانینی سیندیریشدن قؤرقمه‌دیک ؛ بیراق بو ییگیت، اؤز عهدینی سیندیریشدن قؤرقه‌دی. اولوغ تنگری‌گه آنت ایچیب ایته‌من که، بوندن بویان اؤغیرلیک قیلمه‌یمن و یره‌تگن نینگ

درگاهیگه توبه قیلیب، کېچیریم سۉره‌یمن. امید که اولوغ تنگریم مېنینگ توبه‌منی قبـول اېتیـب، گناهلریم‌نی کېچیرسه.

قراقچیلر، باشلیغ نینگ سۉزینی اېشیتیب، دېدیلر:

– بیز گناهلرده سېنگه ایزداشلیک قیلدیک. اېندی بۉلسه، توبه قیلیشده هم سینی یلغوزلتیب قۉیمه‌یمیز. قراقچیلیکده بیزنینگ باشلیغیمیز بۉلگنینگدېک، تنگریگه قیتیشده هم یۉلباشچیمیزسن. بیز، بوندن بویان اۉغیرلیک قیلمه‌یمیز.

شونده‌ی قیلیب، قراقچیلر، آلگن برچه اۉلجه‌لرینی کاروانگه قَیتردیلر و آدملرنینگ ماللرینی اۉزلریگه بېریب، توبه قیلدیلر. کاروان هم بغداد یۉلیگه توشیب، کېتدی.

درس نینگ اساسی توشونچه‌سی:

صداقت و تۉغریلیک یوکسک انسانی فضیلتلردن بیری دیـر. بـو عـالی خصلـت نـه یلغـوز انسان نینگ اۉزیگه بېزه‌ک و قوتقرووچی دیر، بلکه تۉغری یۉلدن آزگن کیمسه‌لرنی هم تـۉغری یۉلگه یۉلـله‌یدی.

فعالیتلر:

۱– اۉقیتووچینگیز درس متنینی اۉقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲– حکایتده‌گی قه‌ی بیر عبارت سیزگه یاقدی؟ هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تنله‌گن عبارتینی اۉقیب، او حقده نیچه آغیز سۉزله‌سین.

۳– تۉغریلیک و چین سۉزلیک حقیده یانمه–یان اۉلتیرگنلر بیرگه‌لیکده بیر مقال یازسینلر و هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن مقالینی اۉقیسین.

۴– قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، اولردن اوچته‌سینی تنلب، جمله توزینگ:

طوق، عارف، دینار، قراقچی، تله‌ماق، اېت، بوت، عقلدن آزگن، اۉلجه، خداحقی، ایزداشلیک، ینگره‌ماق

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- اې ییگیت، مالینگ بارمی؟
- سفردن قچان کېلدینگیز؟
- بابرنامه کتابینی اۆقیگن سیزمی؟
- بو کیشی نیمه‌نگیز بۆله‌دی؟

یوقاریده‌گی جمله‌لرده معلوم بیر موضوع یا نرسه حقیده سۆره‌لگن. گرامرده بونداق گپ لر "سۆراق گپ" دېیله‌دی. تعریفی قوییده‌گیچه:

سۆراق گپ: سۆزلاوچیگه نامعلوم بۆلگن نرسه، حادثه و واقعه حقیده سۆراقنی افاده‌له‌یدیگن گپ، "سۆراق گپ" دېیله‌دی؛ مثلاً: قچان کېلدینگ؟ بو ایشگه کوچینگ یېتر میکن؟ مېن بیلن یاردم بېره آله‌سیزمی؟

"سۆراق گپ" آرقه‌لی سۆزلاوچی بیان قیلگن فکرگه صحبتداشینی فکر بیلدیریش، تصدیقلش یا که انکار قیلیشگه اونده‌یدی.

"سۆراق گپ" عموماً سۆراق آلماشلری (کیم، نېگه، قچان، قیسی، نیمه، نیمه اوچون، قه‌یېرگه، قه‌یېرده، قه‌یېردن. . .)، سۆراق یوکلمه‌لری (می، چی، هه، یه . . .) آرقه‌لی افاده‌لنه‌دی، البته سۆراق آلماشلری جمله‌نینگ باشی (اېگه) و سۆراق یوکلمه‌لری جمله‌نینگ اداغی (کېسیم) ده کېله‌دی و "سۆراق گپ"لرنینگ اداغیگه سۆراق بېلگیسی (؟) قۆییله‌دی؛ اۆرنکلر:

- کیم مکتب کېته‌دی؟
- قیسی تیم یخشی اۆینه‌دی؟
- قچان امتحان آلینر اېکن؟
- اوی تاپشیریغینی بجردینگ می؟
- او، کتابینی بېردی، سېن- چی؟
- مهمانلر کېلدی می؟

فعاليتلر:

۱- درس نينگ بيرينچى بؤليميدەگى حكايتدن برچە "سؤراق گپ"لرنى بېلگيلب، كتابچەلرينگيزگە كؤچيرينگ. تؤرت كيشى نوبت بيلن توريب، بېلگيلب آلگن گپلريدن بيرتەسينى اؤقيسين.

۲- قوييدەگى گپلردن سؤراق گپلر توزينگ:

- مېن سفردن شوگون كېلديم.
- مسابقه ساعت اوچده باشلندى.
- حشرگه برچه قؤشنيلر ياردم بېرديلر.
- مهمانلر اېرتەلب جؤنب كېتديلر.

۳- تؤرت كيشى نوبت بيلن تختەگه باريب، توزگن "سؤراق گپ"لريدن بيرتەسينى تختەگه يازسين و باشقەلر او حقده فكر بيلديرسينلر.

۴- يانمه-يان اؤلتيرگن اؤقووچيلر مصلحتلشيب، ايكيته "سؤراق گپ" تاووشلى اؤقيب، يازسينلر.

۵- هر قطاردن بير كيشى نوبت بيلن تختەگه باريب، يازگن "سؤراق گپ"لرينى يازسين.

۶- مى، قچان و كيملر بيلن سؤراق گپلر توزينگ.

اوى تاپشيريغى:

«نيمه، نيمه اوچون، قيسى، نېگه، كيم، چى، مى» كبى سؤراق سؤزلرى بيلن بير- بير سؤراق گپ يازيب كېلتيرينگ!

بېشّینچی درس

هدفلر:

۱- صوفی الله‌یار حقیده معلومات تاپیب، اونینگ اؤگیتلریدن تورموشده فایده‌لنیش.

۳- بویروق گیلرنی اؤرگنیب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- صوفی الله یار نینگ شعرلریدن قیسی بیرار بیت نی اؤقیب بیره آله‌سیزمی؟

۲- صوفی الله یار شعرلریده کؤپراق نیمه‌لر حقیده سؤزله‌یدی؟

صوفی الله‌یار

الله‌قلی اؤغلی صوفی الله‌یارنینگ توغیلگن ییری کتّه قؤرغان دیر. او، اصلیده امارت و حکومت خاندانیدن بؤلیب، ابوالفیض خان حکومتی دورانیده کتّه قؤرغان و سمرقندده امارت و حکومت ایتردی، کیینچه‌لیک، حکومت و عملدارلیک‌دن استعفا قیلیب، جنیدالله لقبی بیلن داووروق قازانگن شیخ نوروزگه مرید بؤلیب، نقشبندیه طریقه‌سیگه کیردی و ارشاد و هدایت ایشلری بیلن شغللنه باشله‌دی.

ختای و قبچاق قومی نینگ سمرقندگه باستیریب کیریشی‌دن کیین، اولرگه نصیحت و پند بیرماقچی بؤلدی، لیکن اولر صوفی الله‌یارنینگ پند و اؤگیتلریگه قولاق سالمه‌ی، ظلم و استبدادگه مشغول بؤلدیلر، بوندن آزرده خاطر بؤلگن صوفی الله‌یار، هجرتنی اختیار ایتدی و حصار ولایتی، قبادیان قیشلاغیگه کؤچیب کیتدی و انه شو ییرده تعلیم و تألیف ایشلری بیلن مشغول بؤلدی. صوفی الله‌یار، بابا رحیم مشرب بیلن عصرداش ایدی و مشرب، قبادیانگه کیلگنده ایکاولری کؤریشگن هم ایدیلر.

صوفی الله‌یار هجری شمسی ۱۱۳۲نچی ییلده قبادیان‌ده وفات ایتدی و اؤشه ییرده کؤمیلدی.

صوفی الله‌یاردن مسلک المتقین، مرادالعـارفین، ثبـات‌العـاجزین، مخـزن‌المطیعـین، نجـات الطالبین و سراج العاجزین ناملی اثرلر بیزگه یېتیب کېلگن. او، ثبات العاجزین کتابیده اهـل سـنت و جماعه‌نینگ عقایدینی جوده یخشـی صـورتده نظـم اېـتگن و اونـی صـوفیانه نصـیحتلر بـیلن بېزه‌تگن و ارباب ذوق و اصحاب شوق قولاقلرینی مزین اېتگن.

صوفی الله‌یار کلامیدن بیر اؤرنک:

لقمان‌نینگ فرزندیگه نصیحتی:

نصیحت قیــلدی فـــرزندیگه لقمـــان
سنگه جاهل کیشی بحث اېتسه، اې جان
جواب ایتغیل انگه شـــیرین و یومـــشاغ
مگــر بؤلغـای جهـــالت خمریدن سـاغ
اگر نفـــع اېتمســه، قیـــلمه اعـــاده
بؤلـور ایتغـــان ســـری جهلی زیـاده
انگه سود اېتمسـه ایتمـــاغ، صـــوابی
ســکوت اېتمک دور اندین سؤنگ جوابی
کېل اې مومن، همیشه خوش عنـان بؤل
مســـلمان بؤلســـه هرکیم، مهربان بؤل
آچیــلغــایســـن انی کؤرگنــده گلدېک
تواضـــع ایله خـــدمتـــگار قُلـــدېک
ســـریغ یاغـــدېک انگه بؤلغیــل ملایم
ســـوچـــوکلیکنی عسلدېک ایله دایم
توت اول دوستونگنی سوت اوستیده قیماق
عزیز جانینگچه کؤرگیـــل، بلــکه بهراق
خدانینگ بـــویــروغیـــدن تایسه ناگاه
برادرلیک اؤشـــــل دیر قیلســنگ آگاه

اساسی توشونچه:

صوفی الله‌یار، سمرقندنینگ کتّه قۈرغانیدن بۈلیب، اوّللری حکومت ایشلریگه قتنه‌شردی، اما کیینراق عملدارلیکدن واز کیچیب، جنیدالله «شیخ نوروز»گه مرید بۈلیب، نقشبندیه طریقه‌سیده تبلیغ و هدایت مقامیگه ایریشدی و اولوسلرنی تۈغری یۈلگه چقیردی. ختای و قبچاقلرنینگ هجومیدن سۈنگ، حصار ولایتیگه هجرت قیلیب، تعلیم و تصنیف بیلن مشغول بۈلیب، کۈپگینه اۈگیتلرنی نظم قیلدی. او، اۈشه ییرده وفات قیلیب، دفن ایتیلدی.

فعالیتلر:

۱- اۈقیتووچی تماندن درس متنی قرائت ایتیلگنده دقت بیلن ایشیتینگ و قوییده‌گی سۈراقلرگه چقّان جواب بیرینگ:

- صوفی الله‌یار قه‌ییرلیک ایدی؟
- صوفی الله‌یارنینگ خاندانی نیمه ایشلر بیلن شغللنر ایدیلر؟
- او، اوّللرده نیمه ایشلر بیلن مشغول ایدی؟
- کیینچه‌لیکده قیسی طریقتگه کیردی و نیمه ایشلرنی بجردی؟
- او، نیمه اوچون سمرقنددن حصارگه کۈچدی؟
- حصار ولایتیگه کیلگندن کیین نیمه ایشلر بیلن شغللندی؟
- اوندن قیسی کتابلر بیزگچه یتیب کیلگن؟
- اثرلری نظمده‌می یا نثرده؟
- اونینگ اثرلری قیسی موضوعلرده؟

۲- اۈقووچیلر تۈرت گروه‌گه بۈلینیب، صوفی الله‌یارنینگ «لقمان حکیم، فرزندیگه نصیحتی» دیگن نظمی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر گروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۈز گروه‌سی فکرینی قیسقه‌چه ایتیب بیرسینلر، باشقه‌لر اونینگ تۈغری یا ناتۈغریلیگی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن صوفی الله‌یارنینگ نظمینی دکلمه قیلسینلر، باشقه‌لر قنده‌ی اؤقیلگنی حقیده نظرلرینی بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معناسینی سؤزلیک‌دن تاپیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

جاهل، اعاده، خمر، عنان، تواضع، تایماق

۶- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی اؤقیسین، باشقه‌لر اؤز فکرلرینی بو باره‌ده بیان ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

«لقمان حکیم‌نینگ فرزندیگه نصیحتی» نظمینی ایرکین بدیعی نثرگه اؤگیریب کیلتیرینگ.

گرامر قاعدەلری:

بویرووق گپلر:

قوییدەگی بویرووق گپلرگە دقت قیلینگ:

– یمانگە یقینلشمە، بلاسی یوقر.

– قازانگە یقینلشمە، قراسی یوقر.

– مقتنچاق بۆلمەنگ، خجالت تارتمەیسیز.

– بیلیم آلسنگ، بیلیب آل!

– اۆرمانگە بارمە، اگر بارسنگ، یراق آل!

– سین بوندەی جیرکنچ ایشلردن قۆلینگنی تارت، اولرگە زنهار میل کۆرستمە!

– آدمی اېرسانگ، دېماگیل آدمی

آنی کە یۆق خلق غمیدن غمی (نوایی)

– اویدەگی میدە–چیدە ایشلرنی اۆزلرینگیز قیلینگ، کتّە ایشلرگە برچەلرینگیز قتنەشینگیز!

یوقاریدەگی جملەلردە نیچە موضوعلر بارەسیدە قیلیش یا قیلمسلیککە بویرووق بېریلگن دیر. شوندەی گپلر، بویرووق گپ دېیلەدی.

بویرووق گپ:

بویورماق، ایستەماق، مصلحت و مشورە بېرماق، یلینماق، دۆق–پۆپیسە قیلماق و چقیرماققە اۆخشەگن معنالرنی بیلدیرەیاتگن جملەلرگە بویرووق گپ دېیلەدی.

بویرووق گپنینگ کېسیمی قوییدەگیچە کیلەدی:

۱– بویرووق میلینینگ ایکّی شخص بیرلیگیدەگی فعل بیلن و بویرووق میلیدەگی فعل بیلن؛ مثال صورتدە: مېوەلرنی تېریش اوچون برچە باغبانلر ییغیلیشسین! تیلمچاق بۆلمە، خوار بۆلەسن!

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر قوییده‌گی شعرلرنی اؤقیب، اولردن بویروق گپلرنی بېلگی‌لسینلر:

- نوایی، اوزه‌ت تنگری شکریغه تیل
نوا آرتوغ ایستر ایسنگ، شکر قیل

- سؤزونگنی که یخشی کؤررسن اؤزینگ
کؤرونمس یمان چون اېرور اؤز سؤزینگ

- نوایی‌گه طلب یارب شعار ایت
نېچه امید ایسه، امیدوار ایت

- الهی بو دولتدن اورسنگ نوید
نوایی‌نی هم قؤیماغیل ناامید

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، تخته‌گه بویروق گپنی بیلدیرووچی بیر- بیر جمله یازسین، باشقه‌لر اونی تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، بویروق گپنی انیقلاوچی بیر بیت شعر اؤقیسین، باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکرلرینی اَیتسینلر.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگنلردن بیر کیشی توریب، بویروق گپ حقیده سؤزله‌سین، باشقه‌لر اؤز فکرلرینی اَیتسین‌لر یا اونگه اؤرنکلر و آرتیقچه معلوماتنی قؤشسینلر.

۵- هر کیشی اؤز آلدیده بیر- بیر بویروق گپ یازسین، کېین هر قطاردن بیر- ایکّی کیشی توریب یازگن بویروق گپینی اؤقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت- بېشته سؤراق جمله‌لر یازیب، اولرنی بویروق گپلرگه اؤگیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱– آز یېماق فایده‌لرینی بیلیب، بو قاعده‌نی حیاتده رعایت قیلیش.

۲– گرامر قاعده‌لریدن «اونداو گپلر» حقیده معلومات تاپیب، اونی قۉلـله‌ی آلیش.

سۉراقلر:

۱– کېره‌گیدن کۉپراق یېمک یېگن کیشی نینگ حالی قنده‌ی بۉله‌دی؟

۲– آز یېماق و آرتیقچه یېماق نینگ قنده‌ی فایده یا ضرری بار؟

یېماق‌نی حددن آشیرمنگ!

جامعه، انسانلردن توزیلگن. جامعه‌ده‌گی هر بیرکیشی یخشی یشش و یخشی تیریکچیلیک قیلیشنی ایسته‌یدی. یخشی حیات کېچیریش و ساغلام یشـش هـر بیـر انسـان نینـگ اۉزیگـه باغلیق دیر. دنیاده‌گی ناز– نعمتلردن فایده‌لنیش اوچون هر کیشی اۉز حیاتیـده ایـریم کېـره‌کلـی موضوعلر و مسأله‌لرنی نظرده توتیشی کېره‌ک. بـو مهـم و حیـاتی موضـوعلردن بیـری یېمکـده تعادلنی سقلش دیر. انسان ساغلیگی بیرینچیدن اونینگ یېه‌دیگن، ایچه‌دیگن، کییه‌دیگن نرسـه-لریده تعادل نی رعایت قیلیشگه باغلیق دیر.

مسأله شو تۉغریده ایکن، کېلینگ اوشبو موضـوعنی یېمکـده اۉرنـک قیلـه‌یلیـک. ایـریم کیشیلر یېمکده تعادلنی نظرده توتمسدن، کۉپ و کېره‌گیدن آرتیقچه یېییـدیلر. بـو عـادت نینـگ تورلی ضررلری بار. بیرینچیدن انسان سـاغلیگینی بوزیـب یوبـاره دی. آرتیقچـه یېمـک یـېگن کیشی یخشی اۉیله‌ی آلمه‌یدی؛ اونوملی ایشله‌ی آلمه‌یدی؛ اویقوسیره‌ب قالـه‌دی؛ آغیر و هارغین حالتگه توشه‌دی؛ ایزمه– ایز آغسریغی (عطسه) کېله‌دی، قان باسیمی کۉتـه‌ریلیشـی، سـېمیریب قالیشی، کلسترول یا شکری آشیشی، یوره‌ک کسل‌لیگیگه اوچره‌ب قالیشی احتمالی کۉپه‌یه‌دی و حیاتی ایشلرینی تۉغری بجره‌آلمـه‌یـدی. ایکّینچیـدن اقتصـاد نقطـه نظـردن انسـان گـه آغیـر

توشه‌دی. کؤپ یېمک اوچون کؤپراق پول صـرفلنه‌دی، تـورلی کسـللیکلرگه اوچـره‌گنـده دارو-درمان اوچون انچه‌گینه پول صرفلش کېره‌ک بؤله‌دی. اوچینچـی ضـرری و همـه‌دن مهمراغـی دینی ضرری دیر. الله ﷻ هر ایشده تعـادلنی سـقلش و افـراط و تفـریط دن قاچیشـگه بویـورگن، شونده‌ی ایکن، حدنی رعایت قیلمه‌سک، تنگـری تعـالی‌نینـگ بویروغیـدن نافرمانلیـک قـیلگن بؤلیب، گناهکار بنده‌لریدن سنه‌له‌میز.

عرف و رواجیمیزده هم آرتیقچه یېماق عیب سنلگن. آته- بابالریمیزدن قالگن «آش باشقه نیکی بؤلسه هم، قارین اؤزینگ‌نیکی!»، «یریم نان، راحت جان!» و یا: «نفس بد، کاهش جان!» دېگن مقالّلر هم اعتدال بیلن یېمک یېیشنی تأکیدله‌یدی.

نوایی هم یېمکده افراط قیلگنلر حقیده «محبـوب القلـوب» اثریـده بونـده‌ی دېـب یـازگن: «کؤپ دېگان کؤپ یانگیلور، کؤپ یېگان کؤپ یېقیلور. قلـب امراضـی نینـگ مـاده‌سـی کـؤپ یېماک دور؛ کؤپ دېماک سؤزگا مغرورلوق و کؤپ یېماک نفسغه مأمورلوق. آدمیغـه بـو صـفتلار زواید و بارچه خودپرستلیققه عاید....» و ینه دېیدی:

«آز دېماک حکمتغه باعث؛ آز یېماک صحتغه باعث. آغزیغه کیرگاننی دېماک، نادان ایشی و ایلکیغه کېلگاننی یېماک، حیوان ایشی، بیت:

کؤپ دېماک بیرله بؤلماغیل نادان	کؤپ یېماک بیرله بؤلماغیل حیوان»

انه شو قیمتلی اؤگیتلرنی نظرده توتیب، یېمکنی حددن آشیرمس‌لیگیمیز کېره‌ک.

اساسی توشونچه:

هر بیر ایشده افراط و تفریط ایتیش تؤغری ایمس، اینیقسـه یېمـک و ایچمکـده اعتـدالنی رعایت قیلیش جوده ضرور دیر. کؤپ یېماق انسان ساغلیگی و اقتصادیگه ضررلی دیر.

فعالیتلر:

۱- درسنی جیملیک بیلن اۉقینگ، اۉقیتووچی تنله‌گن بیر اۉقووچی درس مطلبینی باشقه صنفداشلریگه سۉزله‌ب بېرسین.

۲- گروهلرگه بۉلینیب، آز سۉزلش فایده‌لری، آزییش فایده‌لری، کۉپ گپیریش ضررلری، کۉپ ییش ضررلری حقیده نوایی نینگ محبوب القلوب اثریدن فایده‌لنگن حالده بحث قیلینگ، سۉنگره هر گروهدن بیر کیشی اۉز گروهی نینگ فکرلرینی ایتیب بېرسین.

۲- قوییده‌گی سۉزلرنینگ معناسینی یازیب، اولرگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

آدیم، ایریم، چیتلتمس‌لیک، تعادل، اۉرنک، قیلیق، اویقوسیره‌ش، هارغین، افراط، تفریط، یانگیلماق، زواید، خودپرستلیق، عاید

سۉراقلر:

۱- کۉپ ییماق نینگ قنده‌ی ضررلری بار؟

۲- انسان ساغلیگی نیمه گه باغلیق دیر؟

۳- نوایی کۉپ ییماق، کۉپ دیماق، آز ییماق، آز دیماق حقیده نیمه دیگن دیر؟

۴- خلقیمیزنینگ پرخورلیک تۉغریسیده قنده‌ی مقاللری بار؟

۵- «نفس بد، کاهش جان» مقالی، نیمه نی افاده له‌یدی؟

اوی تاپشیریغی:

۱- نوایی نینگ «کۉپ ییماق و کۉپ دیماق» حقیده ایتگن سۉزلریدن فایده‌لنیب، بیر مقاله یازیب کېلینگلر.

۲- عایله اعضاسی، کتابلر یا انترنت یاردمیده آرتیقچه ییماق ضررلری حقیده یا ینگی معلومات یا شعر، مقال، اۉگیت، فکاهی، حکایه تۉپلب کېلینگلر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن بېلگی‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- مینگلر افسوس!

۲- نفس بد کاهش جان!

۳- آش باشقه نیکی بۆلسه هم، قارین اۆزینگ نیکی!

۴- عجب! بو قنده ی کولگولی؟

۵- یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن بېلگیلر «اونداو» بېلگیلری دېیله‌دی.

اونداو گپلر:

حس- هیجاننی افاده اېتگن گپ، اونداو دېیله‌دی؛ مثلاً: آی‌گل نې قدر چیرایلی!، افغانستان عظمتلی اۆلکه! وای، بابر باغی بیر یوزیده‌گی جنت بۆلیبدی!....

اونداو گپلر شادلیک، قووانچ، قۆرقوو، طنطنه، تعجب، قیغو و افسوس‌لنیش کبی تورلی حس- تویغولرنی افاده‌له‌یدی و کۆترینکی آهنگی بیلن باشقه گپ تورلریدن فرق قیله‌دی.

یازووده اونداو گپ نینگ اخریگه اونداو بېلگیسی قۆییله‌دی؛ مثال اوچون: منگو یشه، وطنیم! آزاد بۆلگیل هر دایم، اۆلکه‌م! وای، بونده‌ی گۆزه‌للیکنی هېچ یېرده کۆرمه‌گنمن! و شونگه اۆخششلر.

شو کبی هر قنده‌ی درک و سۆراق گپلرنی تورلی حس- هیجان بیلن ایتیش نتیجه‌سیده اونداو گپ حاصل قیلینه‌دی. آه...!، مرحمت...!، خداوندا......! و باشقه‌لر.

ایریم اونداو گپلر اونداو سۆزلر و بعضی یوکلمه‌لرنی کېلتیریش بیلن هم توزیله‌دی؛ مثال اوچون: هی باله لر، کېلینگ‌لر! اېتک‌لرینگیزنی توتینگ‌لر!

بعضی گپلرده اونداو مضمونیدن تشقری مضمون هم انگله‌شیلگنیدن، گپ آخریده هم سۆراق، هم اونداو بېلگیلری قۆییله‌دی؛ مثال اوچون: همه نرسه‌دن اوستون، حیات؛ حیاتدن اوستون نیمه؟!

فعالیتلر:

الف- قوییده‌گی جمله‌لرده تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تینگ:

۱- اي تنگریم مېنی اۆز یۆلینگگه هدایت قیل

۲- مینگلر افسوس

۳- هی باله‌لر نېگه درسگه بارمه‌ی توریبسیزلر

۴- بو قنده‌ی دهشتلی حادثه

۵- قه‌یېردن کېلدینگ

۶- سېنینگ کېلیشینگنی آنه‌مدن اېشیتگن ایدیم

ب- کتابینگیز یا اۆز فکرینگیزدن اۆنته جمله یازیب، اولرنی سۆراق و اونداو جمله‌لریگه اۆگیرینگ و کېره‌کلی بېلگیلرینی اۆز جاییگه قۆیینگ!

تۇقّیزینچی درس

هدفلر:

۱– تورکلرنینگ اینگ قدیمگی یازووی بیلن تانیشیش.

۲– گپ بۇلکلرینی اۇرگنیب، گپ توزه آلیش.

الْمُعَلِّمُ يُوَجِّهُ النَّاشِئِينَ ، وَيَدُلُّهُمْ عَلَى الْفَضَائِلِ ، وَيُحَذِّرُهُمْ مِنَ الرَّذَائِلِ ، وَيُسَائِلُهُمْ فِيمَا يَنْفَعُهُمْ ، وَيُبَادِئُهُمْ فِيمَا يَسُرُّهُمْ . وَهُوَ فِي الْوَقْتِ نَفْسِهِ قُدْوَةٌ لِأَبْنَائِهِ الطُّلَّابِ ، صَاحِبُ رِسَالَةٍ ، حَرِيصٌ عَلَى أَدَائِهَا . تَنْشَأُ الْأَجْيَالُ عَلَى يَدَيْهِ مُحِبَّةً لِلْفَضَائِلِ ، مُبْتَعِدَةً عَنِ السَّيِّئَاتِ . قَالَ أَحْمَدُ

My mother saw a dancing bear
By the schoolyard, a day in June.
The keeper stood with chain and bar
And whistle-pipe, and played a tune.

The bruin lifted up its head
And lifted up its dusty feet,
And all the children laughed to see
It caper in the summer heat.

Забонингни кетургил, эй шакарлаб тўти, гуфтора,
Нечукким марҳамат бўлсун неча мендек дилафкора.

Нигоҳинг ташлағил лутф айлабон, эй шўх бепарво,
Йўлунгда интизор ўлгон мени бул ошиқи зора.

Мени «ло ядхулу» деб маҳрум этма, боғбон аҳли,
Азал деҳқони бағрим қонини тўкканди гулзора.

Элимда бош ила жон хориж ўлғум икки оламдин,
Кўруб қаллочлик кўрсатма зулмингни харидора.

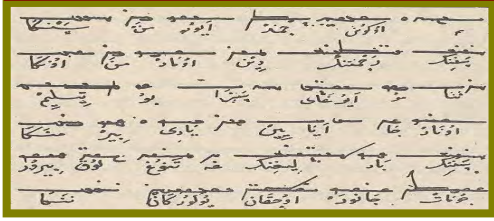

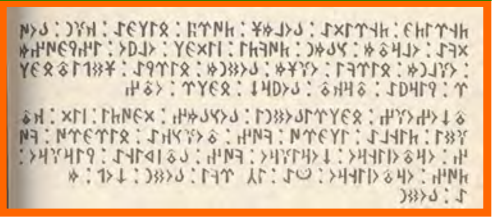

سۇراقلر:

۱– اورخون خطی قیسی عصرده ایشله تیلردی؟

۲– ینیسی الفباسی قیسی قوم نینگ الفباسی ایدی؟

تورکلر قندەی خطلردن فایدەلنگنلر؟

یازوو (خط) اختراعسی بشریت مدنیتی نینگ مهم حادثەلریدن بیری سنەلەدی. کۇپلب تاریخچیلر میخی خط مخترعسینی قدیمگی "سومر" خلقی، دیب یازگنلر. سومرلر برچه تورکی خلقلر تیلی عایلەسی بۇلگن "آرال– آلتای" تیللری عایلەسیگه منسوب بیر تیلده سۇزلر ایکنلر.

عالملر، تورکلر ارەسیده یازوونینگ تاپیلگن تاریخینی میلاددن آلدین بیر مینگ ییل و حتی

اوندن کۉپراق دېب یازەدیلر. اۉرته آسیا و قۉشنی یورتلرده میلاددن آلدین مینگ ییللر دوامیده "آرامی" یازوو کۉپراق قۉللنگن. بو منطقه‌لرنی مقدونیه‌لیک اسکندر استیلا قیلگندن سۉنگ، یونانچه خط هم معمول بۉلگن. بیراق، بو یازوو کۉپراق رسمی ساحه‌لرده قۉلـله‌نردی.

بو مدتده اوستایی، خوارزمی، مانی، سغدی، کوشانی (خروشتی)، اورخون–ینیسی، اویغوری، مغولی (گالیک) و باشقه یازوولر هم "آرامی" یازووی نېگیزیده ایجاد اېتیلدی.

تورکلر، بویوک مهاجرتلری باشلنگندن آلدین اۉزلریگـه خـاص یـازوولرنی ایشـلتگنلر. اولـر یازوونی "بیتیک" دېیَر اېدیلر. اولرنینگ یازووی قدیم مصرنینگ "هیروغلیف" خطـی کبـی تـورلی رسملر و شکللردن توزیلگن اېدی.

تورکلرنینگ اۉزلری اختراع قیلیب، فایده‌لنگن قدیمگی یازوونی عالملر "اورخون یازووی" یـا "کۉک تورک یازووی"، دېب ایتگنلر. بو اته‌لیش نینگ سببی شو که مغولستانده اورخـون دریاسـی قیرغاقلریده، کۉک تورک خاقانلری بنالریدن تاپیلگن اېنگ قدیمگی یازوولر شو الفبـاده یـازیلگن اېدی، شونینگ اوچـون، تورکلرنینـگ اوشـبو قـدیمگی یـازووی "اورخـون یـازووی" و "اورخـون الفباسی" دېیلگن.

اورخون خطی قدیم زمانلردن میلادی یېتینچی عصر (هجری بیرینچی)گچه برچه تورکلر آرقه‌لی یازیلر اېدی.

تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکی خطدن هم فایده‌لنگنلر. بولر سغد یا سوغوت و اویغور خطلری دیر. اویغورلر سغد خطیدن فایده‌لنیب، "اویغور یازووی" آتی بیلن مشهور بۉلگن خطنی ایجاد قیلگنلر.

اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت بۉلیب، میلادی یېتّینچی عصرده اورخون یـازووی اۉرنینـی بوتونله‌ی اېگلله‌دی. اویغور خطی مغوللر زمانیده رسمی خط صفتیده تـن آلینیـب، کېـین عثمـانی سلطان محمد فاتح سرایی‌گچه هم یېتیب باردی. تـورک ادبیـاتی نینـگ کۉپلـب مشـهور ادبـی اثرلری، همده امیر تېمور توزوکلری شو خط بیلن یازیلگن.

تورکلر اسلام مقدس دینینی قبول قیلگندن سۉنگ، عرب یازووینی ایشلته باشـله‌دیلـر. بـو خط قریب ۱۲۰۰ ییلدن بېری تورکی خلقلر تمانیدن قۉلـله‌نیب کېلماقده، بیراق اۉزبېـک بویـوک شاعر، ادیب، تاریخچی و سیاستچیسی ظهیرالدین محمد بـابر ۱۵–۱۶ مـیلادی، ۹–۱۰ هجریـده اۉزی یره‌تگن "بابری خط" نی تورکلر یازووی اوچون تقدیم قیلیب، اونی عامـه‌لشـتیریش اوچـون انچه سعی و حرکت قیلدی.

حاضرگی کونده دنیانینگ تورلی مملکتلریده یشب تورگن تورکلر بیر خیـل یـازوودن فایـده لنمه‌یدیلر. اولر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی خطلرنی ایشلته‌دیلر. افغانستانده‌گی اۉزبېک و تورکمن تورکلری عرب یازوویدن فایده لنه‌دیلر.

اساسی توشونچه:

تورکلر قدیم زماندن جوده کۉپ یازوولردن فایده‌لنیب کیلگنلر. اولرنینگ قدیمگی یازوولری "اورخون- ینیسی" و "اویغور" یازوولری دیر. بو خطلر، همده بابری خطنی تورکلر اختراع قیلگنلر. حاضر تورکلر عرب، لاتین و سیریلیک کبی تورلی یازوولردن فایده‌لنه‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچینگیز درس متنینی اۉقییاتگنده، اونی انیق تینگلنگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- درس نینگ تۉلیق عنوانی نیمه ایدی؟
- درس متنی نیمه حقده ایدی؟
- تورکلر فایده‌لنگن ایکّیته خطنی ایتینگ!
- تورکلر اختراع قیلگن خطلردن بیرته‌سینی آت توتینگ!
- افغانستان تورکلری حاضر قیسی خطنی ایشلته‌دیلر؟
- امیر تیمور توزوکلری قیسی خط بیلن یازیلگن؟
- تورکلرنینگ "اورخون یازووی" نی نیگه اورخون دریاسی نامیگه اته‌گنلر؟
- عرب یازوویدن سۉنگ کیم ینه بیر خطنی تورکلر اوچون اختراع قیلدی؟ بو خط نیمه دیب، ناملنه‌دی؟

۲- اۉقیتووچیلر تۉرت گروه‌گه بۉلینیب، خط اختراع‌سی فایده‌لری حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هرگروه‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۉز گروه‌سی فکرینی قیسقه‌چه ایتیب بیرسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلر معناسینی سۉزلیکدن تاپینگ و قیله‌آلگنینگیزچه جمله‌گه ایشله‌تینگ:
یازوو، استیلا، نیگیز، قیرغاق، اته‌لیش، توزوک، آرتیقچه، خاقان.

۵- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، ینگی سۉزلرنینگ معناسینی باشقه‌لرگه اۉقیسین.

۶- هرقطاردن بیر-بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

خط اختراع بۉلمه‌گنده، قنده‌ی قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی، همده خط اختراع‌سینینگ بشریتگه ییتکزگن فایده‌لری حقیده بیر کیچیک متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

گپ بؤلکلری و تورلری:

قوییده‌گی گپ‌لرنی اؤقیب، خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

– اینگ قدیمگی تورکی یازوولر، اورخون یازوویده یازیلگن.

– تورکلر اورخون یازوویدن تشقری، باشقه ایکّی خطدن هم فایده‌لنگنلر.

– اویغور خطی ۲۶ حرفدن عبارت دیر.

– اولر (تورکلر) یازوونی، "بیتیک" دیبیر ایدیلر.

– بیر آز صحبتدن سؤنگ، مهمانلر کیتدیلر.

– یخشی، آشینی ییدی؛ یمان باشینی.

– مهمانلر بوگون کیلمه‌دیلر.

– ایکّله اؤرتاق شیرین صحبت قیلاتیبدیلر.

یوقاریده‌گی گپ‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر، گپ نینگ بؤلک‌لری دیر.

گپ بؤلکلری:

گپده بیرار سؤراققه جواب بؤلگن و اؤز ارا تابع باغلنگن سؤز یا که سؤز بیریکمه‌سی گپ بؤله‌گی دیبله‌دی.

گپ بؤلکلرینی بیلگی‌لشده اساسی خصوصیت، اولر اره‌سیده‌گی نحوی رابطه دیر. گپ بؤلکلری اساساً کیم؟، نیمه قیلدی؟ کیمگه؟، قنده‌ی؟، قچان؟ کبی تورلی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی. قوییده‌گی مثالگه دقت قیلینگ:

سنجر ایرته‌لب چقّان مکتبگه کیتدی.

بو گپ نینگ بؤلک‌لری شولردن عبارت: سنجر (کیم؟) کیتدی (نیمه قیلدی؟)، ایرته‌لب (قچان؟) مکتبگه (قه‌ییرگه؟)، چقّان (قنده‌ی؟)

کؤریب تورگنینگیزدیک گپده‌گی هر بیر بؤلک بیر خیل سؤراققه جواب بؤلگن. گپ بؤلکلری ایکّی تورلی بؤله‌دی:

۱– باش بؤلکلر

۲– ایکّینچی درجه‌لی بؤلکلر.

فعاليتلر:

الف- يانمه-يان اؤلتيرگن اؤقووچيلر بيرگه‌لشيب، قوييده‌گی گپلرنينگ بؤلکلرينی اَيری-اَيری کؤرستسينلر:

۱- اوکه‌م کېچقرون اويدن چيقيب، آپه‌سينی کؤرگنی کېتدی.

۲- مېن تؤپنی آليب، اؤرتاقلريم بيلن کېچقورن‌گچه فوتبال اؤينه‌ديک.

ب- هرقطاردن بير کيشی نوبت بيلن تخته‌گه باريب، هرکيم بيرجمله يا گپنی يازيب، اونينگ بؤلکلرينی خط چيزيب کؤرستسين.

۳- هرکيم بيرگپ توزيب، اونده کيم؟، نيمه قيلدی؟، قه يېرده؟ و قچان؟ سؤراقلريگه جواب بؤله آله‌ديگن بؤلکلرنی گرامر قاعده‌لريگه کؤره توزسين.

۴- تؤرت کيشی نوبت بيلن تخته‌گه باريب، توزگن گپی‌نی يازيب، گپ بؤلکلرينی بيرمه-بير خط چيزيب کؤرستسين.

۵- اوچ کيشيليک ايکّی گروه، تخته گه بارسينلر. بيرينچيدن بير گروه مصلحت بيلن بير گپ‌نی تخته گه يازسين. کېين ايکّينچی گروه اعضاسی اؤز ارا مصلحتلشيب، گپ‌نينگ بؤلکلرينی خط چيزيب کؤرستسين. کېين ايکّينچی گروه مصلحتلشيب، بير گپ يازيب، بيرينچی گروه اعضاسی بيرگه‌ليگيده گپ بؤلکلرينی انيقلب بېرسينلر.

اوی تاپشيريغی:

کميده بيرته قيسقه و بيرته اوزون جمله يازيب، اونده برچه گپ بؤلکلرينی خط چيزيب کؤرسه‌تيب کېلتيرينگ!

اۉنینچی درس

هدفلر:

۱– گلبدن بېگیم و مشهور تاریخی اثری "همایون‌نامه" بیلن تانیشیش.

۲– باش بۉلکلرنی اۉرگنیب، سۉزلشده و یازیشده ایشلته‌بیلیش.

سۉراقلر:

۱– گلبدن بېگیم قیسی پادشاه حقیده گی واقعه‌لرنی یازگن دیر؟

۲– یازگن کتابی نینگ عنوانی نیمه دیر؟

گلبدن بېگیم

اۉرته آسیا، خراسان (بوگونگی افغانستان) هند و پاکستان نینگ تاریخیده کتّه اۉرین آلگن امپراتور ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلری ایچیده اونینگ ادبی میراثی، اینیقسه نثر یازیش سنّتینی دری تیلیده ایزله‌گن قیزی گلبدن بېگیم دیر.

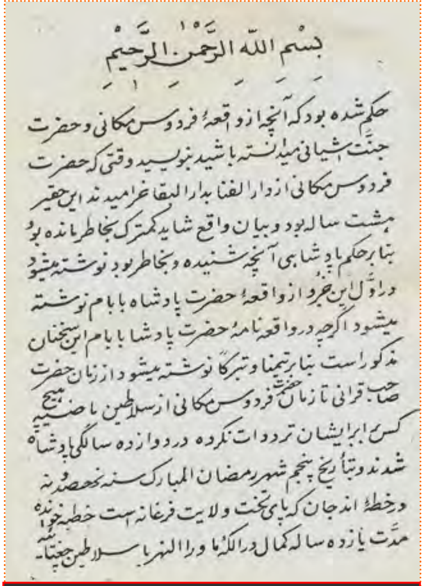

بسم الله الرحمن الرحیم

حکم شده بود که آنچه از واقعهٔ فردوس مکانی و حضرت
جنت آشیانی میدانسته باشید بنویسید وقتی که حضرت
فردوس مکانی از دار الفنا بدار البقا خرامیدند این حقیر
هشت ساله بود و بیان واقع شاید کمترک بخاطر مانده بود
بنا بر حکم پادشاهی آنچه شنیده و بخاطر بود نوشته میشود
در اول این جزو از واقعهٔ حضرت پادشاه بابام نوشته
میشود اگرچه در واقعه نامهٔ حضرت پادشاه بابام این سخنان
مذکور است بنا بر تیمنا و تبرکاً نوشته میشود از زمان حضرت
صاحب قرانی تا زمان حضرت فردوس مکانی از سلاطین با ضبیع هیچ
کس برابر ایشان تردداتی نکرده در دوازده سالگی پادشاه
شدند و تاریخ پنجم شهر رمضان المبارک سنه نهصد و نه
در خطهٔ اندجان که پای تخت ولایت فرغانه است خطبه خوانده
مدت یازده ساله کمال در الکه‌ها و ما وراء النهر با سلاطین جغتاینه

گلبدن بېگیم نینگ همایون نامه کتابیدن بیر صفحه

گلبدن بېگیم کابلده بابرنینگ اوچینچی خاتینی دلداربېگیم‌دن توغیلیب، کیچیک‌لیگیده آته‌سیدن ایریلیب قالدی، بابر وفات ایتگن زمانده سکّیز یاشر ایدی، ظهیرالدین محمد بابر اونی توغیلگنیدن–آق سویوکلی خاتینی ماهیم بېگیم‌گه تاپشیردی و اونینگ تربیه‌سی آستیده اۉسیب یشه‌دی.

همایون پادشاه‌نینگ آنه‌سی ماهیم بېگیم، گلبدن بېگیم نی یخشی پرورش ایتدی. او، اۉزی‌نینگ اۉته ذاتی استعدادی و همایون‌نینگ اۉزی و آنه‌سی ماهیم بېگیم‌نینگ تشویقی و ترغیبی نتیجه سیده، اۉز زمانیده‌گی بیلملرنی اینیقسه ادبیات و تاریخ علمینی بوتونله‌ی اۉزی‌نیکی قیلیب آلدی.

بابرنینگ بو ادیب، تاریخچی و نثر یازووچی قیزی آته‌سینینگ ادبی و تاریخچیلیک میراثی و نثر یازیش سنّتینی عمر بۆیلب ددیلیک و بوتون مهارت بیلن ایزله‌دی وکتّه آنه‌سی ماهیم بېگیم و همایون نینگ ارداقلش اوچون وایه‌گه یېتگندن کېین همایون‌نینگ پادشاه‌لیگی وقتیده همایون نامه اثرینی همایون‌نینگ سرگذشتی و باشیدن کېچیرگن و اونینگ زمانیده یوزبېرگن واقعه‌لر و حادثه‌لرنی و شونگه اۆخشش همایون و کامران میرزا اۆرته‌سیده تخت و تاج اوستیده قیلینگن اوروش- تارتیش‌لرینی بیرمه- بیر یازدی.

همایون نامه کتابی هجری قمری ۹۳۷ نچی ییلدن یعنی همایون‌نینگ تختگه اۆلتیرگن تاریخیدن باشلنه‌دی و کامران میرزانینگ کۆر قیلنگن واقعه‌سی بیانی بیلن هجری قمری ۹۶۰نچی ییلده توگه‌یدی. گلبدن بېگیم، همایون بیلن بیرگه یشردی؛ اونینگ دربار‌یده و پادشاه‌لیگیده یوز بېرگن واقعه‌لرنی اۆز کۆزی بیلن یقیندن کۆرردی و اۆز قولاغی بیلن حادثه‌لر حقیده اېشیتردی. انه‌شو سببلرگه کۆره همایون نامه کتابینی کۆپ دقیق و مستند شکلیده یازدی.

همایون نامه کتابی، دری تیلیده یازیلگن دیر. بو اثر اۆز فصاحتی و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم روشده یازیلگن‌لیگی نقطهٔ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی یره‌تیلگن زمانیدن-آق، اۆزی ساری تارتیب کېلماقده.

گلبدن بېگیم هجری قمری ۹۸۳ نچی ییلده حج زیارتیگه مشرف بۆلدی و سکسانگه یقین ییل عمر کۆریب، وفات اېتدی. اونینگ جسدینی حرمت و اعزاز بیلن کابلده، آته‌سی ظهیرالدین محمد بابر منگو اویقوده یاتگن باغیده دفن اېتدیلر. بیزنینگ بیلیشیمیزچه، گلبدن بېگیم بوتون شرق ادبیاتیده بیرینچی تاریخچی عیال دیر.

همایون نامه‌دن، همایون‌نینگ قتّیق کسل بۆلگنی و بابر اۆز عمرینی اونگه صدقه و فدیه قیلگنی شرحینی تنلب، اۆزبېکچه ترجمه‌سینی اۆرنک صفتیده کېلتیره‌میز:

"همایون‌نینگ کسللیگی زمانیده بابر حضرتلری روزه توتدیلر، اولر چارشنبه کونی روزه توتماقچی اېدیلر، طاقتسیزلیک و اضطرابدن سه شنبه کونیدن باشله‌دیلر. هوا کۆپ ایسیق اېدی وحضرت‌نینگ یوره‌ک-بغیرلری ایسیقدن کویردی، روزه حالیده دعا قیلیب ایتدیلر:

الهی، اگر جان اۆرنیده جان کېره‌ک بۆلسه، مېن کیم بابرمن، اۆز عمریمنی همایونگه بغیشله‌دیم.

انه شو کوندن-آق، حضرت فردوس آشیانگه تشویش یوز بېردی و همایون پادشاه باشلریگه سوو تۆکیب، کسل‌لیکدن توردیلر و اۆز حضورلریگه دولت ارکانینی قبول اېتدیلر."

اساسی توشونچه:

ظهیرالدین محمد بابرنینگ قیزلریدن بیری بۉلگن گلبدن بېگیم، کیچیککلیگیدن-آق ذکاوتلی و استعدادلی ایدی، آته‌سی‌نینگ وفاتیدن سۉنگ، اکه‌سی همایون پادشاه سراییده تربیت تاپیب، اونینگ دوریده یوز بېرگن واقعه‌لرنی "همایون نامه" کتابیده یازیب قالدیردی. همایون نامه کتابی فصاحت و بلاغتی، تاتلی تیلی و ایخچم یازیش اسلوبی نقطۀ نظریدن تاریخچیلر توجه‌سینی اۉزی ساری تارتیب کېلماقده.

فعالیتلر:

الف- درس متنیگه اۉقیتووچینگیز اۉقی‌یاتگنده دقت قیلینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

۱- گلبدن بېگیم کیم‌نینگ قیزی ایدی؟
۲- او قه‌ییرده توغیلگن؟
۳- آته‌سی وفات ایتگنده نېچه یاشر ایدی؟
۴- اونی کیم تربیه‌له‌دی؟
۵- اونینگ یازگن کتابی نیمه دېب نامه‌لنگن؟
۶- بو کتاب کیم و نیمه حقده یازیلگن؟
۷- او بو کتابینی قیسی تیلده یازگن؟
۸- همایون نامه قیسی واقعه بیلن باشلنیب، قیسی واقعه شرحی بیلن توگه‌یدی؟
۹- بو کتابده همایون‌نینگ کسللیگی و بابرنینگ صدقه‌سی قنده‌ی دېب، یازیلگن؟
۱۰- گلبدن بېگیم‌نینگ مقبره‌سی قه‌ییرده؟

ب- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیر- بیرلری بیلن گلبدن بېگیم‌نینگ حیاتی و یازگن کتابی حقیده‌گی معلوماتلرینی المشتیرسینلر.

ج- هرقطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۉرگنگنلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

"همایون نامه"، "گلبدن بېگیم" یا "بابرلر دوریده عیال ادبی سیمالرنینگ موقعی و اۉرنی" حقیده اۉیلب، آرتیقچه معلوماتنی کتابلر، عایله اعضاسی یا انترنتدن تۉپلب، بېریلگن اوچ موضوعدن بیرینی تنلب، مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش بۉلکلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

– اوقات‌دن کېین مهمان دم آلگنی یاتاغیگه کیردی.

– همه محموددن خوش دیر.

– یخشی، ایشله‌یدی یمان تیشله‌یدی.

– بیلگن، بیلگنینی ایشلر؛ بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.

– ایشله‌ماق، اشتهانی آچر.

– اۉقیش، اولغه‌ییش.

– افغانستان اسلامی جمهوریتی نینگ پایتختی کابل.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر و عباره‌لر باش بۉلکلر دیرلر.

باش بۉلکلر:

▫ ایکّی ترکیبلی گپ نینگ اساسینی تشکیل قیلگن بۉلکلر (ایگه و کېسیم) باش بۉلکلر دېیله‌دی، مثال:

اۉکتم، بیر کون آقشام، کامل‌نیکی‌گه کېلدی.

▫ باش بۉلک ایگه و کېسیمدن تشکیل تاپه‌دی، مثال:

اویغون، سېکین– سېکین کتاب اۉقیردی.

▫ گپده مطلق حاکم وضعیتنی ایگللب، فکرنینگ کیمگه یا که نیمه‌گه قره‌شلی بۉلگن‌لیگینی کۉرستووچی گپ بۉله‌گیگه، ایگه دېیله‌دی.

▫ یوقاریده‌گی گپده اویغون‌گه فکر قره‌تیلیب، مطلق حاکم وضعیتنی ایگلله‌یدی، شونینگ اوچون اویغون ایگه‌نی افاده‌له‌یدی.

تۉی‌نینگ قیزیغی باشله‌گینچه؛ ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۉینر، ایشلمه‌گن نینگ کۉزی اۉینر.

کېسیم ، ایگه

گپده، ایگه وظیفه‌سیده کېلگن شخص، پدیده یا که حادثه‌نینگ حرکتی، حالتی، خصوصیتینی بیلدیره‌دیگن یا که اولر حقیده سۉراق افاده‌له‌یدیگن بۉلک، کېسیم دېیله‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "باشله‌گینچه" و "اۉینر" کېسیم بورچنی بجره‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی گپلرنی اۉقیب، اولرده باش بۉلکلرنی انیقلنگ:

- یخشی رۉزگار جنت؛ یمان رۉزگار دۉزخ.
- کیم دیر، کتّه مشعل یاقدی.
- علم- فن و فکر عالمی نهایتده کینگ و چقور.
- خاتینلر، بیر- بیری بیلن سۉزلشدی.
- دهقانلر، اوقات‌دن سۉنگ ایشگه باشله‌دیلر.
- ایشله‌گن‌نینگ آغزی اۉینر؛ ایشلمه‌گن‌نینگ کۉزی اۉینر.
- محنت قیلگن خوار بۉلمس؛ دوست و دشمنگه زار بۉلمس.
- اۉزیم هر جایده‌من، کۉنگلیم سنده دیر.

۲- هرقطاردن بیر- بیر کیشی تخته‌گه باریب، باش بۉلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازسینلر، باشقه‌لر تۉغری یا ناتۉغریلیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- هرکیم اۉز آلدیده باش بۉلکلرنی انیقلاوچی بیر جمله یازیب، ایگه و کیسیمنی کۉرستسین.

۴- هرقطاردن بیر- بیرکیشی توریب، نوبت بیلن توزگن جمله‌سینی اۉقیسین، باشقه‌لر کمچیلیک‌لرینی انیقله‌سینلر.

۵- یانمه-یان اۉلتیرگنلر اۉز ارا باش بۉلکلرده ایگه و کیسیم‌نینگ وظیفه‌سی حقیده سۉزلشسینلر.

۶- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، ایگه و کیسیم باره‌سیده اۉز بیلگنلرینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

باش بۉلکلرده ایگه و کیسیمنی انیقلاوچی تۉرت- بیش جمله یازیب کیلتیرینگ.

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱- هرات مصلی‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- ایگه و کپسیم نینگ تۉلیقراق اۉرگه‌نیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- هرات مصلی‌سی قیسی زمانده و کیم‌لر تمانیدن قوریلگن؟

۲- مصلی دیگنده نیمه‌نی توشینه‌سیز؟

هرات «مصلی» سی

آلدینگی خراسان و ماوراءالنهر اۉلکه‌لریده علم و دانش، فرهنگ و هنر، تاریخ و ادبیات، موسیقی و گۉزه‌ل هنرلر اینیقسه معمارلیک هنری نینگ پارلاق تاریخینی آلیب ورقلب کۉرگنیمیزده همه دن بورون سکّیزینچی و تۉقّیزینچی عصرلرده تیموریلر سلاله سی دوره‌سیده سمرقند و هرات شهرلریده قوردیریلگن حشَمتلی ماوی رنگ آبده لر کۉزیمیز اۉنگیده قرار آله دی. سمرقند شهری آلدینگی ماوراءالنهر یا بوگونگی اۉرته آسیاده و هرات شهری آلدینگی خراسان یا بوگونگی سیویملی اۉلکه‌میز افغانستانده مشرق زمین ده اینگ قدیمی شهرلر جمله سیدن سنه له دی. تیموری پادشاه‌لر، ملکه‌لر، میرزالر و بیگیم‌لر و امیرلر و عملدارلر اۉز وقتلریده هراتده گی گوزه‌ل هنرلر فرهنگستانی نینگ ایجاد قیلیش و شرقده رنسانس و روشنگرلیک نهضتی نینگ رواجلنتیریش بیلن معمارلیک و باشقه گۉزه‌ل هنرلرگه خاص توجه قیلیب، کۉپگینه شکوهلی و عظمتلی بناءلرنی بو شهرلرده قوردیره دیلر. بولر دوره‌سیده قوریلگن گۉزه‌ل ماوی‌رنگ بناءلرنینگ هر بیری اولر عصری نینگ شاهکارلریدن حساب‌لنیب کیلماقده. تیموریلر سلاله‌سی عصریده هرات شهریده قوریلگن بې‌مانند تاریخی بناءلر و هنری آبده‌لردن بیری هرات مصلی‌لری دیر که معمارلیک هنری نینگ اینگ گۉزه‌ل آبده‌لریدن سنه‌له‌دی.

هرات مصلی‌لری اصلیده امیر تیمور صاحبقران و اونینگ علم سیور اۆغلی شاهرخ میرزا و اونینگ فرهنگلی و بیلیم دوست ملکه سی گوهرشاد بیگیم وقتیده همده اولردن کیینراق دورده سلطان حسین میرزا بایقرا و اونینگ بویوک وزیری، اولوغ متفکر، عالم، شاعر و سیاست اربابی امیر کبیر نظام الدین علیشیر نوایی زمانیده اولرنینگ بویوروغلری و توجه‌لری اساسیده او وقتده‌گی خراسان مرکزی هرات شهریده قوریله دی.

بوگونگی هرات شهریده گی گوهرشاد بیگیم نینگ مدرسه سی و اونینگ جامع مسجدی، سلطان حسین میرزا بایقرا نینگ خانقاه سی و مدرسه سی، امیرعلیشیر نینگ جامع مسجدی، اخلاصیه و انیسه خانقاه لری واخلاصیه مدرسه سی و دارالحفاظ و دارالشفالری انه شو مصلی لر جمله سیگه کیره دیلر. بو حشمتلی بناءلر ایچیده اینگ کتّه و عظمتلی سی نوایی نینگ مدرسه سی و خانقاه سی ایدی.

بوگۆزه‌ل و خیریه بناءلر نینگ قوریلگن اۆرنی آلدین خیابان آتیگه مشهور ایدی. هرات مصلی‌لری هجری قمری ۱۳۰۳ نچی ییل گچه توزوک و آباد ایدی. لیکن انه شو ییل ده انگلیس‌لر تحریکی بیلن امیر عبدالرحمن خان زمانیده کۆپی ییقیتیله‌دی و اۆن مناره‌دن یلغوز

تۇرتته‌سی اۇز ابسکرگن حالیده قاله‌دی و اولر هم زمان اۇتیشی بـیلن قراوسـیز قالیشـی طفیلـی کون سه‌یین یېرگه قره‌ب آغماقده‌لر.

هرات مصلی‌لری معمارلیک، نقاشلیک و خطاط لیک و باشقه هنرلرنینـگ یخشـی شـکلده تجسم قیلووچی بیر قنچه بناءلردن تشکیل تـاپگن. بـو قیمتلـی آبـده‌لرنـی هنـر سـېور تېمـوری حکمرانلـر دربـارلری گـه هـر یېـردن کـېلگن اتـاقلی و بویـوک و مـاهر هنرمنـدلردن قـیلگن حامی‌لیکلری نتیجه‌سیده گۉزه‌ل هنرلرنینگ عکس اېتتیریلیشی بیلن هرات شهریده قوردیره‌دیلر. بو ارزشلی یادگارلیکلرنینگ قوریش ده معمارلیک هنری ایشلریده استاد عمادالدین، اسـتاد قـوام الدین و استاد بنایی هروی، سنگتراش لیک هنری ایشـی ده اسـتاد شـمس الـدین، نقـاش‌لیـک هنری ایشیده استاد کمال الدین بهزاد و خطـاط لیـک هنـری ایشـی ده اسـتاد روح الله میـرک، حکیم جعفر هروی، جلال الدین جعفر، شاهرخ میرزا نینگ هنرمند اۇغلی بایسنقر میرزا، سـلطان علی مشهدی و میرعلی‌لر قتنشه‌دیلر.

تۇقّیزینچی عصرده سلطان حسین میـرزا بـایقرا هـرات نـی سـمرقند اۇرنـی گـه تېمـوری سلاله‌سی‌نینگ پایتختی قیلیب آله‌دی انه شو وقتدن کېین هرات سمرقند بیلن رقابت گه باشلب، همده اۇز زمانیده علم و ادب و هنر نینگ نظیرسیز و بې‌رقیب مرکزی ایله‌نیب کېتـه‌دی و نـوایی و اونینگ مکتبداشی سلطان حسین میرزا بایقرا بو زمینه ده اېنگ کتّه حصه قۉشه‌دیلر.

نوایی اۇز وقتیده اېنگ کوچلی سیاسی رجلی، قدرتلی دولت اربـابی (اقتـدارلی وزیـر) اېـدی تۇقّیزینچی عصرده هرات مکتبی نی رهبرلیک قیلیب مشرق زمین ده ادبیات، موسـیقی، تـاریخ و گـۉزه‌ل هنرلرنینـگ حـامی و تشـویق اېتووچیسـی و رنسـانس و اویغـاتیش نهضـتی نینـگ باشقرووچیسی بۉلیب ایشله‌یدی.

اساسی توشونچه:

هرات مصلی‌لری اۉلکه‌میز افتخاراتیدن دیر. اوشبو تاریخی بنالر تیموریلر سلاله‌سی‌نینگ طلایی دوریده تیمور صاحبقران و شاهرخ میرزا و اونینگ علمپرور و فرهنگ سیور عیالی گوهرشاد بیگیم، سلطان حسین میرزا بایقرا و بیلیملی وزیری بویوک شاعر و متفکر، امیرالکلام علیشیر نوایی‌نینگ توجه‌لری اساسیده خراسان، اینیقسه هرات شهریده قوریله دی. بو پیرده گی تاریخی بنالر، جمله‌دن مصلی‌لر هم زمان اۉتیشی و قراوسیز قالیش نتیجه‌سیده بوزیلیب کیتماقده. حاضرچه اولردن بیر نیچیته‌سی ایسکرگن حالتده قالگن.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلردن ایکّیته‌سی اۉرنیدن توریب، درس حقیده سۉزله‌سین.

۲- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی یازیب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ:

مصلی، ایسکرماق، پارلاق، اونوتولمس، خانقاه، دارالحفاظ، تحریک، سلاله، متفکر، قراوسیز

۳- یوقاریده‌گی هر بیر ینگی لغتگه جمله‌لر توزینگ.

سۉراقلر:

۱- هرات مصلی‌لری قیسی زمانده قوریلگن؟

۲- بولر کیملر تمانیدن قوریلگن؟

۳- مصلی دیگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۴- هرات مصلی‌لریدن آت توتینگ.

۵- بو مصلی‌لر، هرات شهری‌نینگ قیسی تمانیده جایلشگن؟

۶- حاضرچه منارلردن نیچیته‌سی بوزیلمه‌ی قالگن؟

۷- امیر علیشیر نوایی زمانیده قیسی بنالر قوریلگن؟

۸- امیر علیشیر نوایی کیم ایدی؟

۹- شاهرخ میرزا کیم‌نینگ اۉغلی ایدی؟

۱۰- گوهرشاد بیگیم کیم ایدی؟

اوی تاپشیریغی:

تیموریلر عصری و او دوره‌گی فرهنگی و کلتوری ایشلر حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

عزیز اؤقووچیلر بو درس ضمنیده سیز ایگه و کېسیم نینگ تعریفی و جمله‌لرده اولرنینگ جایی و اهمیتینی تؤلیقراق اؤرگنه‌سیز:

ایگه دایم باش کېلیشیک شکلیده کېله‌دی. او، قوییده‌گی سؤز تورکوملری بیلن افاده لنه‌دی:

۱– آت بیلن: مهمان، آوقتدن کېین دم آلگنی کېتدی.

۲– آلماش بیلن: برچه، یؤلداش‌دن گپ اېشیتدیلر.

۳– آتلشگن صفت بیلن: یخشی، آشینی یېیدی، یمان باشینی یېیدی.

۴– آتلشگن سان بیلن: بیری یخشی؛ بیری یمان.

۵– آتلشگن صفتداش بیلن: بیلگن، بیلگنینی ایشلر، بیلمه‌گن برماغینی تیشلر.

۶– حرکت نامی بیلن: ایشله ماق اشتهانی آچر؛ اؤقیش، اولغه‌ییش.

ایگه بوتون بیر بیریکمه بیلن هم افاده‌لنه‌آله‌دی؛ مثال اوچون: افغانستان اسلامی جمهورلیگی.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر، «ایگه» یا مبتدا دیر.

فعالیتلر:

الف– قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌نگیزگه کؤچیرینگ و اولردن ایگه (مبتدا) و کېسیم (خبر)ینی تاپیب، چیزیق بیلن کؤرسه‌تینگ:

۱– هرات مصلی‌لری تېموری سلاله‌لر دوریده قوریلگن دیر.

۲– امیر علیشېر نوایی، سلطان حسین بایقرانینگ بیلیملی وزیری ایدی.

۳– مصلی‌لر هرات شهری نینگ شمال و شمال غربیده جایلشگن.

۴– سلطان حسین میرزا بایقرا و امیر علیشېر نوایی زمانیده خراسان، ماوراءالنهر و ایرانده یوزلرچه خیریه بنالر قوریلدی.

۵- بیز امیرعلیشیر نوایی، شاهرخ میرزا، گوهرشاد، سلطان حسین میرزا بایقرا و بویوک شاعر مولانا لطفی نینگ مقبره‌لری و تیموری سلاله‌لردن قالگن تاریخی آبده‌لرنی کؤریش اوچون هراتگه بارماقچیمیز.

۶- هرات مصلی‌سی منارلریدن آلتیته‌سی امیرعبدالرحمن خان زمانیده انگلیسلر تحریکی بیلن نابود قیلیندی.

ب- هر قطاردن بیر-بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، بیر جمله‌نی یازیب، اونده‌گی ایگه و کیسیمنی کؤرستسین. ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اولرنی تؤغریله‌سینلر.

ج- هر بیرینگیز کمیده آلتی جمله یازیب، اونده ایگه‌نینگ آلتی سؤز تورکومی بیلن کیلگنینی کؤرسه‌تینگ. البته جمله‌لرینگیز یوقاریده‌گی مثاللردن تشقری بؤلیشی کیره‌ک.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن اؤنته جمله‌نی تنلب، اولرده ایگه و کیسیمنی کؤرسه‌تیب کیلتیرینگ!

اۏن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– حضرت یوسف(علیه‌السلام) حقلریده قیسقه‌چه معلوماتگه ایگه بۆلیش.

۲– کېسیم باره‌سیده تۆلیق معلوماتگه ایگه بۆلیش.

سۆراق:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) قصه‌سینی ایشیتگن سیزمی؟ بیلگنلر قیسقه‌سینی ایتیب بیرسینلر!

قرآن قصه‌لریدن- احسن القصص

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌سی کلام الله مجیدده یوسف سوره‌سیده ذکر ایتیلگن، یوسف(علیه‌السلام) حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اۆغلی ایدی و حضرت یعقوب(علیه‌السلام) حضرت اسحق(علیه‌السلام) نینگ اۆغلی و حضرت اسحق(علیه‌السلام) حضرت اسماعیل(علیه‌السلام) نینگ اینی– آغه‌سی و ایکله‌سی حضرت ابراهیم خلیل الله نینگ اۆغیللری ایدیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) نینگ اۏن ایکّی اۆغلی بار ایدی و اولردن حضرت یوسف(علیه‌السلام) گه محبتی کۆپراق ایدی. ایناغه‌لری بونی کۆره آلمه ی اولرنی آته‌لریدن اۆزاقلشتیرماقچی بۆله‌دیلر. بالآخره مصلحت لشیب حضرت یعقوب(علیه‌السلام) دن یوسف(علیه‌السلام) نی اجره‌تیب اونی کنعان اطرافیده‌گی بیر قودوققه تشله‌یدیلر. کاروان کېلیب، اولرنی قودوق دن چیقه‌ره‌دی. شو وقتده ایناغه‌لری کېلیب، بو بیزنینگ قاچقی غلامیمیز بۆله‌دی دېب، نېچه معدود درهم گه مالک دیگن بیر تاجرگه ساته‌دیلر و مالک اولرنی مصرگه آلیب باریب، مصر عزیزی گه ساته‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) کۆپ ییل‌لر مصرده قالیب، تورلی محنت و مشقت‌لرنی باشیدن کېچیره‌دی. آخرده مصر عزیزی اۆله‌دی، حضرت یوسف(علیه‌السلام) اونینگ اۆرنیگه قرار آله‌دی. انه شو زمانده مصر و اونینگ اطرافیده‌گی مملکت‌لرده قورغاقچیلیک یوز بیره‌دی. حضرت یوسف(علیه‌السلام) بو طبیعی آفت نینگ دفع قیلیش اوچون کېره‌کلی تدبیرلر آله‌دی. انه شو وقت‌لرده حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ ایناغه‌لری مصرگه کېلیب غلّه و دان آلیب کېتماقچی بۆله‌دیلر. حضرت یوسف(علیه‌السلام) ایناغه‌لرینی تانیب، کۆپ حرمت قیلیب غلّه و دان بېریب ینه کېلگن لرینگیزده کیچیک ایناغه نگیز بنیامین‌نی کېلتیرسنگیزلر کۆپراق غلّه و دان گه ایگه بۆله سیزلر دېب کنعان گه اوزه‌ته دی. اولر کنعان گه

قه‌یتیب آته‌لریدن بنیامین نی آلیب ینه مصرگه کېله‌دیلر. بو سفرده ایسه حضـرت یوسـف(علیـه‌السـلام) چین ایناغه‌سی بنیامین‌نی باشقه اؤگه‌ی اکه‌لریدن اجره‌تیب، اؤز آلدیگه آلیب قالدی. اینی- آغـه‌لـر مصلحت‌لشیب، یهودانی مصرده قالدیریب، اؤزلری کنعانگه آته‌لری یانیگه قیتماقچی بؤلدیلر.

اولر، حضرت یعقوب(علیه السـلام) نینگ آلدیگه کېلیب، بنیامین‌گه بـؤلگن واقعه‌نـی بیرمـه- بیـر اَیتیب بېردیلر.

حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤغیللرینی قیته‌دن مصرگه، ایناغه‌لری بنیامین‌نی قیته‌ریب کېلیشی اوچون ییباردی.

اولر، بنیامین‌نی قیته‌ریش و بوغدای ساتیب آلیش اوچون مصرگه باریب، همـه‌لـری حضـرت یوسف(علیه السلام)نینگ حضوریگه باش‌لرینی اېگیب، تضرع بیلن بنیـامین‌نینـگ آزادلیگینـی سـؤره‌ب اَیتدیلر.

"اې امیر! اؤلکه‌میز قورغاق‌چیلیککه دوچ کېلگن، آچلیک و قحطلیک اېلیمیزنی قیینه‌یدی. بیز و عایله‌میز کتّه مصیبتگه یؤلیققن‌میز، حاضر بیزلر، بساطیمیزده‌گی بار نرسه‌میزنی آلیب کېلدیک. آلیب کېلگن نرسه‌لریمیز ارزیمسه-ده، سیزنینگ کرم و سخاوتینگیزگه کؤز توتگن میز، هر بیریمیزگه بیر تویه (تېوه) غله بېرسنگیز، دېب امید قیلیب قاشینگیزگه کېلگن‌میز.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اولرنینگ بونده‌ی بؤیین اېگیب، تواضع و خاکسارلیک‌لرینـی کؤریـب، رؤزگارلری پریشان و تیریک‌چیلیک‌لری کؤپ یمانلیگی، همده من- منلیک و ظالم‌لیکدن توشـیب، عاطفه‌لی بؤلگنلرینی سېزیب، یوره‌کلری بوزیلیب، رحملری کېلـدی. شـونده، اکـه‌لریگـه اؤزلرینـی تانیتماقچی بؤلیب، بنیامین‌نی چقیردیلر و اکه‌لریدن سؤره‌ی باشله‌دیلر:

– یوسف و ایناغه‌سی حقیده قیلگن جفالرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟

– جهالت و بیلمس‌لیکده قیلگن یمان ایشلرینگیزدن آگاه سیزلرمی؟

– یوسف‌نی آته سیدن ایریب، قودوققه تشله‌گن‌لرینگیز، اېسلرینگیزده‌می؟

– بنیامین‌نی اکه سیدن اجره‌تیب، غم- قیغوده قؤیگه‌نینگیزنی اېسله‌یسیزمی؟

حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ اکه‌لری بو سؤراقلرنی اېشیتیب، حیران بؤلیب، یوزلریگه دقت بیلن قره‌دیلر. بو کؤزلر و بو سېس اولرگه تانیش کؤریندی.

– دېمک اولر شو کیشی یوسف اېکن‌می؟ دېب شبهه‌گه توشدیلر. رنگلری سرغه‌ییب، تیتراق تاووش بیلن، سیز یوسف سیزمی؟ دېب، سؤره‌دیلر.

حضرت یوسف(علیه‌السلام) هه! مېن یوسف من، دېدیلر و سؤزلرینی دوام اېتتیریب اَیتدیلر:

الله(جل جلاله) مېنی اؤلیم و یؤق بؤلیشدن اسره‌دی. حرمت، بایلیک، کوچ و قدرت بېریب، یوکسک‌لیککه کؤتردی. مصیبتلر و قیین‌چیلیکلرگه رضا بیلن چیده‌گن، تقوالی بؤلگن، اؤزینی هر قنده‌ی یمان ایشلردن اسره‌ب، الله(جل جلاله) گه اؤزینی تاپشیرگن کیشیگه الله(جل جلاله) اجر و ثواب بېریب، یوکسک مقام و توگنمس بایلیک و عزتگه اېریشتیره‌دی. الله(جل جلاله) یخشی و ثوابلی ایشلر اجرینی ضایع اېتمه‌یدی.

اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه السلام)نینگ سؤزلریدن قؤرقیب، یوزلری سرغه‌یدی. باشلرینی شرمنده‌لیکدن یېردن کؤترالمه‌ی قالدیلر. اولر قیلگن یمانلیکلری اوچون عذر سؤره‌ماقچی بؤلدیلر، لېکن تیللری لال بؤلیب، عذر سؤره‌شگه قدرتلری یؤق اېدی. آخر، گناهلرینی تن آلیب اَیتدیلر: "بیز، سیزگه جفا قیلیب، خطا یؤلگه کېتدیک، قیلگن گناهیمیز اوچون توبه قیلیب، عذر سؤره‌یمیز. بیزگه هر قنده‌ی جزا بېرسنگیز، ارزییدی".

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریگه قره‌ب دېدی:

– بوگون سیزلرگه طعنه، منت و جزا یؤق. الله(جل جلاله) کؤپ رحملی و نهایت مهربان دیر، شونینگ اوچون الله(جل جلاله) درگاهیدن سیزلرنینگ گناهلرینگیزنی عفو اېتیب، رحمتیگه آلیشینی ایسته‌یمن.

اساسی توشونچه:

حضرت یوسف(علیه‌السلام) اکه‌لریدن کوّپ جفا کوّرگن بوّلسه‌لر- ده، اولرنی کېچیریب، خدادن اولرگه قیلگن گناهلری اوچون کېچیریم و مرحمت ایسته‌دیلر و عفو نی برچه دن اوستون قوّیدیلر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اوّقینگلر، اوندن سوّنگ ایکّی اوّقووچی حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ قصه‌لرینی یاددن باشقه‌لرگه ایتیب بېرسین.

۲- متندن هر اوّقووچی یاقتیرگن جمله‌سینی یازسین، سوّنگ ایکّی اوّقووچی یازگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اوّقیب، نیمه اوچون یاقتیرگنینی ایتسین.

۳- معناسینی توشونمه‌گن سوّزلرینگیزنی یازیب، معناسینی یان صنفداشینگیز یا اوّقیتووچینگیز یاردمیده تاپیب، کتابچه‌نگیزگه کوّچیرینگ و اوّرگه‌نینگ.

اوی تاپشیریغی:

باشقه پیغمبرلرنینگ قصه‌لریدن بیلگن‌لرینگیزنی کتابچه‌نگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* حضرت یوسف چین اینیسی بنیامین‌نی، اؤز آلدیگه آلیب قالدی.

* حضرت یعقوب(علیه‌السلام) اؤزلرینی الله(جل‌جلاله) گه تاپشیردیلر.

* اولر اویالیب، قیغوریب، سؤزله‌دیلر.

* اکه‌لری، حضرت یوسف(علیه‌السلام) نینگ گپلرینی دقت بیلن ایشیتدیلر.

یوقاریده‌گی، بیرینچی جمله ده آلیب قالدی، ایکّینچی جمله ده تاپشیردیلر، اوچینچی جمله ده سؤزله‌دیلر، تؤرتینچی جمله ده ایشیتدیلر، کېسیم دییله‌دی.

کېسیم: گپ نینگ ایگه حقیده نیمه دییلگنینی بیلدیره‌دیگن بؤلک، کېسیم دییله‌دی، ایگه و کېسیم گپ نینگ باش بؤلکلری دیر. اولر بیرگه‌لیکده گپ نینگ اساسی مضمونینی بیلدیره‌دیلر. کېسیم باش بؤلکلردن بؤلیب، نیمه قیلدی؟ نیمه قیلدیلر؟ نیمه قیله‌دیلر؟ نیمه قیلماقچی؟ نیمه بؤلدی؟ کبی سؤراقلرگه جواب بؤله‌دی.

اؤرنکلر:

۱– باله‌لر مکتبده اؤقییدیلر. بو گپده باش بؤلک ایکّیته: کیملر؟ باله‌لر (ایگه)، نیمه قیله دیلر؟ اؤقییدیلر (کېسیم)

۲– یاش قؤشیقچیلر تنلاوگه قتّیق محنت قیلیب، تیارلندیلر.

کیملر؟ قؤشیقچیلر (ایگه)، نیمه قیلدیلر؟ تیارلندیلر (کېسیم)

کېسیم قسمی سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله‌دی:

فعل کېسیملر و آت کېسیملر.

۱– فعل کېسیملر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

– صاف فعل بیلن افاده‌لنگن کېسیم: الهام جان آوقتگه کیلمه‌دی.

– روشداش بیلن: تؤی نینگ قیزیغی، باشله‌نگونچه.

– صفتداش بیلن: ایشله‌گن نینگ آغزی اؤینر، ایشلمه‌گن نینگ کؤزی اؤینر.

– حرکت نامی بیلن افاده‌لنگن کېسیم: اؤقیش، اولغه‌ییش؛ مقصدیم، اؤقیماق.

۲– آت کېسیم: فعل‌دن باشقه سؤز تورکوملری بیلن افاده‌لنگن کېسیم، آت‌کېسیم دییله‌دی.

آت کېسیم‌لر قوییده‌گیلردن عبارت دیر:

– آت بیلن: یخشی رؤزگار جنت، یمان رؤزگار دوزخ

– صفت بیلن: شوندن بیری آته بیک دردمند.

– سان بیلن: بو– بیرینچیسی.

– آلماش بیلن: مقصدیم شو. اؤزیم هر جایده بؤلسم، کؤنگلوم سنده.

–روش بیلن: پیلّه‌قورت توتیشده قؤلیمیزدن کیله‌دیگن ایش کؤپ.

کیسیملر، توزیلیشیگه کؤره ایکّی خیل بؤله دی:

ساده کیسیملر و مرکب کیسیملر.

ساده کیسیملر بیر سؤز بیلن افاده‌لنه‌دی: نور محمد اوییدن ایلدم چیقدی. بهار گوزه‌ل.

مرکب کیسیملر: مرکب کیسیملر فعل+ فعل، آت (صفت، سان و باشقه لر)+ فعل تیپیده توزیله‌دی؛ مثلاً: محمود، اکه‌سیگه ینگی گپ تاپیب باره‌دیگن بؤلدی، خاتینلر بیر– بیرلریگه یاووق‌لشدیلر. بو گپ، صدیق جانگه هم معقول توشدی.

فعالیتلر:

۱– اوچ جمله یازینگ، سؤنگ اولرده ایگه و کیسیمنی کؤرسه‌تینگ!

۲– اوچ کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب، ایگه و کیسیمینی ایتیب بیرسین.

۳– حضرت یوسف [علیه السلام] قصه‌سی حقیده اؤز فکر و تویغولرینگیزنی ایکّی– اوچ جمله‌ده یازینگ، کیین ایکّی اؤقووچی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه بیش جمله یازیب، ایگه و کیسیمنی اولرده بیلگی‌لب کؤرسه‌تینگ!

اۉن اوچینچی درس

هدفلر:

۱- مسجع نثر نمونه‌لری بیلن تانیشیش.

۲- محبوب القلوب نینگ فایده‌لی اۉگیتلریدن حیاتده فایده‌لنیش.

۳- ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی اۉرگنیب، ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- تواضع دیگنده نیمه نی توشینه سیز؟

۲- ادب دیب، نیمه گه آیتیله دی؟

تواضع و ادب

تواضع خلقنی کیشی محبتیغه شیفته قیلور و اولوسنی فاعل مؤدتی فریفته قیلـور؛ دوسـتلوغ گلشنیده نظارت گللاری آچار و اول گلشندین انس و الفت بزمیدا تورلوک گـلـلار ساچار؛ متکبـر دشمنغه ملایمت سری یۉل کۉرگوزور و معجب خصـم خاطریغـه انسـانیت ذوقـین اۉلتورغـوزور؛ تکراری حیاسیز مـدعینی اویـات سـرحدیغه باشـقارور و تعـدادی انصافسـیز عـدونی یمانلیغـدین اۉتکارور؛ اگرچه برچه ایلدین خوبراق‌دور و باری خلایقدین مرغوبراق‌دور؛ ابنـای جنسـدین بیـر-بیریگا مستحسن، اکابردین اصاغرغه احسن؛ سخا قیلمای ایلنی شـاد قیلـور و عطـا کۉرگوزمـای کیشی‌نی غمدین آزاد قیلور؛ ادب کیچیک یاشلیغلارنی اولوغلار دعاسیغه سزاوار ایتـار و اول دعـا برکتی بیله عمردین برخوردار؛ کیچیک‌لار مهرین اولوغ‌لار کۉنگلیگا سالور و اول محبت کۉنگولدا مؤبد قالور؛ اوشاغلارنی کۉزگا اولوق قیلـور، اطواریـدین خلـق اولوغلیـق بیلـور؛ خلـق جانبیـدین بیحرمتلیق ایشیگین باغلار و کیشـینی هـزل و اسـتخفاف دیـن سـاقلار؛ طبیعـت‌قـه انسـانیت طریقیدا اندام بیرور و مزاج‌قه آدمی‌لیق منزلیدا آرام بیتکـورور؛ کیچیکلارغـه کـیم انـدین مونچـه نتیجه بۉلغای، اولوغلارغه کۉرکیم مونچه نیچه بۉلغای.

محبت‌قه زیب و پیرایه ادبدین بیتار و مؤدت‌قـه رونـق و بهـا ادب ترکیـدین کیتـار؛ ادب و تواضع دوستلوغ کۉزگوسیغه جلا بیرور و ایکّی جانبدین یاروغلوق یتکورور؛ تواضع و ادب اهلیغـه تعظیم و حرمت بیتار، اول دانه‌نی ایککان جواهر بو محصولنی جمع ایتار؛ خلق اختلاطیده حمیـده اخلاق ابتداسی بو خصال دور، بو رسوخ تاپسه، محبت اختلالی محـال دور؛ ایکّـی جانبـدین اگـر

خُلق کریم بۉلغای، ادب و تواضع مقابله‌سیدا عزت و تعظیم بۉلغای؛ خوشا بو نـوع احبـاب اراسـیدا محبت و بو طور اصحاب اراسیدا مؤدت و موندلاق اهل محبت و وداد و خیل مؤدت و اتحـاد. اگـر ظاهردا دوستلوغ صفاسی اوچون دور، دنیادا کامگارلیغ دور و اگر معنادا تنگـری رضاسـی اوچـون دور، آخرتدا امید رستگارلیق دور. (محبوب القلوب دن)

اساسی توشونچه:

تواضع و کمترین‌لیک انسان‌نی خلق آلدیده سېویملی قیلیب، دشمن‌نی دوستگه ایلنتیره‌دی. تواضع قیلماق همه‌گـه یخشـی دیـر، اما سـرفرازلرگه یخشـیراقدیر. ادب و تواضـع، دوسـتلیک کۉزگوسیگه جلا بیره‌دی و کیشیگه اولوس‌نینگ حرمت و تعظیمینـی کېلتیـره‌دی. ادب کیچیـک یاشلیغلرنی اولوغلر دعاسیگه سزاوار ایته‌دی و اۉشه دعا برکتی بیله عمریـدن برخـوردار بۉلـه‌دی. کیچیکلر مهرینی اولوغلر کۉنگلیگه ساله‌دی و اۉشه محبت کۉنگولده منگو قاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- بیر- بیر کیشی هر قطاردن توریب، درس متنینی نوبت بیلن اۉقیسینلر، باشقه‌لر اونی اېشیتسینلر و ینگی لغتلرینی یازسینلر.

۲- ینگی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، قوییده‌گی لغتلردن بېش- آلتیته‌سینی مناسب جمله‌لرگه ایشلتسینلر.

شیفته، مؤدت، فریفته، معجب، اویات، مرغوب، مستحسـن، مؤبـد، اوشـاغ، هـزل، اسـتخفا، حمیده، احباب، ابنای جنس، کامگـارلیق، رسـتگارلیق، اکـابر، اصـاغر، رسـوخ، اخـتلال، نظـارت، تورلوک، متکبر، ملایمت، خصم، مدعی، باشقرماق، عدو، سخا، پیرایه، اختلاط، خصال، محال

۳- توزه‌تگن جمله‌لرنی هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اۉقیسـین، اگر ناتۉغری بۉلسه، باشقه‌لر فکرلرینی بیلدیریب، تۉغری‌له‌سینلر.

۴- نیچه گروپ توزیلیب، هر گروپ نینگ اعضاسی اۉزارا تواضع و ادب فایده‌لری باره‌سیده بحث‌لشسینلر، اوندن کېین اۉقیتووچی کۉرستمه‌سیگه کۉره نیچه گروپدن بیر- بیر کیشی توریب، اۉز گروپی نینگ فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیریسین.

اوی تاپشیریغی:

تواضع و ادب نینگ فایده‌لری حقیده بیر قیسقه مطلب یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی اۉقیب، اولرگه توجه ایتینگ:

– صدیق جان ایندہ‌مه‌ی کۉچه‌گه چیقیب کېتدی.

– کامله، اۉکتم‌نی دستلب کتّه باققه آلیب کېتدی.

– امان مېنگه قره‌دی، مېن اونگه قره‌دیم.

– وادیلر و تاغلرنی آشیب، دله‌لرده یالغیز اده‌شیب کېلیب قالدی.

– یورتینگیز امان، سیزگه نیمه بۉلدی؟

– یخشی باله‌دن رحمت، یمان باله‌دن لعنت ییتر.

– کیچکینه دېگچه، ایچی تۉله میخچه.

– کیم دیر، کتّه مشعل یاقدیمی؟

ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلر:

باش بۉلکلردن بیریگه اېرگه‌شیب، اولرنی انیقلب، تۉلدیریب، ایضاحلب کېله‌دیگن بۉلکلر، ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلر دېیله‌دی.

فعالیتلر:

۱– یانمه–یان اۉلتیرگنلر اۉز ارا ایکّینچی درجه‌لی بۉلک باره‌سیده سۉزلشسینلر.

۲– هر قطاردن بیر کیشی توریب، ایکّینچی درجه‌لی بۉلکنی باشقه‌لرگه توشونتیریب ایتسین.

۳– قوییده‌گی ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نی بېلگیلب کۉرسه‌تینگلر:

یخشیگه قاره یوقمس، یمانگه ایل باقمس؛ بېشنی بېشگه قۉشسنگ، اۉن بۉله‌دی؛ بیلمه‌گندن بیلگن یخشی، تۉغری ایشنی قیلگن یخشی؛ اونینگ باقیشلرینی بیر زوم هم اونوتمه‌یمن؛ پولاد پیچاق قینسیز قالمس؛ اۉقیگن نینگ تیلی اوزون.

۴– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نی انیقلاوچی بیر جمله یازسین.

۵– هرکیم اۉز کتابچه‌سیگه ایکّینچی درجه‌لی بۉلکلرنی انیقلاوچی اوچ جمله یازسین.

اوی تاپشیریغی:

بیر قیسقه خاطره یازیب، اونگه ایکّینچی درجه‌لی بۉلکدن تۉرت– بېش جمله یازیب کېلتیرینگ.

اۋن تۆرتینچی درس

هدف:

۱– امام زمخشری و اونینگ اثرلری و علمی فعالیتلری بیلن تانیشیش.

۲– ایکّینچی درجه لی بۆلکلرنینگ تورلرینی اۆرگنیب ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱– خوارزم حاضرچه قیسی مملکت گه قره‌شلی دیر؟

۲– خوارزم عالملریدن کیملرنی تانیسیز؟

امام زمخشری

قدیمگی خوارزم اسلام مدنیتی گه اولکن حصه قۆشگن و یوزلب مفسر، محدث، فقیه و باشقه علم اربابلرینی تېگیشتیریب چیقرگن. انه شو علامه عالملریدن بیری خوارزم فخری علامه امام زمخشری دیر. بو کۆپ قیره‌لی ایجاد ایگه‌سی بۆلگن اولوغ عالم نینگ مکمل نامی ابوالقاسم محمود بن عمر بن محمد الزمخشری بۆلیب هجری قمری ۴۵۳نچی سنه ده قدیمگی خوارزم نینگ زمخشر قیشلاغیده توغیله دی. اونینگ آته سی معلوماتلی کیشی ایدی. اۆغلی گه ابتدایی تعلیم بېریش لیگی نی اۆز ذمه سیگه آله دی. محمودده‌گی اۆقیش هوس و شوق نی کۆریب علم آلیش نی دوام اېتتیرماقچی بۆله دی. بیراق بخت سیز بیر حادثه نتیجه سیده محمود بیر ایاغیدن محروم بۆله دی. اونی خیاط گه شاگرد قیلیب بېریش گه قرار قیله دی. اما محمود بونگه راضی لیک بېرمه‌یدی و آته‌سیدن اورگنج، مدرسه‌لریدن بیری گه جایلب، قۆییش نی ایسته‌یدی.

محمود نینگ تیله‌گینی آته‌سی بجا کېلتیره‌دی و او کتّه غیرت بیلن اۆقیش گه کیره‌دی و تېز اره‌ده خطاطلیک هنرینی ایگه‌لب انه شو واسطه بیلن حیات کېچیریش اوچون درآمد تاپیش امکانیتی گه مالک بۆله دی. محمود اورگنج ده ممکن بۆلگن علم‌لرنی ابومضر محمود بن جریر اصفهانی آلدیده ختم قیلگیچ زمانی بخارا گه سفر قیله‌دی و بو یېرده‌گی مشهور عالملردن شیخ الاسلام ناصر الحریصی و ابو سعید الشقانی و باشقه‌لردن درس آله‌دی و نظری بیلم‌لرنی آلیش بیلن چېگره‌لنیب قالمه‌ی اونی عمل ساحه‌سیده تطبیق قیلیش اوچون اینتیله‌دی و انه شو مقصد اوچون

بیر نېچه بار بغداد، خراسان، اصفهان، حجاز و مکه مکرمه گه سفر قیلیب، او یېرده‌گی عالملر بیلن ملاقات اېتیب، اۉرگنگن علم‌لرینی تا باره چوقورلشتیره‌دی.

خوارزم فخری خوارزمده محمد بن نوشتگین وقتیده اونینگ سراییده خدمت قیله‌دی و انه‌شو یېرده مشهور مقدمة الادب لغت کتابی‌نی اونینگ اۉغلی آتسیز نینگ ایسته‌گی بیلن تـألیف اېتـه‌دی و کېینچه‌لیکده سرای خدمتیدن واز کېچیب قالگن حیاتینی بوتونله‌ی علم گه بغیشله‌یدی. اونینـگ سۉنگی حیاتینی حقیقتاً هم سېر محصول ایجادی فعالیتلر قمره‌ب آله‌دی و نتیجه‌ده علمی اثرلـری، فلسفی رساله‌لری و ادبیات ساحه‌سیده‌گی شعرلری و لغتنامه‌سی انه شو دورده پیدا بۉله‌دی.

امام زمخشری مکه مکرمه ده ایکّی ییلدن کۉپراق مدت‌ده قرآنکریم نینـگ مکمـل تفسـیری الکشاف اثرینی یازدی و انه شو مبارک یېرده بۉلگنیده جار الله لقبـی نـی آلـه‌دی. امـام زمخشـری نینگ اېنگ مشهور اثری انه شو مبارک تفسیر دیر. بو بویوک اثرنینـگ یازیشـده تیـل شناسـلیک، عقاید، فقه کۉپگینه علم‌لر ساحه‌سیده‌گی کېنگ و چوقور بیلیمـدانلیگی‌دن اسـتفاده اېتـه‌دی. امـام زمخشری عرب تیلی صرف و نحوی بۉییچه، المفصل، بلاغت و نطاق لیک حقیده اسـاس البلاغـه تیل شناسلیک زمینه‌سیده مقدمة الادب، عروض و شعر وزنی بـاره‌سـیده القسـطاس فـی العـروض، حکمتلی سۉزلر عرصه‌سیده نوابغ الکلام و مقامات ساحه‌سیده الطواق الذهب اثرلرینـی یـره‌تـه‌دی. زمخشری مقامات‌ده عرب تیلیده ماهر ادیب صفتیده نمایان بۉله‌دی و بو اثر نینگ عالی درجه‌ده‌گی نثری عرب ادبیاتی نمونه‌لریدن سنه‌له‌دی. او عربچه شـعرلری دېوانیـده فلسـفی، حسـی و ایچکـی کېچنمه‌لرینی ترنم اېتیب، همده ترک گۉزه‌ل‌لرینی مقته یدی و اونینگ شعرلری موضوع جهتیـدن رنگ برنگ دیر. اولرده کۉپراق اۉز دوریده‌گی ناراضی‌لیک کیفیت‌لرینی افاده گـه آلـه‌دی شـونده‌ی قیلیب اداغده بو بویوک علامه و مفسر هجری قمـری ۵۳۸ نچـی ییـل ده یېتمـیش بـېش یاشـده اورگنج شهریده وفات قیله‌دی.

امام محمود زمخشری اۉز زمانه سی نینگ ایسته‌شی گه موافق همـه اثرلرینـی عـرب تیلیـده تألیف اېته‌دی. اونگه بې‌قیاس استعدادی اثرلرینـی هـم نظـم ده و هـم نثـرده یـازیش گـه امکـان بېره‌دی. او ایلّیک‌دن کۉپراق علمی اثرلر یره‌ته‌دی و بیرقنچه فلسفی رساله‌لر، شـعرلر دېـوانی، بیـر ادبی مقامات، بیر لغتنامه و الکشاف ناملی بیر بویوک تفسیر انه شولر جمله‌سیگه کیـره‌دی. اونینـگ برچه اثرلری جهان فرهنگی اینیقسه اسلام فرهنگی علامه نینگ بای خزینه‌سـیگه قیمتلـی حصّـه بۉلیب قۉشیله‌دی و انه شـــو اوچون زمخشری نینگ مبارک آتی برچه‌دن آلـدین اســـلام عالمیـده دایم باقی دیر.

اساسی توشونچه:

امام زمخشری که جار الله و خوارزم فخری لقب‌لرینی اؤزیگه آلـه‌دی؛ اسـلام عـالمی‌نینـگ بویوک علامه و بییریک مفسرلریدن بؤلیـب اؤز حیاتیـده ایلّیـک‌دن آرتیـق علمی اثرلـر یـازه‌دی. قرآنکریم‌نی الکشاف ناملی بویـوک اثریـده تفسیر ایتـه‌دی. فلسـفی رسـاله لـر بیتـه‌دی. شـعرلر یره‌ته‌دی. مقامات یازه‌دی. لغت نامه توزه‌ته‌دی و بـو اولـوغ عـالم‌نینـگ اثرلـری جهـان فرهنگـی اَینیقسه اسلام فرهنگی‌نینگ بای خزینه سیگه قیمتلی حصّه بؤلیب، قؤشیله‌دی انه شو جهتدن آتـی اسلام عالمده همیشه جاویدان دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچی درس متنینی اؤقیگنده دقت بیلن تینگلنـگ و قوییـده‌گـی سـؤراقلرگه جـواب بیرینگ!

- امام زمخشری قه‌ی ییردن ایدی؟
- او قه ی ییرده قچان توغیله دی؟
- زمخشری نینگ آته سی اونی کیم‌نینگ آلدیگه اول شاگرد قیلماقچی بؤله‌دی. کیین اونـی قه‌ی ییرگه آلیب باریب جایلشتیره‌دی؟
- اول ده قیسی هنرنی اؤرگنه دی و اؤز حیاتی‌نی قنده‌ی تأمینله یدی؟
- مقدمة الادب اثرینی کیم نینگ خواهشی بیلن یازه‌دی؟
- الکشاف تفسیرینی قه‌ی ییرده یازه‌دی؟
- زمخشری گه نیمه اوچون جار الله لقب بیره‌دیلر؟
- خوارزم فخری دیب کیم نی اَیته دیلر؟
- اونینگ اثرلریدن نیچته‌سینی آت توتیب اَیتینگ!
- قیسی ییل ده، قه‌ی ییرده و نیچه یاش ده وفات ایته‌دی؟

۲- یانمه- یان اؤلتیرگن لر اؤز اؤرته‌لریده علامه زمخشری باره‌سیده سؤزله‌سینلر.

۳- یانمه- یان اؤلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، امام زمخشـری حیـاتی بـاره‌سـیده گپیریـب بیرسین!

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ یازگن کتابلری باره سیده سؤزلب بیرسین!

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، عربچه شعرلری نینگ محتواسی حقیده گپیریب بیرسین!

اوی تاپشیریغی:

هر بیر اؤقووچی یورتیمیزنینگ بویوک ادیبلری و عالملریدن بیرینی سَیلب، اونینـگ حیـاتی و اثرلری باره‌سیده بیر قیسقه مقاله یازیب کیلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لرنینگ تورلری گه دقت قیلینگ!

– مېن اؤتگن کون اؤز اؤرتـاغیم محمـود بـیلن اوچـره‌شـدیم و او بـیلن بجـرگن فعـالیتلریم باره‌سیده سؤزله‌دیم.

– احمد باغلریده تېرگن آلمه‌لرینی صنفداشلریگه بؤلیب بېردی.

– ینگی اؤقیتووچی اؤقووچیلر بیلن تانیشیب، اؤز درسی گه باشله‌دی.

– بو اویلر بیر– بیری بیلن تورلی ایشیک‌لر آرقه‌لی باغلنه‌دی.

– یاز فصلیده‌گی هوا جانگه ینه‌دن جان بغیشله‌یدی و انسان گه جوده هم یخشی یاقه‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لر بار. ایکینچی درجه‌لی بؤلک‌لرگه انیقلاوچی، تؤلدیرووچی و حال کیره‌دی.

– تؤلدیرووچی، انیقلاوچی و حال:

تؤلدیرووچی: آت، آتلشگن صفت، آتلشگن سان و حرکت نامی بیلن افاده‌لنه‌دی.

انیقلاوچی: پدیده یا حادثه بېلگیسی نینگ کؤرستووچیسی دیر.

حال:کیسیم گه باغله نیب اوندن انگلنگن ایش– حرکت اؤرنی و صورت تاپگن حالـت نینـگ سبب و مقصدینی بیلدیره‌دی. مثال صورتده:

– رحیم کتـابنی اؤرتاغیگـه بېریـب صـنفدن چیقیـب کېتـدی، منصـور اؤقیتووچیسـی بـیلن کؤریشدی، کېنگ چول و بیابان و چېگره سیز صحرالر افق دن افققه توتشگن، کوز فصـلی قویـاش نینگ ایسّیغی کویدیرمه یدی، اېرکه له یدی، بو مثال‌ده‌گی کېنگ، چېگره‌سیز، قویاش نینگ ایسّـیغی سؤزلری انیقلاوچی، چول و بیابان، صحرالر سؤزلری انیقلاوچیلرگه باغلنگن سؤز (انیقلنمیش) دیـر.

مثال: اؤینب گپیرسنگ هم اؤیلب گپیر، مردلرچه ظالم نینگ بؤغزیدن توتدینگ.

فعالیتلر:

۱- هرکیم اۉز آلدیده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک‌لرنینگ تورلرینی ایشله تیب بیر جمله یازسین.

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن یازگن جمله‌سینی صنفداشلری گه اۉقیسین و اولر تۉغری و نا تۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسین‌لر.

۳- یانمه- یان اۉلتیرگن‌لر اۉز اۉرته‌لریده ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده سۉزله‌سین‌لر.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلری حقیده اۉز بیلگنینی باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّینچی درجه‌لی بۉلک نینگ تورلرینی تۉرت- بیش جمله ده ایشله‌تیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

اۉن بېشینچی درس

هدفلر:

۱- بېتوک عالم، میرزا اولوغ بېک و علمی ایشلری حقیده معلوماتگه ایگه بۉلیش.

۲- حال تورلرینی تانیب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- اولوغ بېک میرزا قیسی سلاله گه تېگیشلی دیر؟

۲- اوندن قالگن آبده‌لردن بیرینی کیم آیتیب بېره‌دی؟

میرزا اولوغ بېک

میرزا اولوغ بېک‌که مشهور بۉلگن محمد تراغای هجری قمری ۷۹۷-نچیییلده سمرقندنینگ سلطانیه شهریده دنیاگه کېلدی. او، شاهرخ میرزا و ملکه گوهرشاد بېگیم‌نینگ فرزندی و صاحبقران امیرتیمور کۉرگان‌نینگ سویوکلی نبیره‌سی ایدی. تیموریلر سلاله‌سینینگ عنعنه‌سیگه بناءً، اونینگ تربیه‌سی امیر تیمورنینگ کتّه خاتینی سرای‌ملِک خانیم‌گه تاپشیریلدی.

صاحبقران امیر تیمور کۉرگان اونی کۉپ سېوگنیدن، کۉز نوری و قلب قوتی دېب لقب بېردی و کۉپگینه اوروشلریده، اینیقسه ایران و خراسان، اۉرته آسیا و هندگه قیلگن یوریشلریده حتی سۉنگّی وقتلریده ختای (چین)گه قیلگن هجومیده اونی اۉزی بیلن آلیب باردی.

میرزا اولوغ بېک، دولتدارلیک طریقه‌سینی باباسی امیرتیموردن اۉرگندی و تیمور اۉز حیاتیده تاشکند منطقه‌لری حکمرانلیگینی سیورغال صفتیده اونگه تاپشیرگن ایدی. شاهرخ میرزا هم اولوغ بېک سیماسیده بویوک امپراتور و بیلیملی انسان بۉلیشلیک استعدادینی کۉریب قدرتگه کېلگنیدن سۉنگ هراتنی مرکز قیلیب آلدی و ماوراءالنهر حکمرانلیگینی اونگه تاپشیردی.

میرزا اولوغ بېک استعدادلی و ذکاوتلی شهزاده اېدی. او، یاشلیک و ییگیت‌لیک زمانیدن– آق، بیلیم و فرهنگ‌گه چېکسیز مهر قۉیگن اېدی و کۉپ وقتلرینی تاپیلمس نادر خطی نسخه‌لر و قۉلیازمه کتابلرنی تۉپلب اۉقیش، تجربه و علمی تېکشیریشلرنی بجریش بیلن اۉتکزردی.

سمرقند و هرات شهرلریده شاهرخ میرزا کتّه کتابخانه‌لر قورگن اېدی. بو کتابخانه‌لرده، اۉرته آسیا، هندوستان، یونان و روم دانشمندلری‌نینگ مهم اثرلری ترجمه قیلینیب، سقله‌نردی. میرزا اولوغ بېک، اوشبو کتابخانه‌لرنینگ قیمتلی خزینه سیدن فایده‌لندی. اونینگ اۉزی توزه‌تگن کتابخانه‌سیده هم اۉن بېش مینگدن آرتیق قۉلیازمه کتابلر بار اېدی. او، کۉپ ییللر انه شوکتابخانه‌لرده تحقیق و تېکشیریش ایشلرینی آلغه آلیب باردی، اۉز عصریده‌گی بیلیمدانلر، اینیقسه نجوم علمی حقیده‌گی سۉنگّی تحقیقات نتیجه‌لری بیلن قیزیقیب، تانیشدی.

میرزا اولوغ بېک کۉپ جهتدن باشقه تېموری حکمرانلردن فرقلی اېدی. او، اۉز قدرتی زمانیده یوریشلر و دولتی‌نینگ چېگره‌لرینی کېنگه‌یتیریشگه اورینمه‌دی، بلکه کۉپراق مملکت‌نینگ آبادانچیلیگی، اولوس‌نینگ تینچلیگی، بیلیم، هنر و ادبیات ترقیاتیگه اعتبار بېرردی و بوتون عمرینی تحقیق و تېکشیریش ایشلری و تاریخی بنالرنی قوریشگه بغیشله‌دی. سمرقند، بخارا و غجدوان‌ده اونینگ فرمانی اساسیده توزه‌لگن کۉپگینه مسجد و مدرسه و باغلر اونینگ شکوه‌لی و عظمتلی دورانی‌نینگ یادگارلیکلریدن حسابلنه‌دی. بو مدرسه‌لر آره‌سیده سمرقند مدرسه‌سی اۉز عظمتی، شکوه و چیرایی بیلن دنیاده ممتاز و مثلی کۉرینمه‌گن آبده‌لر قطاریده توره‌دی.

میرزا اولوغ بېک هنر، ادبیات، تاریخ و باشقه علمی– هنری ساحه‌لرده معلوماتگه اېگه اېدی و تورلی علم و هنرلرنی رواجلنتیریشگه تیریشردی، اما نجوم علمیگه خاص توجه قیلردی و قورگن گۉزه‌ل بنالریدن بیری، اونینگ معروف تاریخی رصدخانه‌سی دیر که بو عمارت اوچ قبتلی بۉلیب، اۉز زمانیده جهان‌نینگ اوچته کتّه بنالریدن بیری سنه‌لر اېدی.

بو شکوهلی بنا سمرقندده، آب رحمت اریغی یانیده قوریلگن دیر. میرزا اولوغ بېک انه شو رصدخانه ده اېنگ کتّه سماوی جسملر، یولدوزلرنینگ حرکتی و ییل فصل‌لری‌نینگ اۉزگریشی و اقلیم تغییراتینی کوزه‌تیب توردی. او، یولدوزلر عالمی بیلن تانیشیب، (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف اېتدی.

میرزا اولوغ بېک‌نینگ استرانومیک جدولی "زیج کۉرگانی" و رصدخانه‌سی فقط استرانومی علمی‌نینگ یوتوقلری اوچون اهمیتلی و قیمتلی اېمس، بلکه اۉز عصریده‌گی شهکارلردن سنه‌لیب

بو علم‌نینگ سۋنگّی عصرلرده‌گی ترقیاتیگه اونوملی ایز قالدیرگنی اوچون هم یوقاری بهاگه ایگه دیر. میرزا اولوغ بیک‌که نجومی تحقیقات و "زیج کۋرگانی" نی ترتیب قیلیشده قاضیزاده رومی تخلصی بیلن شهرت قازانگن صلاح الدین، غیاث الدین جمشید، معین کاشانی، علی قۋشچی، محمد خوافی، عبدالعلی بیرجندی و منصور کاشیلر یاردم بیرگنلر.

(زیج کۋرگانی) اۋن تۋقیزینچی میلادی عصرنینگ سۋنگّی وقتلری‌گچه اروپاده تدریس ایتیلردی. اونینگ ینه بیر علمی اثری مثلثاتگه قره‌شلی بۋلیب، بیر درجه ساین نینگ اۋلچاوی دیر. او تاریخ علمیده هم بیلیم و تبحرینی "اربع اولوس" اثرینی یره‌تیب، کۋرستدی و موسیقی‌ده هم کۋپگینه مقاملرنی یره‌تدی.

بولردن علاوه ادبیاتدن، اینیقسه شعردن هم بوتون واقف ایدی و بو ظریف هنرنینگ همه دقایقیگه توشونردی و اۋز اینا‌غه‌سی بایسنقرمیرزا بیلن "خمستین"نی بیت‌مه- بیت تقاسلب ینگی‌لیکلرینی بیر- بیریگه ایتیب بیرر ایدیلر.

میرزا اولوغ بیک هجری قمری ۸۲۵ نچی ییلده (۵۶) یاشده عبداللطیف اۋغلی تمانیدن شهید بۋلدی و سمرقندده‌گی "گۋر امیر" مقبره‌سیده کتّه باباسی امیر تیمور کۋرگان یانیده دفن ایتیلدی. نوایی "خمسه" ده اونینگ حقیده بونده‌ی یازگن:

تیمور خان نسلیدن سلطان اولوغ بیک
که عالم کۋرمه‌دی سلطان انینگدیک
انینگ ابنای جنسی بۋلدی برباد
که دور اهلی بیریدن ایله‌مس یاد
ولیک اول علم ساری‌تاپدی چون‌دست
کۋزی آلینده بۋلدی آسمان پست
رصد کیم باغله‌میش زیب جهان دیر
جهان ایچره ینه بیر آسمان دیر
بیلیب بو نوع علم آسمانی
که اندن یازدی "زیج کۋرگانی"
قیامتگه دیگنده اهل ایام
یازرلر آنینگ احکامیدن احکام

اساسی توشونچه:

میرزا اولوغ بېک، امیرتېمور نسلیدن ایدی، سیاست و فرهنگ عرصه‌سیده کتّه اؤزگریشلر کېلتیردی. علم و هنرنینگ گللب یشنه‌شی، اَینیقسه استرانومی (نجوم) علمی نینگ ترقی و تعالی‌سی اوچون اونوملی ایشلرنی بجردی. ادبیات و تاریخده متبحر کیشی ایدی . موسیقیدن هم اختراع قیلیش درجه‌سی‌گچه واقف ایدی. زیج کؤرگانی و اولوس اربعه اثرلرینی یازدی. سمرقندده کتّه بیر رصدخانه قوردی و شو آرقه‌لی (۱۰۱۸) یولدوزنی کشف ایتدی. کتّه کتابخانه‌لر، کؤپگینه تاریخی بنالر و مدرسه‌لر اوندن یادگار قالگن. او ۵۶ یاشیده و اؤز اؤغلی میرزا عبداللطیف بویروغی بیلن شهید قیلیندی.

فعالیتلر:

۱– اؤقیتووچی درس متنینی اؤقی‌یاتگنده اونی قونت بیلن تینگلب، قوییده‌گی سؤراقلرگه چقّان جواب بېرینگ:

– میرزا اولوغ بېک کیم نینگ اؤغلی و کیم نینگ نبیره‌سی ایدی؟
– امیر تېمور کؤرگان اونگه نیمه لقب بېرگن ایدی؟
– او، صاحبقران باباسی بیلن قه‌یرلرگه سفر قیلدی؟
– او، باباسیدن نیمه نرسه‌لرنی اؤرگندی؟
– میرزا اولوغ بېک حیاتیده کؤپراق نیمه نرسه‌لرگه اعتبار بېرر ایدی؟
– میرزا اولوغ بېک قیسی علمگه خاص توجه قیلدی؟
– سمرقندده آب رحمت اریغی یانیده نیمه‌نی قوردی؟
– میرزا اولوغ بېک، قورگن رصدخانه‌سی آرقه‌لی نېچه یولدوزنی کشف ایتدی؟
– رصدخانه و نجومی اثرلرنی یره‌تیشده قیسی عالملر او بیلن یاردم بېردیلر؟
– اونینگ زمانیده مثل‌سیز مدرسه قه‌یېرده توزه‌لدی؟
– اونینگ نجوم علمیدن تشقری باشقه قیسی علملرده تبحری بار ایدی؟
– نوایی، میرزا اولوغ بېک حقیده نیمه دېگن؟
– اونی کیم شهید قیلدی؟

۲- تۉرت گروهگه بۉلینیب، میرزا اولوغ بېک‌نینگ حیاتی و فعالیتلری باره‌سیده بحث‌لشینگ‌لر.

۳- هر گروهدن بیر کیشی توریب، اۉزگروپی فکرلرینی بیلدیرسین.

۴- قوییده‌گی اصطلاحلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولرنی مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ: استرانومی، نجوم، رصدخانه، قۉلیازمه

۵- هرگروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تۉزه‌تگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیب بېرسین، باشقه‌لر تۉغری یا خطالیگی حقیده اۉز فکرلرینی ایتسینلر.

۶- نوایی شعرینی هرگروهدن بیر- بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دکلمه قیلسینلر باشقه‌لر تینگلب، خطالرینی اَیتیب بېرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

نوایی نینگ میرزا اولوغ بېک حقیده‌گی شعرینی ادبی نثرگه اۉزگریب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کؤره تورلری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، اولرگه توجه قیلینگ:

– ایرته‌گه باره‌سیز، دېب استه قدم تشله‌دی.

– چین دن هم تشقری نهایتده ساووق ایکن.

– بوگون شهرگه جونه‌یمیز.

– مکتبده آلگن بیلیمنی یخشی اؤرگه‌نیش مقصدیده باشقه کتابلردن اونوملی فایده‌لنه‌سن.

– او، کابل‌گه اؤقیشگه کېتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده حالت و اونینگ تورلری کؤرسه‌تیلگن.

حالت و اونینگ افاده‌لنیشی:

حالت کېسیمگه باغله‌نیب، اوندن انگلنگن ایش– حرکت‌نینگ اؤرنینی، پیتینی، حالتینی، بجریش سبب–مقصدینی بیلدیره‌دیگن ایکّینچی درجه‌لی بؤلک دیر.

حالت، معنا و وظیفه‌سیگه کؤره بیرنېچه تورگه بؤلینه‌دی، روش حالتی، اؤرین حالتی، پیت حالتی، سبب حالتی، مقصد حالتی.

روش حالتی، ایش– حرکت‌نینگ قه‌ی طرزده بجریلیشینی کؤرسته‌دی و فعل بیلن افاده‌لنگن گپ بؤله‌گیگه باغلنه‌دی. روش حالتی کؤپینچه روش و روشداش بیلن کېله‌دی.

مثال: محمودلر ایشلرینی یخشیلیک بیلن آلغه آلیب باردیلر.

اؤرین حالتی: ایش– حرکت‌نینگ بجریلیش اؤرنینی بیلدیره‌دی.

مثال: بابر، جوده یمان ساووق و چاپقونده مکتبگه کېتدی.

پیت حالتی: ایش– حرکت‌نینگ بجریلیش پیتینی بیلدیره‌دی.

مثال: بوگون شهریمیز ساری جؤنه‌یمیز.

سبب حالتی: ایش– حرکت‌نینگ بجریلیشی بیلن باغلیق بؤلگن سبب معناسینی بیلدیره‌دی.

مثال: رحمان، اکه‌سینی کؤریب، قووانچدن قیچقیریب یوباردی.

مقصد حالتی: ایش– حرکت‌نینگ قنده‌ی مقصد بیلن بجریلیشینی بیلدیره‌دی.

مثال: دوستیمنی کوتیب آلیش اوچون، یؤلگه چیقدیم.

فعالیتلر:

۱- یانمه- یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، حالت تورلرینی بیلگی‌لسینلر:

- نهایت یمان موقعده اوی سری کېتدی؛ اېرته قیشلاق سری جؤنه‌یمیز؛ بیز قیشلاقده یشه‌یمیز؛ دلشاد اولرگه سلام بېریب، مکتبگه یوگوردی؛ سیزنی کؤپدن بېری کوته‌من؛ امان، آته‌سینی کؤریب، ییغلب یوباردی؛ اوزوم ساتیب آلگنی و یخشی هواده سیر قیلگنی پغمانگه کېتدیک.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یوقاریده‌گی جمله‌لردن بیرینی تخته‌گه یازیب، اونده حالت و اونینگ معنا و وظیفه‌سیگه کؤره بؤلینگن تورینی کؤرستسین، اگر خطا بؤلسه، باشقه قطاردن بیر کیشی اونی تؤغریله‌سین.

۳- هرکیم بیر جمله توزه‌تیب، اونده حالت تورلریدن بیرینی انیقله‌سین.

۴- هرقطاردن بیر کیشی توریب، توزه‌تگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و باشقه‌لر قنده‌ی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- ایکّی کیشیلیک ایکّی گروه تخته‌گه بارسینلر. بیرینچیدن بیر گروه اؤزارا سؤزلشیب، حالت تورلری‌نینگ بیریگه بیر جمله یازسینلر، کېین ایکّینچی گروه اعضاسی اؤزارا صحبت‌لشیب، اونینگ قیسی حالتی بؤلگنینی کؤرستسینلر، باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

حالت تورلرینی نظرده توتیب، بیر انشاء یازینگ و اونده‌گی حالت تورلرینی بېلگیلب کیلتیرینگ.

اۉن آلتینچی درس

هدفلر:

۱- قهر و غضبنی ییـنگیش یۉللرینی اۉرگنیش.

۲- جمله لرده انیقلاوچیلرنی تانیب، ایشلته آلیش.

سۉراق:

۱- ایکّی کیشی جنجال‌لشیب تورگن بۉلسه، سیز نیمه قیله‌سیز؟

۲- قهر و غضبیمیز کیلگنده، نیمه قیلیشیمیز کیره‌ک؟

قهر و غضب‌نی ییـنگیش

عزیز اۉقووچیلر!

بیله سیزمی؟ راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تۉقنه‌شوو، بحران، اوروش؛ و باشقه-باشقه نرسه‌لر قهر و غضب گه باعث بۉله‌دی. احمدنینگ آته‌سی کسل بۉله‌دی. احمد، آته‌سینی کسل خانه گه آلیب باریب، یاتقیزه‌دی و اوییگه جۉنه‌یدی. آته‌نینگ کسل‌لیگی احمدگه قتیق تأثیر قیلیب، روحیه‌سینی و تینچینی بوزه‌دی. احمد، پریشان حالتده کیله‌یاتگنده، بیر کیشیگه تیگیب کیته‌دی. منه شو بیر کیچیک اهمیتسیز حادثه دیر و آسان-گینه بیر عذر سۉره‌ش بیلن ییچیش ممکن؛ اما قنده‌ی قیلیب، بو کیچیک حادثه بیر کتّه منازعه‌گه ایلنه‌دی؟

ضرر کۉرگن کیشی نینگ اچیّغی کیلیب، احمدنی ملامت قیله باشله‌یدی، لیکن احمد ملامتلیگینی تن آلمه‌ی، ضرر کۉرگن کیشینی ملامت قیله‌دی. انه شونده بولر اره‌سیده توشونماوچیلیک یوز بیره‌دی، سۉنگ سۉز تارتیشوویگه اۉته‌دیلر، کیشی آره‌گه کیرمسه، بیر-بیرینی تورتیش و فزیکی کوچ ایشله‌تیش باشلنه‌دی.

غضب و اچیّق قۉزغه‌لیشی، هر بیر منازعه‌ده تاپیله آله‌دی، اما عقللی انسان هر باسقیچ و هر حالتده اۉز غضبی و اچیّغینی باسیب، منازعه‌نی مصالحه‌گه ایلنتیره آله‌دی.

غضب‌نینگ عایله، جمعیت و ساغلیققه ضررلری کۉپ دیر. عایله و جمعیتده ایسّیق مناسبتلرنینگ بوزیلیشی و اوروشلرنینگ یوز بیریشی و ایکّله تمانگه منسوب انسان‌لرنینگ اۉلیمیگه سببچی بۉله‌دی.

قهر و غضب‌نینگ ساغلیققه ضرری شو دیر که اگر بیر کیشی غضب‌لنسه، یوره‌گی تېز– تېز اوریب، قان باسیمی آشه‌دی؛ معده‌نینگ تېزابی کؤپه‌یه‌دی؛ عصب تامیرلری قیسیله‌دی؛ تنه ایسّیقلیگی کؤته‌ریله‌دی. اگر بونده‌ی غضب‌لنیش حالتلری سورونکه‌لی بؤلسه، باریب– باریب معده کسل‌لیگی، قان باسیمی کسل‌لیگی، یوره‌ک کسل‌لیگی، روحی و عصبی کسل‌لیکلر تاپیلیشی، اینیقسه میه‌گه قان قوییلیش یا یوره‌ک‌نینگ تؤختب قالیش حالتلری یوز بېریشی و کیشی‌نینگ اؤلیب قالیشی هم ممکن. شونینگ اوچون اسلام دینی، برچه مسلمانلرنی غضبنی یېنگیب، دایم تینچلیک و ایسّیق‌لیکده یششگه بویوره‌دی. الله(جل جلاله) قرآن کریم‌ده تقوالی کیشی‌لر حقیده بونده‌ی دېب بویوره‌دی:

«متّقی‌لرنینگ بېلگیسی، غضببینی یوتگنیده و انسانلر قصورینی عفو قیلگنیده دیر.»

پیغمبریمیز حضرتلری بویورگنلر:

«کیم که قهر و غضببینی قیترسه، الله(جل جلاله) اؤز عذابینی اوندن قیتره‌دی. کیم که تیلینی غیبت قیلیشدن سقله‌سه، الله(جل جلاله) اونینگ عیب و نقصانلرینی فاش قیلمه‌یدی.»

اسلام دینی، غضبنی یېنگیشگه کؤپ تأکید قیلگن، نېگه که یاتلیک، یاووزلیک، کېک، اوروش، اؤلدیریش و باشقه یره‌مس ایشلر، قهر و غضبنی یېنگه‌ی آلمس‌لیکدن اؤرته‌گه کېله‌دی.

اگر اؤزیمیزنی حقیقی مسلمان بیلسک، اچّیغیمیز کېلگن چاغده، اؤزیمیزنی آزگینه باسیب، جیملیکنی سقلب. قرشی تمانیمیزنی یومشاقلیک بیلن مفاهمه و کېلیشووگه چقیرسک، حقیقی صورتده تینچلیک و دوستلیک اؤرته گه کېلیب، یخشی یشش گه باعث بؤله آله دی.

اساسی توشونچه:

راحتسیزلنیش، توشونماوچیلیک، تارتیشوو، تؤقنه‌شوو، قهر و غضب نینگ عامل لریدن بؤلگن. غضب‌نینگ عایله، جمعیت و ساغلیققه ضرری کؤپ دیر. اگر یوز بیرگن منازعه‌لریمیزنی غضب‌لنمه‌ی، کېلیشوو و تدبیر بیلن حل قیلسک، دایم تینچلیک و صلحده یشه‌ی آله‌میز.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیرکیشی غضبنی یینگیش یؤللری، بیرکیشی غضبنی یینگیش فایده‌لری و ینه بیر کیشی غضب‌نینگ تورلی ضررلری حقیده سؤزله‌سین. باشقه‌لر نوبت بیلن توریب، اولرنینگ سؤزلری باره‌سیده نظرلرینی أیتسین.

۲- اؤقووچیلردن بیر کیشی اؤرنیدن توریب، کتاب یؤزیدن الله(جل جلاله) قرآنکریم ده متقی‌لر اوچون أیتگن سؤزی نینگ مفهومی و ینه بیر اؤقووچی حضرت محمد(صلی‌الله‌علی‌وسلم) غضبی‌نی ییڠگن کیشی‌لر حقیده أیتگن حدیث مفهومینی تاپیب، بلند سِس بیلن اؤقیسین، کېین هر قطاردن بیر اؤقووچی آیت شریف و حدیث شریف نینگ معنا و مفهومینی اؤزی توشونگنیچه أیتیب بیرسین. باشقه‌لر هم اونینگ سؤزلریگه قؤشیمچه قیلیب، اؤز فکر و ایضاحلرینی ایتسینلر.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، کمیده بیشته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

منازعه، مصالحه، مفاهمه، یاتلیک، یاووزلیک، کیشیلیک، کمسیتیش، آماج، متّقی، یینگیش، کېک، ارزش، تارتیشوو، کېلیشوو، یومشاقلیک، ایلیقلیک، یوواشلیک، کېلیشماوچیلیک، قان‌باسیمی، سوروِنکه‌لی

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، لغتلردن بیرینی معنا قیلیب، اونگه یازگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

قهر و غضب ضررلری و اونینگ قنده‌ی حل قیلیش یؤللری حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

انیقلاوچی:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- عرب تیلیده منازعه دېگن بیر سؤز بار، بو سؤز نزع سؤزی بیلن اؤزه‌کداش دیر.

۲- یېر و سوو و یا باشقه آزگینه فایده‌لر اوچون اؤزینی ذیحق بیلیب، باشقه‌لرگه حق قایل بؤلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

۳- بیر عایله‌ده کتّه اکه موقفیدن فایده‌لنیب، کیچیک اینی‌سینی حرمت قیلمه‌سه، منازعه یوز بېره‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده، بیر، بو، آزگینه، کتّه، کیچیک سؤزلری انیقلاوچی دېیله‌دی.

انیقلاوچی: پدیده یا که حادثه‌نینگ بېلگی‌سینی افاده‌لاوچی ایکّینچی درجه‌لی بؤلک، انیقلاوچی دېیله‌دی. انیقلاوچی شخصی پدیده‌نینگ بېلگی‌سینی، خصوصیتینی، مزه‌سینی، حجمینی، رنگ- توسینی، بیرار شخصی یا که پدیده‌گه قرشی‌لیگینی افاده‌له‌یدی.

مثلاً: کوز فصلیده اداغسیز چؤل و بیابانگه، کېنگ سایلرده افقدن- افققه توتشگن آسمانگه قویاش نینگ ایسّیغی یاییله‌دی، اما کویدیرمه‌یدی.

یوقاریده‌گی مثاللرده اداغسیز، کېنگ، افقدن- افققه توتشگن، سؤزلری انیقلاوچی صحرالر، سایلر، آسمان، سؤزلری انیقلاوچیلرگه باغلنگن سؤز (انیق‌لنمیش) دیر.

انیقلاوچیلر ایکّی خیلگه بؤلینه‌دی:

۱- صفتلاوچی- انیقلاوچی ۲- قرتقیچ- انیقلاوچی

اؤرنک: ۱- یخشی دن شرافت، یمان دن کثافت. ۲- اؤقووچیلرنینگ حصه‌سی.

یوقاریده‌گی اؤرنک‌لرده یخشی، یمان: صفتلاوچی و اؤقووچیلرنینگ: قرتقیچ انیقلاوچی دیر.

انیقلاوچیلر اؤزی باغلنگن سؤزگه تابع بؤلیب، قوییده‌گیچه افاده لنه‌دی:

۱- صفتلاوچی انیقلاوچیلر:

- صفت بیلن: کیچکینه دېگچه، ایچی تؤله میخچه.
- آت بیلن: پولاد پیچاق قینسیز قالمس.
- سان بیلن: بیرینچی کورسده، یوزته‌چه بیگیت و قیز تحصیل آله‌دیلر.
- آلماش بیلن: اؤشه باله، بو کتاب، شوکیشی.
- صفتداش بیلن: اؤتمس پیچاق قؤل کېسر.

۲- قرتقیچ انیقلاوچیلر:

– آت بیلن: میر حیدرنینگ اؤزی بنا قوریله‌دیگن جایگه استادلرنی چقیردی.

– صفت بیلن: یمان‌نینگ یخشی‌سی بؤلگونچه، یخشی‌نینگ یمانی بؤل.

– سان بیلن: ایکّی کیشی‌نینگ بیری اونینگ اَیتگنینی معقول‌له‌دی.

– آلماش بیلن: همه‌سینینگ وظیفه‌سی، برچه‌نینگ یوتوغی، بیزنینگ فاکولته‌میز.

– صفتداش بیلن: اؤقیگن نینگ تیلی اوزون.

انیقلاوچیلرنینگ پدیده یا که شخص‌نینگ قیته ناملش اوچون قؤلله‌نه‌دیگن توری، ایضاحلاوچی دیبله‌دی. ایضاحلاوچیلر، گپده‌گی وظیفه‌سی و معناسی جهتیدن انیقلاوچیگه اؤخشه‌سه‌–ده، آت بیلن افاده‌لنیشی جهتیدن اوندن فرق قیله‌دی؛ مثلاً: سلیمان‌آته، ذوالفقار عمکی نیکیگه باریب، خبر بیردی.

ایضاحلاوچی، ایضاح‌لنمیش بیلن قطار کیلیب، اونینگ عنوانینی، شغلنگن کسبینی، جنسینی، قریندا‌ش– اوروغلیک مناسبتینی، حرمتی، لقبی، تخلصینی افاده‌لش اوچون خدمت قیله‌دی.

فعالیتلر:

۱– انیقلاوچیلر و تورلرینی یخشیلب دقت بیلن اؤقینگ و تعریفلرینی یادلنگ.

۲– هر قطاردن بیر کیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر بؤلیمینی بلند سپس بیلن اؤقیسین.

۳– اؤرگنگنلردن اوچ–تؤرت کیشی توریب، انیقلاوچیلر درسیدن بیر–ایکّی تورینی یا تعریفلرینی یاددن ایتیب، مثاللر بیلن انیقله‌سین.

۴– بیریلگن اؤرنکلرگه دقت قیلیب، اولرنی اؤرگه‌نینگ و انیقلاوچیلرنینگ هر بیر توریگه کمیده ایکّی– ایکّی ینگی جمله یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

انیقلاوچیلرنینگ تورلریدن فایده‌لنیب، اچّیغنی ینگیش و یومشاقلیک فایده‌لری حقیده بیر ادبی انشاء یازیب و اونده ایشله‌تیلگن انیقلاوچیلرنی چیزیقچه بیلن کؤرسه‌تیب، قیسی تورلیگینی اداغده انیقلب کیلتیرینگ!

اۉن بېشینچی درس

هدفلر:

۱- دموکراسی حقیده کېره‌کلی معلوماتگه اېگه بۉلیش.

۲- جمله‌لرده تۉلدیرووچیلرنی تانیب، همده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- دیموکراسی قنده‌ی بیر توزوم دیر؟

۲- دیموکراسی بۉلمسه نیمه بۉله‌دی؟

دیمو کراسی

دیموکراسی نی بیلیمدانلر اولوس آرقه‌لی اولوس اوچون اولوس حکومتی دېب تعریف اېته‌دیلر. دیموکراسی غرب دنیاسی نینگ کتّه یوتوقلریدن بیری دیر. حاضرگی دیموکراسی‌لرنینگ تهدابی اېرکین‌لیک فلسفه سی اساسیده قۉییلگن و دیموکراسی حاضرچه جهانشمول بیر پدیده بۉلیب تورلی فرهنگ‌لر، مذهبلر و تمدنلر یانیده یشش قابلیتی نی تاپگن و بوگونگی جهان ده دیموکراسی حکومت قیلیش طرزی بۉلیشی دن تشقری دنیا نینگ تورلی اولوسلری اوندن توزه‌تگن حکومتلریدن نظارت اېتیش و مدنی نهادلر یۉلیدن اۉز حق و حقوقلری گه اېگه بۉلیش دیر.

دیموکراسی توزومیده حکومت اولوس تمانیدن آرا کۉپلیگی اساسیده سَیلنه‌دی، بونده ی نظامده برچه خلق‌لر نینگ تېنگ‌لیگی جمله‌دن سۉز اېرکین‌لیگی، سیاسی و اجتماعی حزبلر قوریش اېرکین‌لیگی و فکر و بیان اېرکین‌لیگی نظرده توتیله‌دی، هر کیشی اۉزی و یا اۉز نماینده‌سی آرقه‌لی مستقیم و یا غیر مستقیم صورتده اۉز اۉلکه‌سیده ایسته‌گن حکومتی گه رای بېره آله‌دی.

دیموکراسی حقیقت ده خلق ایرکین‌لیگـی، حـاکمیتی، بشـر حـق و حقـوقلرینی بوتونلـه‌ی تضمین ایتیش اوچون قانونی بیـر کـوچ، سیاسـت و حکومـت قیلـیش نـی رهبرلیـک ایتـه‌دی و دیموکراسی نهایت ده سالم قدرت اوچون سالم شکل ده رقابت قیلیش دیر.

یشه‌یاتگن عصریمیزده‌گی سیاست باشیده بشر حق و حقوقلری قرار آلگن، بو حق و حقوقلر اوچون دیموکراسی‌نینگ بیر سلسله تضمین‌لری بار. بوگونگی جهانده دیموکراسی سری یوزلنیش حقیقت‌ده بشر حق و حقوقی نینگ جهانده تضمین بؤلیش‌لیگینی کؤرسته‌دی. دیموکراسـی هـیچ بیر سیاسی گروپ نینگ اراده سینی محکوم قیلمه‌یدی. عکسـینچه صـحنه نـی تـورلی سیاسـی گروپلرنینگ رقابتی اوچون آزاد قؤیه‌دی. دیموکراسی کیره‌کلی میکانیزم یره‌تیب، خلق اراده‌سـینی تمثیل ایته‌دی.

دیموکراسی کیم نی کیمگه اوستون قؤییش اوچون قضاوت ایتمه‌یدی. هـر کیشـینی همـه کیشی بب-برابر و تینگ بیله‌دی. ایرکین فضانی یره‌تیب، یلغوز عقلانی بحـث یؤلیـدن حکومـت قیلیش شرایطینی برابرله‌یدی. دیموکراسی حق و حقوقینی سیوه‌دیگن اولـوس‌لرنینـگ حکـومتی دیر. دیموکراسی ایرکین‌لیککه لایق بـؤلگن، عـدالتلی تورمـوش گـه شایسـته بـؤلگن، حکومـت قیلیش ظرفیتی و قابلیتی نی تاپگن، اؤز سیاسی شخصیتی گه توشـینگن، جمعـی مشـارکت نـی رهبرلیگی اوچون تنله‌گن اولوس نینگ حکومتی دیر.

دیموکراسی خلق اوچون کیره‌کلی بیر توزوم دیر. اونده خلق مسـوولیت نـی قبـول قیلـیش بیلن اؤزی نینگ سیاسی تقدیرینی تضمین ایته‌دی. دیموکراسی نی شونده‌ی بیر اولـوس سـینب بیله‌دی که اؤز ایرکین‌لیگی گه و حق و حقوقینی قؤلگه کیلتیریش گه ایریشگن بؤلسه، البته حق و حقوق و ایرکین‌لیک نی تأمین‌لشی اولرنینگ قؤلگـه کیلتیریشـی دن کـؤره قیـین‌راق دیـر. اؤز ایرکین‌لیکلرینی قؤلگه کیلتیریش اوچون قیام قیلیب اونـی قؤلگـه کیریتیشـی دن سـؤنگ سـقله آلمه‌ی، قیته دن یمانراق استبداد آستیده قالگن ملتلرنینگ سانی هم آز ایمس. دیموکراسی خلـق ایرکین‌لیگی و حق و حقوقی نینگ سقله‌یدیگن بیر توزوم دیر.

دیموکراسیده گرچه بیر واحد شکل موجود بؤلمه‌گن، لیکن اونـده بیـر واحـد پیـام و واحـد ایستک‌لر و طلبلر موجود دیر. شو ایستکلر و طلب‌لریگـه لبیـک دیـیش و پیـام‌لرینـی انگلـش و ایستک‌لرینی قبول قیلیش اوچون اونینگ پیامی و ایستکلرینی یخشی صورتده بیلیش و بجـریش

کېره‌ک. چونکه دیموکراسی مسوولیت نی قبول قیلمه‌یدیگن باورلر تۉپلمیدن توزه‌لمه‌گن و اولوس تمانیدن مسوولیت نینگ قبول قیلیش اساسیده بنا اېتیلگن.

حقیقی دیموکراسی خلق نینگ سیاسی آگاهلیگی و مشارکتی بیلن تحقق تاپه‌آله‌دی و دیموکراسی نینگ قوریشی تثبیت بۉلگن عنصرلریدن تشقری ممکن اېمس. خلق دیموکراسیگه اېرکین‌لیککه و اۉز حق و حقوقی گه اېریشیش یۉلیده یلغوز مستبد حکومت‌لرنی تۉنتریشی گه محتاج بۉلمه‌گن، بلکه ینگی حکومت عنصرلری حقیده که اېسکی حکومت نینگ اۉرنینی اېگه‌له‌یدی انیق تفکرگه هم محتاج دیر. قیسقرتیریب اَیتگنده ینگی حکومت خلق اوچون اېرکین‌لیک، امنیت و حق- حقوقینی تأمین‌لش، اساسی قانون نی تطبیق اېتیش و باشقه عام‌المنفعه ایشلرینی بجریشی گه مؤظف بۉله‌دی.

اساسی توشونچه:

دموکراسی، اولوس حکومتی دیر، یعنی اولوس تمانیدن اېرکین شکلده سَیلنگن حکومت‌گه دموکراتیک توزوم دېیدیلر. دموکراسی توزوم‌لرده حکومت اولوس تمانیدن آرا کۉپلیگی اساسیده سَیلنه‌دی و سۉز اېرکین‌لیگی سیاسی، اجتماعی حزبلر قوریش اېرکین‌لیگی و فکر بیان اېرکین‌لیگی نظرده توتیله‌دی. هر کیشی اۉزی یا اۉز نماینده سی آرقه‌لی مستقیم یا غیر مستقیم صورتده اۉز اۉلکه‌سیده‌گی ایسته‌گن حکومتیگه رای بېره آله‌دی.

فعالیتلر:

۱– درس متنینی دقت بیلن اوچ دقیقه جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

– دیموکراسی نی قنده‌ی تعریف اېته‌دیلر؟

– دیموکراسی توزوم لرده نیمه‌لر کؤپراق رعایت اېتیله‌دی؟

– دیموکراسیده نیمه ایشلر عمل گه آشه دی؟

– بوگونگی عصرده‌گی سیاست باشیده قیسی حق و حقوقلر قرار آلگن دیر؟

– دیموکراسی بشر اوچون نیمه‌لرنی ضمانت اېته‌دی؟

– دیموکراسی خلق اراده سینی قنده‌ی تمثیل اېته‌دی؟

– دیموکراسی قنده‌ی بیر اولوس نینگ حکومتی دیر؟

– حقیقی دیموکراسی نیمه‌لر بیلن علاقه‌لی دیر؟

– اولوسلر اېرکین‌لیککه و حق و حقوقلری‌گه اېریشیش یؤلیده مستبد حکومت‌لرنی تونتریشی علاوه ینه نیمه‌گه محتاج بؤلگن‌لر؟

۲– یانمه– یان اؤلتیرگن‌لردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی باره‌سیده بیلگن‌لرینی باشقه‌لرگه آیتیب بېرسین و باشقه‌لر تؤغری و ناتؤغری‌لیگی باره‌سیده فکر بیلدیرسین‌لر.

۳– هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن دیموکراسی توزوم ده بشر حق و حقوقلری نینگ قنده‌ی‌لیگینی تشریح قیلسین.

۴– هر کیشی قوییده‌گی لغتلردن ایکیّه‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تیب، نوبت بیلن توریب باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین.

دیموکراسی، حکومت، فلسفه، یوتوق، فرهنگ، مذهب، تمدن، قابلیت، مدنی، نظارت، نهاد، آرا، تضمین، قانون، سیاسی، میکانیزم، تمثیل، توزوم، نظام، صحنه، استبداد، مشارکت، عنصر، تفکر

اوی تاپشیریغی:

دموکراسی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب، اونده آلدینگی درسلرده‌گی گرامر قاعده‌لرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرده چیزیق چیزیلگنلرگه دقت قیلینگ:

۱- تیمور، ارسلانگه قره‌دی.

۲- مېن، اونگه دېدیم.

۳- سیزگه نیمه دېگن ایدیم؟

۴- بیلمه گندن، بیلگن یخشیراق.

۵- اونی کۉرگنده اۉتگن خاطره‌لریم اېسیمگه توشدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلر «تۉلدیرووچیلر» دیر. شونینگ اوچون تۉلدیرووچیلرنی قوییده‌گیچه تعریفله‌یمیز:

گپ‌نینگ بیر بۉله‌گیگه (کۉپینچه کېسیم) باشقرووچی و یۉلی بیلن باغلنیب، اونی تۉلدیریب کېلگن ایکّینچی درجه‌لی بۉلک تۉلدیرووچی، دیر.

مثال اوچون:

۱- تاشفولاد، بیزلرگه قره‌ب توردی.

۲- مېن، اونگه اۉتگن ماجرالرنی اَیتگن ایدیم.

۳- مېن هر تانگده سای- ادیرلرنی گېزه‌من.

تۉلدیرووچیلر قوییده‌گیچه افاده‌لنه‌دی:

۱- آت‌بیلن: گوهرشاد، یازوونی آنه‌سیگه تاپیشیریب کېتدی؛ یۉلبرس، برچه بیلن خیرلشدی.

۲- آتلشگن صفت بیلن: یخشیگه قاره یۉقمس، یمانگه اېل باقمس.

۳- آتلشگن سان بیلن: بېشنی بېشگه قۉشسک، اۉن بۉله‌دی، مینگگه بیر تېنگ کېلالمس.

۴- صفتداش بیلن: بیلمه‌گندن بیلگن یخشی؛ تۉغری ایشنی قیلگن یخشی.

۵- حرکت نامی بیلن: اونی کۉریب، خاطره‌لریمنی اونوتمه‌یمن.

عادتده، توشوم کېلیشیگیده‌گی سۉز بیلن افاده‌لنگن تۉلدیرووچی واسطه‌سیز جۉنه‌لیش، اۉرین- پیت، چیقیش کېلیشگی، کمکچیلر بیلن شکل‌لنگن تۉلدیرووچیلر اېسه واسطه‌لی تۉلدیرووچی سنه‌له‌دی.

واسطه‌سیز تۉلدیرووچی بېلگیلی (توشوم کېلیشیک "نی" قۉشیمچه سینی آلگن حالده) و بېلگیسیز (کېلیشیک قۉشیمچه‌سی‌سیز) آدمنی محنت اولغه‌یتیره‌دی (بېلگیلی)، بیر توپ تاک اېکسنگ، بیر توپ تال اېک (بېلگیسیز).

اوی تاپشیریغی:

نېچیته تۉلدیرووچی ایشله‌تیلگن جمله یازیب، اولرنی چیزیقچه بیلن کۉرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- اۉزبېک خلق حماسی داستانلری‌نینگ قهرمانی «گۉر اۉغلی» حقیده معلوماتگه ایگه بۉلیش.

۲- «ایرگشگن قۉشمه گپ» نی اۉرگه‌نیب ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- سیز ایرتک یا داستان ایشیتیش یا اۉقیشنی یاقتیره‌سیزمی؟ نیمه اوچون؟

۲- «گۉر اۉغلی» آتینی ایشیتگن می‌سیز؟ او، قه‌ی ییردن دیر؟

گۉر اۉغلی

اۉزبېک خلقی آغزه‌کی ادبیاتی تورلی قهرمانلر، پهلوانلر و کوره‌شچن سیمالرگه بای. گۉراۉغلی، الپامیش، احمد بېک، یوسف، بزرگن، تۉره و باشقه‌لر شو جمله‌دن دیر. آتلری ایسلب اۉتیلگن سیمالرنینگ هربیری خلق داستانلریده کوره‌شچن و باتور قهرمان صفتیده گوده‌لنتیریلگن. بولر، اولوسیمیزنینگ ایستک- ارمانلری، باتورلیک و کوره‌شچن‌لیک خصلتلری، اینگ ایزگو و گۉزه‌ل عرف- عادتلری‌نینگ تمثیلچی‌سی دیرلر.

اۉزبېک اولوسی داستان‌چیلیکده «گۉر اۉغلی» اینگ پارلاق و بویوک حماسی سیمالردن سنه‌له‌دی. بو قهرمان‌نینگ بدیعی طرزده ایرکسېور، ایل‌سېور، عدالتچی الپ و پهلوان صفتیده تصویرلنیشی دن آرتیق ظلم، استبداد، یاووزلیک و عدالتسیزلیککه دشمن بۉلیب، قهرمان شکلیده هم گوده‌لنه‌دی. او، انسانلرنینگ خوشبختلیگی و تینچلیگی اوچون یاووز کوچلر بیلن کوره‌شه‌دی و ایل- یورت امنیتی و تینچلیگی خطرگه توشگنده، قهرمانلرچه اولرنی ییگه‌دی.

«گۇر اۇغلی» بو کورەشلرینی فدایی و جان‌کویر یۇلداشی و باتور اۇرتاقلری همکارلیگیده عملگه آشیرەدی. اونگه بوتون اولوس هم یار بۇلیب، ایشلرینی قۇللب- قوّتله‌یدی.

«گۇر اۇغلی» افسانوی اېرتکلر و داستانلرنینگ قهرمانلری کبی یلغوز خیالی بیر قهرمان اېمس؛ بلکه او حقیقی بیر شخص کبی، واقعی حیات ساحه‌سیده کورەشچن قهرمان سینگری کورەشیب، عمل قیله‌دی.

شونینگ اوچون، گۇر اۇغلی داستانیده، سیز خیالی و حقیقی بۇلمه‌گن حادثه‌لر و نرسه‌لرگه دوچ کېلمه‌گن‌دېک بۇله‌سیز. اولرده یخشی‌می، یمان‌می؛ اېزگومی، یاووزلیک‌می؛ خوشلیک‌می، قیغومی؛ خلص برچه- برچه واقعه‌لر یوز بېریشی حقیقی و چین دېک تویوله‌دی.

عیناً شو باعث، گۇر اۇغلی داستانیده دېولر، پریلر، سیمرغ‌لر و خارق العاده یاووز کوچلر، قاله بېرسه سِحر و جادولرگه اصلا اوچره‌مه‌یسیز. گۇر اۇغلی حقیقی بیر شخص صفتیده جمعیتده توغیلیب، او یېرده وایه گه یېته‌دی. او، یخشی و مناسب ارداق‌لنیب، کوچلی پهلوان صفتیده میدانگه کېله‌دی.

گۇر اۇغلی، اولوسیمیزنینگ اېنگ یوکسک انسانی خصلتلر و فضیلتلرینی، برچه خط- حرکتلری وکورەشلریده یقّال نمایش اېته‌دی. شو باعث، اولوسیمیز گۇر اۇغلینی بویوک حماسی و کورەشچن شخصیت صفتیده، نسلدن- نسلگه سېویب کېلگن. اولر، ماهر بخشیلر و داستان کویلاوچی هنرمندلر تمانیدن کویلنه‌دی، خلقیمیز داستانلرینی مراق بیلن اېشیته‌دیلر. گۇر اۇغلی نینگ حماسی داستانی، انه شو بخشی‌لر آرقه‌لی عصرلر دوامیده بیزگچه یېتیب کېلگن؛ اگر بو داستانلر یازیلیب نشر اېتیلمه‌سه، باریب-باریب اۇزگریب کېتیشی یا اونوتیلیب، یۇق بۇلیشی احتمالدن اوزاق اېمس. بوگونگی عصری جامعه لرده انه شو خطرنی بیلیب، فولکلوریستلر فولکلوریک نرسه‌لرنی قدیریب اولرنی ییغیشتیریب آلماق اوچون تینمسدن اینتیلیب کېلماقده‌لر.

اساسی توشونچه:

«گۉر اۉغلی» اولوسیمیزنینگ حماسی قهرمانلریدن بیری دیر. اولوسیمیز نینگ ایستک ارمانلری باتورلیک و کوره‌شچن‌لیک خصلتلری اینگ ایزگو عرف و عادتلری نینگ تمثیلچیسی دیر. «گۉر اۉغلی»نینگ حماسی داستانی اوزاق اۉتمیشلردن بیزگچه یتیب کېلگن. اونی مراق بیلن تینگلب، یازیب آلیش و نشر قیلیش یۉلی بیلن منگو سقله‌شیمیز کېره‌ک دیر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی درس متنینی اۉقی یاتگنده، اونی انیق اېشیتینگ.

۲- سیزنینگچه، گۉر اۉغلی قنده‌ی بیر شخصیت ایکن؟ بیر نیچه کیشی نوبت بیلن تخته آلدیگه باریب، صنفداشلریگه سۉزله‌سین.

۳- «گۉر اۉغلی» نینگ آلیب بارگن کوره‌شلری نیمه مقصد اوچون ایدی؟ یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر اۉز ارا شو حقده فکر المشتیرسین‌لر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، شو حقده فکرینی ایتسین.

۵- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلینگ و مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

کوره‌شچن، حماسی، گوده‌لنتیرماق، کۉپ سیریه‌لی، ایرتک، ریال، مراق، کۉیلاووچی، بخشی

۶- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری ایکّیته سۉزنینگ معناسی و توزگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉز عایله اعضاسی یاردمیده «گۉر اۉغلی» حقیده درس متنیدن آرتیقراق معلومات تاپیب یا بو داستان‌نینگ شاخه‌لریدن بیر شاخه‌سینی اۉرگنیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعدەلری:

ایرگشگن قۋشمه گپ: بو قۋشمه گپ بیلن تانیشماق اوچون قوییدەگی گپلرنی انیق اۋقینگ:

– برچه تیارگرلیکلر کۋریلسین؛ بیرارته ایش هم بجریلمەی قالمەسین.

– بیلەسیز می؟ امتحانلر بیر هفته ایلگریراق باشلنر ایکن.

– یاشی آز بۋلسه هم؛ انچه تیتیک کۋرینەدی.

– ایلدارگه شونچه یاردم بیریلگن بۋلسه– ده، ایشنی توگته آلمبدی.

– کیلەمن دیب وعده قیلدی؛ بیراق کیلمەدی.

بو مثاللرنینگ برچەسیده تگیگه خط چیزیلگن بیرینچی بۋلکلر (باش گپلر)ده ایکّینچی بۋلک (ایرگش گپ) تۋلدیرووچی و ایضاحلاوچی صفتیده خدمت قیلگن. بو ایکّله بۋلک قۋشیلیب، بیر قۋشمه گپنی توزگن. بو، «ایرگشگن قۋشمه گپ» دیبلەدی.

ایرگشگن قۋشمه گپ: ایرگشگن قۋشمه گپلر تینگ حقوقلی بۋلمەگن ساده گپلر (بیریکمەلر، باش و ایرگش گپ) دن تشکیل تاپەدی؛ مثال:

قۋلگه توشیریلگن آدم، برچه نرسەنی اعتراف ایتدی، چونکه اۋزگه علاجی یۋق ایدی. بو مثالدەگی قۋشمه گپ ایکّی بۋلک (باش و ایرگش گپ)دن توزیلگن. باش گپ (قۋلگه توشیریلگن آدم برچه نرسەنی اعتراف ایتدی) کۋرینیشده مستقل‌دیک کۋرینسه هم؛ بیراق ایرگش گپ اونی تۋلدیرگن و ایضاح‌لگن. ینه بیر نیچه مثال:

– قەیرده تینچلیک بۋلسه؛ او یرده اونوملی ایش بۋلەدی.

– شو زهاتی، اوزاقدن بیر تاوویش ایشیتیلدی، کیم‌نیکی‌لیگینی بیلمەدیک.

– اوییمیزدەگیلر سفرگه کیتیب؛ بوتون حویلی هوویلب قالدی.

– قنچه کوتسک هم؛ اولر کیلمەدیلر.

– بیز ایستەمەسک هم؛ اولر ساوغەلرینی قۋییب کیتدیلر.

– ایشلەسنگ، تیشلەیسن.

– اله تاووق سمان ساچر؛ اۋز عیبینی اۋزی آچر.

– گپ دیسنگ قاپ– قاپ؛ ایش دیسنگ قندهاردن تاپ.

فعالیتلر:

۱- هرکیم یوقاریده‌گی مثاللرنی انیق اۋقیب، اۋز اختیاری بیلن ایکّی مثالده «اېرگشگن قۋشمه گپ» نینگ ترکیب تاپگن بۉلکلرینی خط چیزیب کۉرستسین و هر بۉله‌گینی تانیتسین.

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر مثالنی اۋقیب، بۉلکلرینی ایتسین.

۳- یانمه-یان اۋلتیرگن اۋقووچیلر بیرگه‌لشیب، بیرته «اېرگشگن قۋشمه گپ» توزسینلر و بۉلکلرینی بېلگیلب یازسینلر.

۴- هر قطاردن بیر کیشی تخته گه باریب، یازگن گپینی یازیب کۉرستسین.

۵- قوییده‌گی گپلردن قه‌ی بیری «اېرگشگن قۋشمه گپ» اېمس؟ بېلگی لنگ:

– یقه‌م یېرتیق!

– آز بۉلسین، ساز بۉلسین.

– ینگلیش حساب، هراتدن قیتیبدی.

– بوگون جلسه‌میز بار.

۶- تۋرت کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری بیرته گپ نینگ نیمه‌لیگینی ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

ایکّیته «اېرگشگن قۋشمه گپ» یازیب، اولرنینگ بـۉلکلرینی اَیـری- اَیـری خـط چیزیـب کۉرسه‌تیب کېلتیرینگ!

اۆن تۆقّیزینچی درس

هدفلر:

۱- برق اهمیتی حقیده معلومات تاپیش.

۲- گیلرنینگ توزیلیشیگه کۆره تورلری باره‌سیده معلومات تاپیش.

سۆراقلر:

۱- برقدن نیمه‌لرگه ایش آلینه‌دی؟

۲- برق نیمه‌لردن قۆلگه کیله‌دی؟

انسان حیاتیده برق‌نینگ نقشی

میلادی ۱۸۴۷-نچی ییلی، فبروری آیی‌نینگ اۆن بیرینچی کونیده امریکا قۆشمه ایـالتلری، اوهایو ایالتی نینگ میلان دیگن شهریده توغیلیب وایه‌گه یېتگن توماس ادیسون، انسان حیاتیگه اېنگ کېره‌کلی نرسه، یعنی برقنی اختراع قیلیب، کېینگی اولکن اختراعلر و کشفلرگه یۆل آچدی.

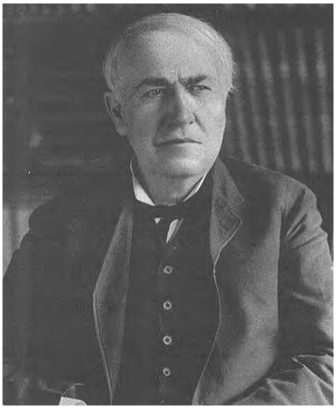

برق اختراع‌سی قوییده‌گی یوسونده یوز بېردی:

میلادی ۱۸۷۹نچی ییل، اپریل آییده تومـاس ادیسـون، اگر بیر قاپقاغلیک شیشه‌نینـگ هواسـینی چیقاریـب، سـۆنگ فنرگه اۆخشه‌گن اینگیچکه سیمنی جایلشتیرسک، کېیـن شـو سیمده الکتیریک آقیمینی ایجاد اېتسک، قنـده‌ی حادثـه یـوز بېریشی ممکن؟ دېب اۆیله‌نیب قالدی. شـو اۆیـی‌نـی عملگـه آشـیریش اوچـون "لودویـک بـوهم" دېگـن شـهرتلی شیشـه توزه‌تووچی‌نینگ آلدیگـه باریـب، نیچیتـه شیشـه‌دن یسـلگن گروپنـی بویـوردی. گـروپ‌نینـگ ایچیده‌گی هوانی پمپ بیلن چیقاریشگه "فرانسس هیل" دېگن اۆرتاغینی مأمور اېتدی.

"فرانسس هیل"، "لودویک بوهم" تیارلب بېرگن گروپلر هواسینی پمپ بیلن چیقاریب، توماس ادیسون‌نینگ اختیاریگه قۆیدی. توماس ادیسون توگمه‌نی باسیب، گروپ‌نینگ ایچیده‌گی

نازک– نازک سیم‌لرگه الکتریک آقیمینی ایجاد اېتدی، سیم‌لر بیر ساعتچه یاختی بۉلیب، سۉنگ کوییب، کول بۉلدی.

توماس ادیسون شو تجربه‌سی بیلن برق اختراعسی یۉلیگه بیرینچی اهمیتلی آدیمینی قۉیدی.

میلادی ۱۸۷۹نچی ییلی، اکتوبر آیی‌نینگ اۉن تۉقّیزیده "توماس ادیسون" باچلور دېگن اۉرتاغی بیلن لابراتواریده ایشنی باشله‌دیلر. اۉشه چاغده "آلفرد سوینسون"، "لودویک بوهم" تمانیدن لابراتوارگه کېلیب، آخرگی گروپنی ایش میزی اوستیگه قۉییب: آقا! بو سۉنگّی گروپ دیر، دېدی. ادیسون نېچیته اینگیچکه و قیسقه سیملرنی کېلتیریب، لابراتوارده ایشلرینی باشله‌دیلر. "فرانسس هیل" گروپ نینگ هواسینی چیقاریب، گروپ ایچیگه بۉش ساحه‌نی ایجاد اېتدی. توماس ادیسون توگمه‌نی باسدی. توگمه‌نی باسیش بیلن–آق سیملرگه الکتریک "برق" جریان تاپدی. بو مرته گروپ نینگ یاختیلیگی تېزراق و دواملی بۉلدی.

ادیسون اۉرتاغیگه: ایلگری گروپ‌نینگ هواسی بوتونله‌ی چیقیبدی دېب، ایشانگن اېکنمیز، لېکن آزگینه هوا قالگن اېکن، انه‌شو اوچون سیم کوییب، کول بۉلر اېکن، دېدی.

شو یاندیریلگن گروپ ۲۴ ساعت‌گچه یانیب توردی. مردم توپ– توپ کېلیب، یانیب تورگن گروپنی تماشا قیلدیلر. توماس ادیسون، ایلک مرته، میلادی ۱۸۷۹–نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱–نچی کونیده برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲–نچی ییلده تیریکچیلیک‌لریده برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

قۉلینگیزگه کاغذ و قلم آلیب، مکتب، اوی و یۉللرده برقدن فایده‌لنیلگن نرسه‌لرنی سنب یازسنگیز، برق حیاتیمیزده قنچه‌لیک کتّه اۉرین آلگنینی کۉریب، حیران بۉله‌سیز. حاضر برق بیلن اویلریمیز یاختی بۉله‌دی؛ یېمکلریمیز تیارلنه‌دی؛ کمپیوتر، تلویزیون، رادیو، یېلپیگیچ، موزلتگیچ، ساووتگیچ، ینچگیچ، کیرماشینی، تېگیرمان، موتر، اوچاق، کېمه‌لر، فضایی کېمه‌لر، کونده‌لیک ایشلریمیزگه کېره‌کلی تورلی اسکونه‌لر برق بیلن ایشله‌یدی. حاضر برق انسان حیاتی‌نینگ بیر مهم بۉله‌گی بۉلیب قالگن دیر.

برق انرژی‌سی ارزان، آسان، کم‌مصرف، تکلیفی یۉق و پاک دیر، شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی. انسان یېرنینگ هسته‌سینی، دېنگیزلرنینگ توبینی و کۉک‌نینگ یولدوزلرینی برق برکتی بیلن مطالعه و تحقیق قیله‌دی. برق اختراع بۉلگندن کېین، انسان کتّه اختراعلر و یوتوقلرگه اېریشدی.

بوگونگی کونده برقنی تورلی ماده‌لر، جمله‌دن: سوو، هوا، تورلی یانیلغی‌لر (بنزین، ییریاغی، دیزل، گاز...) و تورلی یاقیلغیلر (تاش کؤمیر، اؤتین...)، قویاش نوری و اتومی آستیشنلردن قؤلگه کیریته‌دیلر.

اساسی توشونچه:

میلادی ۱۸۷۹-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱-نچی کونی توماس ادیسون برقنی اختراع قیلدی و انسانلر میلادی ۱۸۸۲-نچی ییلی برقدن فایده‌لنه باشله‌دیلر.

برق انرژی سی ارزان، آسان و چیقیندی‌سیز دیر. شو اوچون برقدن بوتون اقتصادی، اجتماعی و صحی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلر ایکّی گروپگه بؤلینسینلر؛ هرگروه اعضاسی اؤز ارا سؤزلشیب، برقی اسکونه‌لر آتینی یازسینلر؛ کېین هرگروپدن بیر کیشی یازگن نرسه‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بیرسین‌لر.

۲- گروپلر اعضاسی اؤزارا سؤزلشیب، برق فایده‌لرینی سانلب یازسینلر، سؤنگ هر گروپدن بیر کیشی، باشقه اؤقووچیلرگه ایتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی، سؤزلیک‌دن تاپیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

اختراع، الکتریک، گروپ، یوتوق، انرژی، موزلتگیچ، ساووتگیچ، ییلپیگیچ، ینچگیچ، یانیلغی، یاقیلغی، فضا کېمه‌سی، اوچاق

اوی تاپشیریغی:

برق‌نینگ حیاتده کېره‌کلیگی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

۱- توماس ادیسون اۋرتاقلری بیلن مصلحت‌لشدی.

۲- برق اوییمیزنی یاختی قیله‌دی.

۳- توماس ادیسون ایلک مرته، میلادی ۱۸۷۹-نچی ییلی، اکتوبر آیی نینگ ۲۱-نچی کونیده برقنی اختراع قیلدی و انسان میلادی ۱۸۸۲-نچی ییلده اوندن فایده‌لنه باشله‌دی.

۴- برق انرژیسی ارزان، قۋله‌ی و پاک دیر، شو اوچون برقدن اقتصاد، ساغلیک و تورلی ساحه‌لرده ایش آلینه‌دی.

یوقاریده‌گی گپلرنی، مستقل گپ دېیدیلر. مستقل گپلر توزیلیشیگه کۋره ایکّی تورگه بۋلینه‌دی: ۱- ساده گپلر، ۲- مرکب قۋشمه گپلر.

ساده گپلر: یوقاریده‌گی بیرینچی و ایکّینچی گپ ساده گپلردن عبارت دیر. ترکیبی اَیریم گپلرگه بۋلینمه‌یدیگن جمله‌لر، ساده گپ دېیله‌دی. ساده گپلرده بیرته فعل بۋله‌دی.

مثلاً: توماس ادیسون توگمه‌نی باسدی. باچلور گروپنی آلدی. ایکاولری یاتاقلریگه کېتدیلر.

مرکب قۋشمه گپلر: اوچینچی و تۋرتینچی جمله‌لر، مرکب قۋشمه گپلردن عبارت دیر. تۋلیق معلوماتنی کېلگوسی درسدن اۋقیب، اۋرگنه‌سیز.

فعالیتلر:

۱- برچه اۋقووچیلر بېشته ساده گپ یازسینلر. سۋنگ هر قطاردن بېش-بېش اۋقووچی توریب، یازگن گپلرینی باشقه لرگه اۋقیب بېرسینلر.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۋش جایلرینی مناسب سۋزلر بیلن تۋلدیرینگ:

اېرته‌سی اېرته‌لب .... باشله‌دیلر. "فرانسس هیل" .... چیقاریب، گروپ ایچیگه .... ایجاد اېتدی. توماس ادیسون .... باسدی. توگمه‌نی باسیش........ "برق" جریان تاپدی. بو مرته .... دواملی بۋلدی.

۳- توماس ادیسون‌گه اۋز احساسینگیزنی اوچ جمله آرقه‌لی یازینگ، سۋنگ آلتی اۋقووچی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۋقیب بېرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن یا اۋز فکرینگیزدن فایده‌لنیب، کمیده تۋرتته ساده گپنی یازیب کېلتیرینگ.

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱– قیسقه داستان مفهومی و خصوصیتلرینی اؤرگنیش و اونگه قیزیقیش.

۲– «مرکب قؤشمه گپ» نی اؤرگنیش و جمله‌لرده قؤلله‌ی‌آلیش.

سؤراق:

– قیسقه داستان دیگنده، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

– قیسی بیرینگیز بیرار قیسقه داستان اؤقیگن‌سیز؟ آتی نیمه و یازووچیسی کیم ایدی؟

قیسقه داستان

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. ادبیاتچیلر قیسقه حکایه‌نی تورلیچه تعریف قیلگنلر. بیراق، اونینگ اساسی خصوصیتی قیسقه‌لیگی و برچه عنصرلری نینگ بیرلیگیده دیر.

قیسقه داستان منظم طرح یا سوژه، بیر– ایکّی مرکزی و فرعی شخصیت یا کرکترگه ایگه بؤلیب، اؤقووچیلرگه تأثیر اؤتکزه‌دیگن حقیقی یا خیالی حادثه–واقعه‌نی معین بیر قیسقه زمانده بیان ایتیش دیر.

آزگینه وقت ده (یریم ساعتدن ایکّی ساعت گچه) اؤقیب بؤله‌دیگن داستان، قیسقه داستان دیبیله‌دی. ایریملر ایسه، اونی اوزون داستان نینگ خلاصه‌سی یا قیسقرتیریلگنی دییدیلر. شونینگ اوچون، اونی تورموش نینگ بیر کیسیمی هم دیگنلر.

قیسقه داستان نینگ نیگیزی بولردن عبارت: توگون یا حادثه باشله‌نیشی، حادثه‌نینگ اوجی و توگون نینگ ییچیمی یا حادثه‌لر نتیجه‌سی. هر قیسقه داستانده زمان، مکان، کرکتر، تیل و علّیت یا حادثه‌نینگ علتی بؤلیشی کیره‌ک. قیسقه داستان واقعه بیانی بیلن باشله‌نیب، اوجیگه یئته‌دی. نهایت اداغده واقعه نینگ توگونی ییچیلیب، نتیجه چیقه‌ریله‌دی. گاهیده داستان نتیجه‌دن باشله‌نیب، واقعه شرحلنیب، اوجیده توگه‌یدی.

قیسقه داستانده قهرمان حیاتی نینگ برچه ترماقلری ایتیلمه‌ی، بلکه بیر بؤله‌گی-گینه عکس ایتتیریله‌دی.

قیسقه داستان میلادی اؤن تؤقیزینچی عصر باشلریده تاپیلدی. بو ادبی تورده قلم تیبره‌تگن بیرینچی یازووچی، امریکالیک ادگار آلن پو (۱۸۴۹- ۱۸۰۹م.) ایدی. اونی قیسقه داستان آته‌سی هم دییدیلر. شونینگدیک، روس یازووچیلری نیکلای گوگول و آنتوان چخوف، فرانسه‌لیک یازووچی گی‌دو موپاسان، تورک یازووچی عزیز نیسین، قیرغیز اتاقلی یازووچی چنگیز ایتماتوفلر دنیانینگ مشهور قیسقه داستان یازووچیلریدن سنه‌له‌دیلر.

اؤزبیک ادبیاتیده، اؤزبیکستانلیک عبدالله قهار، غفور غلام، آیبیک، سید احمد، اسقد مختار کبی اؤنلب قلمکشلر قیسقه داستان یازووچیلری دیرلر.

افغانستانده ایسه، عموماً بدیعی نثر، جمله‌دن قیسقه داستان یازووچیلری جوده آز دیرلر و بو ادبی ژانر هنوزگچه کیره‌کلی شکلده اونیب اؤسمه‌گن.

اساسی توشونچه:

قیسقه داستان بدیعی نثرنینگ بیر توری دیر. قیسقه‌لیک، ایخچم‌لیک، توگل‌لیک، برچه عنصرلری نینگ بیرلیگی، یگانه باش قهرمان و باشقه فرعی کرکترلر آزلیگی، معلوم بیر پیام، زمان، مکان، حادثه و علّیت بیانی، قیسقه داستان نینگ اساسی بیلگیلریدن دیر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچینگیز درس متنینی اؤقی‌یاتگنده، اونی انیق تینگلنگ.

۲- هر قطاردن بیر کیشی توریب، قیسقه داستان تعریفلریدن بیرته سینی ایتسین.

۳- ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بیلن توریب، شو یقینلرده بیرار قیسقه داستان اؤقیگن بؤلسه، آتی، یازووچیسی و قیسقه‌چه مضمونی حقیده سؤزله‌سین.

۴- هر قطاردن بیر نیچه کیشی توریب، بیرینچی قطار اؤقووچیلری دنیانینگ مشهور یازووچیلری آتینی، باشقه قطار اؤقووچیلری قه‌یرردن‌لیگینی آیتسین. اوچینچی قطاردن بیر اؤقووچی افغانستان اؤزبیک یازووچیلری و تؤپلملری نینگ آتینی ایتسین.

۵- ایکّی کیشی اختیاری روشده توریب، قیسقه حکایه نینگ مهم بیلگیلری حقیده سؤزله‌سین.

۶- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلینگ و اولردن مناسب جمله‌لر توزینگ:

طرح، خیالی، توگون، اوج، ییچیم، علّیت، ایخچملیک، توگللیک.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بیر قیسقه داستان تاپیب، اؤقیسین، کیین داستان نینگ آتی، یازووچیسی نینگ آتی، باش قهرمانی نینگ آتی، سوژه، پیام و نتیجه‌سینی قیسقرتیرگن حالده اؤز کتابچه‌سیگه یازیب کیلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

مرکب قۉشمه گپ: گپ نینگ بیر توری «مرکب قۉشمه گپ» دیر. بونی بیلماق اوچون قوییده‌گی مثاللرنی انیق اۉقینگ:

– مېن ایشیم نی بجریب، داکترنی کۉریب، کېین قیشلاققه قیته‌من.
– آدملرنینگ سوادی بۉلسه، آنگی اۉسیب، حیاتی یخشی‌لنه‌دی.
– کېل، بو یاغاچلرنی آلیب، بخارینی یاقیب، مهمانخانه نی اېسیتیب قۉی!

یوقاریده‌گی گپلرنینگ دېیرلی برچه‌سیده اوچدن آرتیق ساده گپ بار. شونینگ اوچون، او گپلرنی «مرکب قۉشمه گپ» دېیدیلر و شونده‌ی تعریف قیلینه‌دی:

اوچ و اوندن آرتیق ساده گپلرنینگ اۉز ارا بیریکوویدن ترکیب تاپگن قۉشمه گپلر، «مرکب قۉشمه گپ» دېیله‌دی. بونده‌ی گپلرده اوچ یا اوندن کۉپراق فعل بار دیر.

اۉرنکلر:

– نانینگ نی یېگن دن کېین، بیر آز دم آلیب، اوی تاپشیریغینگنی بجر.
– اېرکین بوگون کېلیب، مېن بیلن یاردملشسه، خدا خواهلسه ایشنی توگته میز.
– سېن اونینگ صبرلی‌لیگینی بیلیب، بوگون- اېرته دېیسن و قرضینی تېزلیکده قیترمه‌سنگ، ممکن دوستلیک‌لرینگیز بوزیلسه.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی گپلرنینگ قه‌ی بیری مرکب قۉشمه گپ اېمس؟:
– مهمانلر شوگون ساعت تۉرتلرده کېلماقچی.
– آهاي باله، یوگور، منه شو آفتابه نی آلیب، قودوقدن سوو کېلتیر!
– باله‌جانیم، بو پولنی آلیب، مېنگه بیر کیلو آلمه کېلتیر!
– مېن اویدن تشقریگه یوگوریب چیقدیم.

۲– یانمه‌-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لیکده بیرته اوچ فعل‌لیک و بیرته تۉرت فعل‌لیک «مرکب قۉشمه گپ» یازسینلر.

۳– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اۉزی یازگن «مرکب قۉشمه گپ» نی تخته‌گه یازیب، تاووشلی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴– درس نینگ بیرینچی بۉلیمینی اۉقیب، اونده‌گی «مرکب قۉشمه گپ» لرنی بېلگی‌لنگ.

۵– ایکّی کیشی اختیاری روشده نوبت بیلن توریب، بېلگی‌لگن گپینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اۉزی ایسته‌گن موضوع حقیده بیر قیسقه انشاء یازیب، اونگه کمیده اوچته مرکب قۉشمه گپنی کېلتیرسین.

ییگیرمه بیرینچی درس

هدفلر:

۱- تجارت نینگ حیاتده گی نقشینی بیلیش.

۲- ایرگشگن گپنی بیلیب، جمله‌لرگه ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- تجارت قنده‌ی بیر کسبگه ایتیله‌دی؟

۱- عایله یا قرینداشلرینگیز اره‌سیده تجارت قیلیب، یورگن کیشی بارمی؟

یشش ده تجارت نینگ نقشی

قدیم زمانلرده انسانلر سانی آز و حیاتلری ایسه جوده ساده ایدی. اولر برچه کیره‌کلی نرسه‌لر و بویوملرینی اؤزلری تیارلردیلر. عصرلر آشه، نفوس کؤپه‌ییب، انسانلر مدنی بؤلیشگه استه-سیکین یوزلنیب همده قیشلاقلر، شهرچه‌لر و اولکن شهرلر برپا ایتیلدی. شو بیلن بیرگه، انسانلرنینگ حیات طرزی اؤزگریلدی و احتیاج کؤلمی هم کینگه‌ییب آرتدی.

هیچ بیرکیشی، گروه یا که بیر شهر اهالیسی برچه کیره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزلری ایشلب چیقرآلمه‌ی قالدی. شونینگ اوچون، اولر کیره‌کلی نرسه‌لرینی اؤزگه‌لردن آله باشله‌دیلر. نتیجه ده، آدملر، قیشلاقلر، شهر و یورتلر ارا مال- متاعلر المه‌شیشی تاپیلدی. پول تاپیلیشی بیلن، سودا- ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.

بو آقیم، مدنی حیات ساحه‌سیده تورلی کسب و هنرلرنینگ یوزه‌گه کیلیشیگه سبب بؤلدی. بویوک بازارلر، مارکیتلر و کاروانسرالر قوریلدی. شهرلر ارا کاروان یؤللری توزه‌لدی، حتی اوزاق

یورتلر ارا هم بویوک تجارت یۉللریده، یوزلب کـاروانلر قتنـه‌شـیب، سـودا مـالـلرینی تاشـیش گـه باشله‌دیلر.

تجارت یۉللریدن بیری «ایپک یۉلی» ایدی. بو یۉل، چین اۉلکه‌سینی غـربـده‌گی روم اۉلـکه‌سـی بیـلـن بـاغـلـردی. بـو یـۉل افغـانســـتان، مـاوراءالـنهر، ایـران، کیـچیـک آسـیا (بوگونگی تورکیـه) و شـــام (بوگونگی سوریه) یورتلریدن اۉتر ایدی.

تجارت یۉللری آرقه‌لی نه یلغـوز سـودا- سـاتیق مـالـلری، بلکه تورلی خلقلر و یورتلرنینگ مدنیتی، صنعتی و بیلیمـی هـم بیـر- بیرلریگـه یېتیـب بارردی. شو باعـث تجـارت، خلقلـر و یورتلرنینـــگ اقتصـــادی رواجـــی و فرهنگی و مدنیتی‌نی المه‌شوویده مهم و سېزیلرلی نقش اۉینردی.

حاضر عزیز اۉلکه‌میز افغانستانگه تجـارت آرقـه‌لـی تـورلی اۉلکـه‌لـردن کېـره‌کلـی متـاعلر کېلتیریله‌دی. شونینگدېک، اۉلکه‌میزدن قالین، گلیم، قره‌قل تېریسی، تورلی هۉل و قورووق مېوه‌لر و طبی اۉسیملیک‌لر چیت ایللرگه صادر قیلینه‌دی و بو بیلن اۉلکه اقتصادی رواجلنه‌دی.

تجارت یخشی یۉلگه قۉییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصـاد و مـدنیت رواجلنـه‌دی. جامعـه بوتون رواجلنگن دنیانینگ بیلیم، تخنیک و تجربه‌لریـدن فایـده‌لنـه آلـه‌دی. بوگـونگی شـرایطده تجارت، انسانلر نینگ اینگ مهم و اجرلمس قسمیگه ایله‌نیب قالگن.

اساسی توشونچه:

تجارت مدنی حیات نینگ مهم و اساسی بېلگیسی و کسبی سنه‌له‌دی. تجارت آرقه‌لی جامعه نینگ تورلی احتیاجلری قاندیریلیب، یورتلرنینگ مدنیت، صنعت و بیلیم یوتوقلری بیر- بیریگه انتقال بېریله‌دی. تجارت، اقتصاد رواجی و انسانلر آنگی و تورموشی نینگ اؤسیشی و اؤزگریشیگه سبب بؤله‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیر کیشی درس متنینی اؤقیسین، باشقه‌لر اونی انیق تینگله‌سینلر.

۲- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت فایده‌لری حقیده سؤزله‌سین.

۳- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تجارت بؤلمه‌گنده جامعه ده نیمه قیین‌چیلیکلر تاپیلیشی حقیده سؤزله‌سین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحت‌لشیب، اؤلکه‌میزدن تشقریگه، همده تشقریدن اؤلکه‌میزگه کېلتیریله‌دیگن اؤنته اینگ مهم ماللرنی لیست قیلسین‌لر.

۵- بیر کیشی توریب، تشقریدن کېلتیریله‌دیگن ماللر لیستینی اؤقسین، باشقه‌لر اونگه قؤشیمچه‌لر قؤشسینلر.

۶- بیر کیشی توریب، اؤلکه‌دن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن ماللر لیستینی اؤقیسین، باشقه‌لر اونگه قؤشیمچه‌لر قؤشسینلر.

۷- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایکّیته سینی مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تجارت، عصرلر آشه، مدنی لشماق، اولکن، کؤلم، توار، مارکیت.

۸- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سؤزلرنینگ معناسی همده توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم اؤلکه‌میزدن تشقریگه صادر قیلینه‌دیگن قالین، گلیم، اوزوم، قره‌قل، شیرین بؤیه سینگری ماللرنینگ اقتصادی فایده‌لری حقیده کمیده بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرسین.

گرامر قاعده‌لری:

ایرگش گپ:

قوییده‌گی گپ لرنی دقت بیلن اوٗقینگ:

– پول تاپیلیشی بیلن، سودا–ساتیق (تجارت) ایشلری هم رونق تاپدی.

– تجارت یخشی یوٗلگه قوٗییلیب، رونق تاپگن یورتده، اقتصاد و مدنیت رواجلنه‌دی.

– اوٗکه‌م کیلمه‌دی شیکیللی، ایندی جوٗنه‌سک هم بوٗله‌دی.

– اونگه ایشانیش قیین؛ چونکه سوٗزیگه اونچه‌لیک تورمه‌یدی.

– مین کیلماقچه اینتیله‌من؛ مبادا کیلالمه‌سم، سیزلر مینگه قره‌مسدن ایشنی باشلنگلر.

یوقاری گپ لرده‌گی ایکّینچی بوٗلیملر «باش گپ» دیر. شو گپلرنینگ تگیگه خط چیزیلگن بیرینچی بوٗلکلر «ایرگش گپ» دیبله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

انیقله‌یدیگن، توٗلدیره‌دیگن و ایضاحله‌یدیگن گپ، «ایرگش گپ» دیبله‌دی. «ایرگش گپ» همیشه «باش گپ» گه مضمون نقطهٔ نظردن تابع بوٗله‌دی:

ایرگش گپ ←——— باش گپ

«ایرگش گپ»، «باش گپ»گه (سه، که، نیگه که، نیمه گه که، شونینگ اوچون، سبب که، بشرطی، گوٗیا، تاکه، گرچه) کبی باغلاوچیلر آرقه‌لی بیریکه‌دی.

بولردن تشقری، (بوٗلمسه، چاغی، مبادا، باردی– یو، شکیللی) کبی سوٗزلر هم «ایرگش گپ»نی «باش گپ» گه باغله‌یدی؛ مثاللر:

– ساعت توٗرت بوٗلدی، ایندی اویگه جوٗنه سک هم بوٗله‌دی.

– مهمانلر ساعت اوچده کیله‌دیلر، باردی– یو کیلمسه‌لر، کوتیب اوٗلتیرمنگلر.

– کیتر نیتینگیز یوٗق چاغی، بې ملال اوٗلتیریب‌سیز!

فعالیتلر:

۱- اۈقیتووچی یوقاریده‌گی متننی اۈقی یاتگنده، دقت بیلن اېشیتینگ.

۲- هرکیم اۈز کتابچه‌سیگه سۈنگّی تۈرتته مثالنی کۈچیریب، هر گپده‌گی «اېرگش گپ» نینگ تگیگه چیزیقچه چیزسین.

۳- تۈرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری کۈچیرگن بیرته گپنی تخته‌گه یازسین. کېین «اېرگش گپ» نینگ تگیگه خط چیزیب، کۈرستسین.

۴- یانمه-یان اۈلتیرگن اۈقووچیلر درس نینگ بیرینچی بۈلیمی (تجارت) متنینی دقت بیلن اۈقیسینلر. کېین بیرگه‌لیکده ایکیته گپنی متن ایچیدن تنلب، اولرده‌گی «اېرگش گپ» نی خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۵- تۈرت کیشی نوبت بیلن توریب، متندن تنله‌گن گپنی اۈقیسین و گپ نینگ قیسی بۈله‌گی «اېرگش گپ» اېکن‌لیگینی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۈغری یا ناتۈغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۶- هرکیم مستقل یۈسونده بیر گپ یازیب، اونده «اېرگش گپ»نی کیریتیب، چیزیق بیلن کۈرستسین.

۷- هر قطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۈقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بېشته گپ یازیب، اولرده «اېرگش گپ»نی کیریتیب و تگیگه چیزیق بیلن بېلگی‌لب کېلتیرسین!

ییگیرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- علّامه صلاح الدین سلجوقی و ارزشلی اثرلرینی تانیشیش.

۲- باش گپنی بیلیب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ قیسی اثرینی حاضرگچه اؤقیگن سیزمی؟ اونینگ آتینی اَیتیب بیرینگ!

۲- بو فیلسوف کیشی قیسی وقت اؤلکه میزده یشر ایدی و نیگه اونی فیلسوف دییدیلر؟

علّامه صلاح الدین سلجوقی

مفتی سراج الدین اؤغلی بوییوک فیلسوف، ادیب، فاضل و ژورنالیست علامه صلاح‌الدین سلجوقی هجری قمری ۱۲۷۶ نچی ییلده هرات شهری نینگ گازرگاه محله‌سیده توغیلدی. او کیچیک‌لیگیدن- آق اؤتکیر ذهنلی، سینچکاو، ایزلنووچن و استعدادلی کیشی ایدی. متداول و باشلنغیچ بیلیملرنی غیررسمی صورتده اؤز وقتیده‌گی بیلیمدانلر، اینیقسه ملا غلام مصطفی و علامه محمدعمر سلجوقی آلدیده اؤرگندی.

علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ اؤزی یازه‌دی:

"مینینگ اینگ بوییوک استادیم علامه محمدعمر سلجوقی دیر. او کیشینی بوتون هرات ولایتی استادی دیب بیلر ایدیلر. مین اونینگ بیلیمیدن یخشی صورتده فایده‌لندیم و بوتون علمی یوتوقلریم اوشبو اولوغ استادنینگ احسانلری نتیجه‌سی دیر".

استاد سلجوقی ۱۳۳۳نچی هجری ییلدن باشلب، مفتی، اؤقیتووچی، "اتفاق اسلام" روزنامه سی نینگ محرری، تألیف و ترجمه عضوی، تشقی ایشلر وزارتیده اطلاعات مدیری، جنرال قونسول، مستشار، مستقل مطبوعات رئیسی صفتیده ایشله‌دی. او، "ثروت" جریده‌سینی نشر ایتیب، اونده اقتصادی و تجارتی مقاله‌لرنی ترقتدی.

علامه سلجوقیدن کۉپ علمی، ادبی، تاریخی، فلسفی کتابلر، رساله‌لر و مقاله‌لر چاپ بۉلیب قالگن. مهم اثرلریدن نېچیته‌سی قوییده‌گیلردن عبارت:

نقد بیدل، جبیره، نگاهی زیبایی، افکار شاعر، شرح و حال سید جمال الدین افغانی، تجلی خدا در آفاق و انفس و اشعار پراگنده و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لری و باشقه یوزلب اثرلر.

استاد صلاح الدین سلجوقی افغانستان مطبوعاتیده کۉپ ییللر جان کۉیرلیک بیلن خدمت قیلیب، زمانوی مطبوعات اساسینی قۉیدی. ۱۳۰۸نچی ییلده ایچکی قۆزغالان و اوروش وقتیده قماققه توشدی؛ اما قماقخانه‌ده هم بۉش اۉلتیرمه‌ی، انگلیس تیلینی فصاحت بیلن سۉزلش و ترجمه قیلیش درجه‌سی‌گچه اۉرگندی.

او، اوزاق مدت صداقتلی خدمتدن سۉنگ، ۱۳۴۹نچی ییلی یېتمیش اوچ یاشده جهاندن اۉتدی.

اساسی توشونچه:

علامه صلاح الدین سلجوقی هراتده توغیلیب؛ تعلیم آلیب؛ وایه گه یېتدی و بویوک فیلسوف، ادیب، فاضل و یېتوک ژورنالیست صفتیده شهرت قازاندی. او، کۉپگینه مهم رسمی و دولتی مقاملرده ایشله‌دی. اوندن بیزگه اۉنلب علمی، ادبی، اخلاقی، فلسفی، تاریخی اثرلر و عربچه و انگلیسچه‌دن قیلگن ترجمه‌لر میراث قالگن دیر.

فعالیتلر:

۱- اۋقیتووچی درس متنینی قرائت قیلگنده، دقت بیلن تینگلنگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه چقّان جواب بېرینگ:

- علامه صلاح الدین سلجوقی تورک سلاله‌لریدن قیسی‌سیگه منسوب ایدی؟
- او، قه‌یېرده، قچان توغیلدی؟
- او کیچیک‌لیگیدن-آق قنده‌ی خصوصیتلرگه ایگه ایدی؟
- اونینگ استادی کیم ایدی؟
- قیسی رسمی وظیفه لرده ایشله‌دی؟
- قیسی جریده نی تاسیس ایتدی و اونده قنده‌ی مقاله‌لرنی ترقتدی؟
- اوندن قیسی موضوعلرده قنچه اثرلر قالگن؟
- قیسی تیللرنی بیلردی و اولردن ترجمه‌لر قیلردی؟
- قیسی ییلده، نېچه یاشده وفات ایتدی؟

۲- یانمه-یان اۋلتیرگنلر اۋز اۋرته‌لریده علامه صلاح الدین سلجوقی نینگ علمی- ادبی و رسمی ایشلری باره‌سیده بحث‌لشسینلر.

۳- هرقطاردن بیر-بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ ایشلری باره‌سیده سؤزلب بېرسین.

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اونینگ اثرلری آتینی اَیتسین.

۵- هرقطاردن بیر کیشی توریب، اونینگ رسمی ایشلری حقیده سؤزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

هر بیرینگیز یورتیمیزنینگ اولوغ عالم و ادیبلریدن بیرینی تنلب، حیاتی و اثرلری حقیده قیسقه بیر مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

باش گپ:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- شونده‌ی عیاللر بار که، عایله محبتینی اعتقاد کبی مقدس توته‌دیلر.
- کیم نینگ بیلیمی کوچلی بؤلسه، اونینگ تیلی هم اوزون بؤله‌دی.
- بیز شونده‌ی کتابخانه توزه‌ته‌یلیک که، بوتون اېلگه منظور و معتبر بؤلسین.
- شوپیت آرقه ده بیر نیمه گورسیللب، اوزاقدن خوفلی فریاد اېشیتیلدی.
- حشر باشلنگندن کېین، هیچ کیمگه قره‌مه‌دی.
- قویاش باتیب، توگنمس چؤل بیردن هوویلب قالدی.
- قار اېریب، دره لردن شوویللب سوو آقه باشله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرده باش گپ بیلن اېرگش گپ کؤرسه‌تیلگن.

باش گپ:

اېرگشگن قؤشمه گپ نینگ بیـر بـؤلیمی بؤلیـب، اونگـه خـدمت اېتـه‌دی. انیقلنـه‌یـاتگن، ایضاحلنه‌یاتگن یا که تؤلدیریله یاتگن گپ، باش گپ بؤله‌دی و اېرگش گـپ، بـاش گپگـه دایـم مضمون جهتیدن تابع بؤله‌دی.

مثال:

یاشی اېلليک بېشلرده بؤلسه هم، یوزیگه اجین توشـمه‌گـن. آلتـای، بوگـون واقعـه نینـگ همه‌سینی آلسوگه ایتیب بېردی، چونکه بو خاتیندن یشیره‌دیگن سرّی یؤق اېدی.

بو مثاللرنینگ ایکلّه‌سیده، بیرینچی قسم اېرگش گپ و ایکّینچی قسم اېسه، باش گپ دیر.

باش گپ مضمون تماندن مستقل کؤرینسه هم، اېرگش گپ تمانیدن تؤلدیریله‌دی، ایضاحلنه‌دی، قیاسلنه‌دی.

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر اؤز اؤرته‌لریده مصلحتلشیب، باش گپنی انیقلاوچی بیر- بیر جمله یازسینلر.

۲- هر قطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزتگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اؤقیسین و اولر تؤغری یا ناتؤغریلیگی باره‌سیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۳- ایرگش گپ و باش گپ حقیده یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیر-بیرلری بیلن سؤزلشسینلر.

۴- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، قیلگن صحبتلرینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین و باشقه‌لر تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۵- قوییده‌گی گپ‌لرده باش گپنی انیقلنگ:

- تانگ یاریشمسدن، چال بابا دله گه آتلندی.
- چنقه‌گن بیر، نمگه چنقاق بؤلگندیک، خلق‌نینگ یوره‌گی هم تینچلیککه چنقه‌گن ایدی؛ رحمت جان کیلگنده، کؤچه ایشیگی آلدیده تورگن بیر خاتین چیت‌لنیب، اونگه یؤل بیردی.
- ایرته ساعت سکّیزلرده بولوت قویوق‌لشیب، همه یاقنی قارانغولیک باسدی.

اوی تاپشیریغی:

باش گپنی انیقلاوچی بیش- آلتی جمله یازیب کیلتیرینگ.

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱- بیلیم نینگ یخشی‌لیگی و نادانلیک نینگ یمانلیگی گه توشینیش.

۲- قوس بېلگی‌سینی متن‌لرده قۉللش یېرلرینی بیلیش.

سۉراقلر:

۱- سرلی گپ دېب قنده‌ی بیر گپ گه اَیته آله‌میز؟

۲- هر کیم قیسی بیر سرلی گپ بیلسه توریب اَیتیب بېرسین؟

حکایت

افندی تیریک‌چیلیگیدن قینه له ویرگیچ، بۉز تۉقیش هنرینی اۉرگه‌نیب آلدی. بو هنرنی خاتینی گه اۉرگتدی. ایکاولری بۉز تۉقیش گه کیریشیب کېتدیلر. بۉز نی اوی نینگ یانیدن اۉته‌دیگن اریققه چَیقب تازه‌لردیلر. قۉنی- قۉشنی‌لر، سوونی لایقه لتتینگ دېب اوروشه ویرگیچ، اولر کېچه‌سی چیقه‌دیگن بۉلیشدی.

توستدن بیر کون کېچه‌سی وزیر بیلن شهرده ایله نیب یورگن پادشاه اونگه دوچ کېلیب قالدی.

- های کیم سن؟ کون کېچه‌ده سوو بوییده نیمه قیله یاپسن؟

افندی اونگه قۉل قاوشتیریب، اۉزی نینگ اَینچلی حالینی بیان قیلدی.

- اۉن ایکّی دن اوچ نی آلسنگ بۉلمه‌یدیمی، اخیر؟ دېدی پادشاه.

اوتّیز ایکّی گه یاتمه‌یدی- ده تقصیر!

- بۉلمسه، بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېره‌سن‌می؟

- مرحمت- قیلسه‌لر یولیب بېررمن.

پادشاه افندی نینگ جوابی نی اېشیتیب، اۉز یۉلیگه کېته ویردی.

وزیر بو گپلرگه توشینه آلمه ی، هرقنچه اورینسه هم مغزینی چقه آلمه ی باشی قاتیب قالدی. اویی گه کېلگیچ واقعه نی خاتینی گه اَیتیب بېردی.

– بونده بیر گپ بار– دېدی خاتینی– پادشاه اخیر بیر کونی سیزدن شو گپ نی سؤره‌یـدی، جواب بېره آلمه سنگیز، باشینگیز کېته‌دی! بو گپ نینگ تگیگه البته ییتیشینگیز لازم. افندی نـی تاپیب هر قنده‌ی بؤلسه، شو چستان نینگ سرینی بیلیب آلینگ. هر قنچـه پـول سـؤره‌سـه هـم بېرینگ، باش امان بؤلسه دوپپی تاپیله‌دی.

وزیر اېرته سیگه افندی نینگ اویی گه کېلدی. حال و احوال سـؤره‌شـیب بیـر آز اویـاق و بویاق دن گپله شیب اؤتیردی. کېین گپ نی اؤشه چستان گه تقه دی.

افندیم کېچه سیز بیلن پادشاه اؤرته سیده بیر گپ اؤتدی. شونینگ سِری نیمه دیر؟ جوده بیلگیم کېله یاپتی.

– وای– وای آخر بو پادشاه نینگ سِری کو! اَیتسم باشیم کېته دی.

– یوز طلا بېره‌من، اونی مېنگه اَیتگین.

– یؤق– یؤق قؤرقه‌من.

– مېنگ طلا بېره من!!

– بؤلمه یدی دېدیم– بؤلمه یدی!

– قؤلیمده‌گی بار نقدگینه آلتین– کوموش‌لرنینگ همه‌سینی بېره‌من.

اَیتیب بېره قالینگ– دېب وزیر یالباره باشله‌دی.

– قؤیمه‌دینگیزده!– بؤلمسه اؤشه مال و دنیالرنی حاضر کېلتیریب بېره‌سیز.

وزیر ناچار قالیب مال و دنیالری نینگ برینی کېلتیریب بېردی.

– قنی اَیتینگ اېندی!

– پادشاه "اؤن ایکّی دن اوچینی آلسنگ بؤلمه‌یدیمی" دېـدی. بـو بیـر ییـل اؤن ایکّـی آی بؤله‌دی. تؤقّیز آی ایشلب، اوچ ای دم آلسنگ بؤلمه‌یدیمی دیگنی اېدی. مېنینگ "اوتّیز ایکّی گه یېتمه‌یدی" دیگنیم بالم چقم کؤپ، تاپگنیم اوتیز ایکّی تیش گه یېتمه‌یدی، دیگنیم اېدی. پادشاه "بیر غاز یوبارسم پرینی یولیب بېره‌سن می" دېدی. مېن راضی بؤلدیم منـه او، سـیزنی یوبـاردی. مېن هم پرینگیزنی یولیب آلدیم کو!..

اساسی توشونچه:

انسان عقللی و بیلیم و دانشلری آرقه‌لی اۉز فایده و نقصلرینی یخشی بیله دیلر، عقل و بیلم دن محروم بۉلگن کیشی‌لر بار و یۉقلرینی کیچیک بیر حادثه و سیناو نتیجه‌سیده قۉلدن بیره‌دیلر. عقللی بیلیملی انسانلر قۉللریدن بیر ایش کېتگن ده ینه بیر ینگی ایش آرقه‌سیدن توشیب اۉز روزگارلرینی آلغه آلیب بارماقچی بۉله دیلر. لېکن نادان و جاهل کیشی‌لر اۉز یۉللرینی یوقاتیب تورلی- تومن قیین چیلیکلر بیلن تورموش ده دوچ کېله‌دیلر و اولردن چیقیب کېتیش یۉلینی تاپه آلمه‌ی قاله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- هرکیم حکایت متنینی بېش دقیقه ده جیم اۉقیسین.

۲- اۉقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، حکایت نتیجه‌سینی ایتیب بېرسین.

۳- قویده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لر توزینگ:

اَینچلی، دوپی، اورینماق، افندی، سِرلی گپ

۴- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هرکیم بیر سۉزگه توزگن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵- شو حکایت‌گه اۉخشش حکایت‌نی بیلگن اۉقووچیلردن بیری بیلگن حکایه‌سینی ایتیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسی یا کتابلر یاردمیده بیر حکمتلی حکایت یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، اولرده‌گی قوس ( ) بېلگیسی‌گه دقت قیلینگ:

– اۉلکه‌میزده تورلی میوه لر (انار، آلمه، اۉریک، اوزوم......) یېتیشتیریله‌دی.

– میرزا (سلطان حسین بایقرا) هر ییل قیشنی مرغاب‌ده اۉتکزردی.

– «تیلگه اختیار، ایلگه اعتبار» (نوایی)

– آی خانم (تخار ولایتیده بیرجای) دن کۉپلب تاریخی اثرلر کشف ایتیلگن.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن بېلگی ( ) قوس دییله‌دی. قوس تینیش بېلگیلریدن بیری بۉلیب، گپ‌لرده قوییده‌گی موردلرده ایشله‌تیله‌دی.

۱– توشونتیریش، توضیح و اۉقیتیریش اوچون ایشله‌تیله‌دی. یوقاریده‌گی بیرینچی، ایکّینچی و تۉرتینچی جمله‌لرده قوس بېلگیسی شو مقصدده ایشله‌تیلگن؛ مثاللر:

– بیز ولایت مرکزی (تالقان شهری)گه یېتگنیمیزده، اولر (اۉرتاقلریمیز) اۉشه وقتگچه کیلمه‌گن ایدیلر.

– تیلنی بیلمه‌سک هم، تیلماچ (ترجمان) بیزگه انچه یاردم بېردی.

– اۉرتاقلر، بیز سېویملی اۉلکه‌میز (افغانستان) نی آباد قیله‌میز!

۲– نقل قول یا مثال منبعی: اگر بیرار کیشیدن بیرار سۉز نقل قیلینسه یا که بیرار کتابدن آلینسه، اوشنده مذکور شخص یا کتاب نینگ آتی جمله نینگ سۉنگیده قوس ایچیده یازیله‌دی. یوقاریده‌گی جمله‌لردن اوچینچی سیده نوایی قوس ایچیده یازیلگن؛ مثاللر:

– کامل مسلمان اول‌دور کیم، مسلمانلر اونینگ تیلی و قۉلیدن امان بۉلسه. (حدیث)

– تامچی– تامچی کۉل بۉلر. (مقال)

– کۉنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش اوازدین. (نوایی)

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی گپ‌لرده قؤییلگن قوس‌نینگ تؤغری یا ناتؤغری لیگینی کؤرسه‌تینگ:

– مین اؤرتاغلریم (اپلمراد، بابر و اؤکتم) بیلن دله‌ده سیر قیلدیک.

– آز بؤلسین، (ساز بؤلسین). (مقال)

– قؤشنیمیز تیمور (مینگه) ایشی بار ایمیش.

۲– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، بیر گپ‌نی اؤقیب، تؤغری یا خطالیگینی اَیتسین.

۳– بیر چوکیده‌گیلر اؤز ارا مصلحتلشیب، قوییده‌گی گپ‌لرنینگ کیره‌ک بؤلگن ییرلریده قوس بیلگی‌سینی قؤییسینلر:

– همیشه بؤلسین استقلالیمیز!

–اگر او اؤرتاغیم کیلسه، بیرگه ایشله‌یمیز.

– ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن. مقال

۴– اوچ کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری بیر گپ‌ده ایشلتگن قوسنی یازیب، کؤرستسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵– یانمه–یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لیکده ایکّی گپ یازیب، اولرده قوس بیلگی سینی مناسب قؤلـله‌سینلر.

۶– تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته گه باریب، یازگن گپ‌لرینی یازسین و باشقه‌لر اونینگ تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت– بیش سطرلیک بیر متن یا که بیش جمله یازیب، اولرده قوس بیلگی‌سینی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

ییگیرمه تۆرتینچی درس

هدفلر:

۱- تنقید حقیده معلومات تاپیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- قۆش تیرناق حقیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱- قنده‌ی تدبیر بیلن عایله‌ده، صلح و بیرلیکنی کېلتیره آله‌میز؟

۲- بیر ایشنی یخشی بجریش اوچون ایکّی کیشی بیر- بیری بیلن سۆزلشسه، قیسی اصول‌لرنی مراعات قیلیشلری کېره‌ک؟

تنقیدنی تن آلیش

بوگونگی کونده‌کی حیاتده کیم که بیر ایشنی بجرسه، تحسین و یا تنقیدگه دوچ کېله‌دی، تحسین سۆزی برچه گه یاقیملی دیر، لېکن تنقید سۆزی کیشیگه یاقمسلیگی ممکن. اگر ایشلرنی تۆغریلش و یخشیلش اوچون تنقید اېتیلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلیش و ایشنی یخشی‌لشگه اینتیلیش کېره‌ک، نېگه شونده هم ایش کوندن کونگه یخشی‌لشیب کېته‌دی، هم تنقید بۆلگن کیشی کوندن کونگه تکامل و تعالی تمان باره‌دی و اگر تنقید تۆغری بۆلمسه، تنقید قیلووچی بیلن مفاهمه قیلیب، اونگه قناعت بېریشیمیز کېره‌ک.

"تنقید، کیشینی اصلاح قیلیش، ایشنی یخشی‌لش و جامعه‌نی آلغه باریشی اوچون کېره‌کلی تورتکی دیر". اگر بیر جامعه نینگ عضولری تنقیدنی قبول قیلمسه‌لر، مذکور جامعه تمدن و ترقی تمان یۆللنمه‌یدی.

تنقید، توزه‌تووچی، غرض‌سیز، علم و تجربه‌گه اساسلنگن بۆلیشی کېره‌ک، کیشی و ایشینی یخشیلش و تۆغریلش اوچون بۆلیشی ضرور. دوستلر، اینی- آغه‌لر، عالم و تجربه‌لی کیشیلرنینگ تنقیدی، توزه‌تووچی تنقید توریگه کیره‌دی. بونده‌ی تنقیدنی چین یوره‌کدن قبول قیلیب، ایشنی قیته دن تۆغریلب، عیب‌لرینی یۆق قیلیش کېره‌ک.

بعضاً تنقید غرضلی بۆلیب، دشمنلیک و حسددن باشلنه‌دی و توزوک ایشنی بوزیش اوچـون ایتیله‌دی. بونده‌ی تنقیدنی یا کیشیگه قرشی بۆلگن کیشـی قیلـه‌دی یـا موضـوع حقیـده تۆلیـق معلومات، بیلیم و تجربه‌گه اېگه بۆلمه‌گن کیشی اېتـه‌دی. بونـده‌ی تنقیدگـه پـروا قیلمسـلیک و ایشنی اۆزی بیلگنیدېک دوام اېتتیریش کېره‌ک دیر، اما هر حالده قیلینگن تنقید حقیده اۆیلـش و غرضلی یا غرض‌سیزلیگینی انیق بیلیب، کېین قرار قبول قیلیش ضرور دیر.

تنقید همیشه معیارلرگه اساسلنگن بۆلیشی، همده کلام عفتی و حرمتینی سـقله‌گـن حالـده قیلینیشی کېره‌ک. عایله یا جامعه‌ده باله‌لر و ییگیتلرگه، یمان گپلرنی ایشله تـیش اصـلا یخشـی ایش بۆلمه‌گن، نېگه یمان سۆزلر اولرنینگ عزت نفسینی، شخصیتینی و جرئتینی کمـه‌یتیـره‌دی؛ مثال صورتده؛ اگر بیر باله‌گه، آته- آنه‌سی، اۆقیتووچیسی و یا صنفداشـلری تمانیـدن دایـم تنقیـد قیلینســه، اسـته-سـېکین اۆزیگـه ایشـانچینی یۆقاتیـب، اۆزینـی عقلسـیز و هـر ایشـده نـاتوان سېزه‌باشله‌یدی و اولغه‌یگنده، هېچ قچان ایشلریگه تصمیم آلالمه‌یدی. شونینگ اوچـون تنقیـدلر، باله‌لرنینگ عمللری و یاشلریگه مناسب بۆلیشی و شخصیتی و عزت نفسیگه تېگمسلیگی ضـرور؛ اگر باله‌لرگه قتّیق تنقیددن کۆره تشویق، محبت و یخشی سۆزلر بیلن توشونتیریلســه، بالـه دایـم یخشیراق بۆلیشگه و ایشلرنی یخشیراق بجریشگه اینتیله‌دی.

الله ﷻ پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر."

بابالریمیز ایتگنلر: "بیر ایتیب، ایکی اېشیت."

اساسی توشونچه:

حیاتده گاهی تنقید سۉزیگه دوچ کېلیشیمیز ممکن. تۉغری و غرضسیز تنقید، همېشه کیشی و ایشینی تۉغریلش و یخشیلشگه یاردم بېره‌دی. اگر تنقید سۉزی تۉغری بۉلسه، اونی خوشلیک بیلن قبول قیلیب، قیلگن ایشیمیزنی یخشی بۉلیشیگه اینتیلیشیمیز، اگر تنقید سۉزی تۉغری بۉلمسه، تنقید قیلووچینی قانیقرلی سۉزلر بیلن قناعت بېریشیمیز کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلر ایکی گروهگه بۉلینسینلر، سۉنگ هر گروه اۉزارا سۉزلشیب، بیرینچی گروه، انسان نینگ یخشی عمللرینی و ایکّینچی گروه انسان نینگ یمان عمللرینی یازسینلر، کېین هر گروهدن بیر کیشی یازگن سۉزلرینی باشقه لرگه اۉقیب، بېرسین.

۲- بیر کیشی سیزنی یا قیلگن ایشینگیزنی تنقید اېتسه، قنده‌ی یۉل توته‌سیز؟ بو حقده ایکّی اۉقووچی اۉز فکرینی ایتیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

تنقید، مفاهمه، ایضاح، تکامل، تعالی، تورتکی، قانیقرلی

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی مقالنی عنوان توتیب، مضمونی حقیده بیر ادبی انشاء یازیب کېلتیرینگ:

"بیر ایتیب، ایکّی اېشیت."

گرامر قاعده‌لری:

۱– قوییده گی قۋش تیرناققه آلینگن جمله لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم اېگه لری ایتگنلر: "تنقید جامعه نینگ آلغه باریشیگه مناسب تورتکی دیر".

* الله تعالی، حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب، ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی‌سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

یوقاریده‌گی جمله‌لرده قۋش تیرناق ایشله‌تیلگن.

قۋش تیرناق اېسه قوییده‌گی اۋرینلرده قۋللنه‌دی:

۱– کۋچیرمه گپ قۋش تیرناققه آلینه‌دی:

"اعمار صلح" کتابیده، ص ۵۰ ده، "ایکّی تمان رابطه‌لرینی قایم قیلیشلری اوچون، قیین‌چیلیک‌لرینی مفاهمه و سۋزلشوو یۋلیده حل اېته‌دیلر" دېب یازیلگن دیر.

۲– نقل قول‌لر هروقت قۋش تیرناق بیلن چیگره‌لنه‌دی: الله تعالی پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) گه خطاب قیلیب ایته‌دی:

"گپنی اېشیتیب، یخشی سینی تنلب، عملگه آشیره‌دیگن نبیره‌لرینگگه بشارت بېر".

۳– معنانی افاده قیلووچی سۋزلر قۋش تیرناق ایچیگه آلینه‌دی:

تېکین تماق "هوسکار" لرنینگ حالی، آخر وای بۋله‌دی.

۴– بدیعی اثر، اخبار و مجله‌لرنینگ آتلری، ایریم موسسه، تشکیلات، اتحادیه، فابریکه، کوپراتیف کبیلرنینگ آتی قۋش‌تیرناققه آلینه‌دی:

نوایی "خمسه"سی، "انیس" اخباری، "آیدین" مجله‌سی، "انترکانتیننتال" هوتلی، "جنگلک" فابریکه سی، . . .

۵– محصولات نینگ آتی، اۋسیملیکلرنینگ توری، موتر، کشتی، طیاره، تلویزیونلرنینگ نشانینی بیلدیرووچی آتلر، قۋش‌تیرناققه آلینه‌دی:

"بنز" موتری، "ام–۳۲" طیاره‌سی، "شارپ" تلویزیونی، "قره" اوزوم، "تاشقرغان" اناری.

۶– صنفلر، کورسلر، بویروق و قرارلرگه قۉشیلیب، یازیله‌دیگن حرفلر قۉش‌تیرناققه:

"ج" صنفی، "مشعل" کورسی، "۴۲"نچی فرمان، "۱۲"نچی ماده نینگ "الف" بندی و باشقه‌لر.

۷– نمره‌لر قۉش‌تیرناققه آلینه‌دی: "بېش" نمره، "یخشی" نمره.

فعالیتلر:

۱– اۉقووچیلر، تنقید سۉزی حقیده بیلگنلرینی تۉرت جمله‌ده یازسینلر، سۉنگ اوچ کیشی، تنقید حقیده یازگن جمله‌لرینی اۉقیب بېرسین.

۲– هر اۉقووچی کمیده تۉرت جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی ایشلتسین.

۳– اۉقیتووچی تنله‌گن اۉقووچیلر اۉز جمله‌لرینی تخته‌گه باریب یازسینلر و قۉش‌تیرناقلرنی کۉرستسینلر. اگر ناتۉغری ایشله‌تیلگن بۉلسه، باشقه‌لر اولرنی تۉغری‌لسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنیدن فایده‌لنیب، نیچه جمله یازیب، اولرده قۉش‌تیرناقنی قۉللب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بیشینچی درس

هدفلر:

۱- امیرعلیشیر نوایی اثرلری، همده مجالس النفایس حقیده معلومات تاپیش.

۳- نقطه نی تانیب، همده اونی ایشله تیش اؤرنینی بیلیش.

سؤراقلر:

۱- نوایی قیسی عصرده قه‌ی ییرده قیسی پادشاه زمانیده یشر ایدی؟

۲- نوایی نینگ اثرلریدن اوچ تورتته سی نینگ آتینی اَیتیب بیره آله‌سیزمی؟

مجالس النفایس

مجالس‌النفایس نوایی عصریده‌گی ادبی حیات نینگ تؤلیق کؤرستووچی کؤزگوسی بؤلیب، چغتایچه تورک ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.

نوایی اؤز عصری‌نینگ ابنگ کوچلی فرهنگی و سیاسی سیماسی، همده سلطان حسین میرزا بایقرانینگ وزیری ایدی. او، تورک آنه تیلی و فرهنگی‌گه قؤیگن چیکسیز مهر- محبتی طفیلی بو تیل‌نینگ رواجلنیشی و گللب یشنه‌شی اوچون چین کؤنگولدن اینتیلدی و تینمه‌ی ایشلب، تورلی ساحه‌لرده اثرلر یازیب قالدیردی.

نوایی بو باره‌ده انه شو مهم اثریده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده ابنگ کیره‌کلی معلوماتنی بیغیب، اولرنینگ ایجادیاتی و اثرلری حقیده سؤزلب، شعرلریدن اؤرنک‌لر بیریب، قؤلگه کیلتیرگن ادبی یوتوقلرینی ایسلتگن.

نوایی، مجالس النفایس‌نی ۸۹۱-نچی هجری قمری ییلده تدوین ایتدی. بو اثر اؤزبیک تیلیده تذکره یازیش ساحه‌سیده باشقه‌لرگه اساس و سرمشق بؤلیب قالدی.

مجالس النفایس سکّیز بؤلیم‌گه بؤلینگن و اونینگ هربیر بؤلیمینی، مجلس دیب آتلگنی اوچون، بو تذکره مجالس النفایس آتینی آلگن.

مجالس النفایس، باشقه تذکره‌لرگه قره‌گنده نېچه اساسی خصوصیت و بېلگیلرگه اېگه دیر.

نوایی زمانیدن آلدینگی دورلرده یازیلگن تذکره‌لرده اۋتگن زمان شاعر و ادیبلری حقیده معلومات بېریلر اېدی. نوایی بو عنعنه‌نی سیندیریب، اۋز عصریده‌گی شاعر و یازووچیلر باره‌سیده سۋزله‌دی.

اۋتمیشده‌گی تذکره‌لرده شاعرلر ویازووچیلرنینگ اثرلری آزراق نقد و تېکشیریش آستیگه آلینردی و تاریخی حقیقتلر، روایتلر و افسانه‌لر بیلن قۋشیلیب کېتردی؛ لېکن نوایی مجالس النفایسی‌ده یلغوز اولرگه قره‌شلی حقیقتلر و فکتلر بېریله‌دی، نوایی اۋز تنقیدلی فکرینی شاعرلر و یازووچیلرنینگ اثرلری باره‌سیده، بیان قیله‌دی، بو ایش‌نینگ اۋزی مجالس النفایس‌نینگ بها و اهمیتی‌نی تاباره کۋپراق آشیره‌دی.

نوایی عصریده شاعر و یازووچیلردن تشقری، تورلی اجتماعی قتلم‌لر، سۋز صنعتی بیلن شغل‌لنر اېدیلر. نوایی اولرنی هم نظرگه آله‌دی و ذاتی و فطری خصوصیت‌لرینی ایته‌دی.

اۋتمیشده‌گی تذکره‌لرده شاعرلر و یازووچیلرنینگ ایجادیاتی و فعالیتلری باره‌سیده‌گی معلومات، حیاتلری حقیده‌گی مشهور روایتلر، حکایتلر و افسانه‌لر بیلن بیرگه قۋشیب بېریلردی. مجالس النفایس‌ده هر تمانلمه بیوگرافیک معلومات بېریلمه‌ی قیسقه، دقیق و انیق حقیقتلر بېریلگن.

نوایی، بدیعی و هنری سۋزنینگ تربیه‌چیلیک نقشینی یخشی انگلردی و اونگه کۋپ اهمیت بېرردی، شونینگ اوچون سۋز هنری نینگ اۋنیب اۋسیشیگه اونوتیلمس اولکن خدمتلر اېتیب، جمله‌دن مجالس النفایس تذکره‌سی بیلن سۋز هنری نماینده‌لری نینگ نامینی ابدی قیلیب قالدیردی. انه شو اوچون مجالس النفایس اۋزیدن کېین یازیلگن تذکره‌لرگه اۋرنک بۋلیب قالدی.

اساسی توشونچه:

مجالس النفایس چغتای تورکی تیلده یازیلگن بیرینچی ادبیات تاریخی دیر. نوایی اۉز عصری نینگ اېنگ کوچلی سیاسی و فرهنگی شخصیتی صفتیده آنه تیلی و فرهنگی‌گه قۉیگن چېکسیز مهر-محبتی طفیلی تورک تیلی و ادبیاتی نینگ گللب یشنه‌شی و رواجلنیشی اوچون چین کۉنگولدن خدمت اېتدی. بو اثرده (۴۵۹) شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری ایشلری باره‌سیده اېنگ کېره کلی معلومات تۉپلنگن دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اۉقیتووچی اۉقیاتگنده قونت بیلن اېشیتینگ و قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

- مجالس النفایس قنده‌ی بیر اثر دیر؟
- مجالس النفایس‌ده نېچه شاعر و یازووچی نینگ بدیعی و هنری فعالیتلری حقیده معلومات بېریلگن دیر؟
- بو اثر قیسی تیلده یازیلگن؟
- بو اثر یازووچیسی‌نینگ تۉلیق نامی و دولتده‌گی منصبی نیمه اېدی؟
- بو اثر اۉزیگه اۉخشش کېینگی اثرلر آره‌سیده قنده‌ی اۉرین آلده‌ی؟
- مجالس النفایس نېچه بۉلیمگه بۉلینگن و هر بۉلیمیگه نیمه دېب آت قۉییلگن؟
- مجالس النفایس سۉزی نیمه‌نی انگلته‌دی؟

۲- نېچه گروپگه بۉلینینگ. هر گروپ مجالس النفایس نینگ باشقه تذکره‌لردن فرقلی تمانلرینی یازسین و اۉرگنسین.

۳- هر گروپدن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، فرقلری نینگ بیرینی اَیتسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلر معناسینی یازیب، جمله‌لرگه ایشله‌تینگ:

نفایس، بدیعی، هنری، تذکره، ایجادیات، شاعر، یازووچی، سۉز صنعتی، اولکن.

۵- هرگروپدن بیر- بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین.

اوی تاپشیریغی:

تذکره‌لر نینگ خصوصیتی و ادبیات تاریخیده‌گی اۉرنی حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

نقطه:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

– آغیرلیکلرنی ینگماق، مردنینگ ایشی دیر.

– اوّل اۉیله، کېین سۉیله.

– مجالس‌النفایس، نوایی عصریده‌گی ادبی حیات‌نینگ تۉلیق و بوتون کۉرستووچی کۉزگوسی بۉلیب، چغتای تورکی ادبیاتی تاریخی حقیده یازیلگن بیرینچی تذکره دیر.

– مجالس‌النفایس اثری، سکّیز بۉلیم‌گه بۉلینگن و اونینگ هر بۉلیمی مجلس دېب ایتیله‌دی. شونینگ اوچون بو تذکره‌گه، مجالس النفایس دېب، آت قۉیگن.

– مجالس النفایس‌ده کېلگن معلومات‌نینگ همه‌سی دقیق و انیق حقیقتلر دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ سۉنگیده قۉییلگن بېلگی، نقطه دیر.

نقطه، قوییده‌گی اۉرینلرده قۉللنه‌دی:

۱- درک گپ آخریده:

– شعر، انسان تویغولری و حیات حقیقتلری‌نینگ بدیعی تصویری دیر.

۲- تینچ آهنگ بیلن ایتیلگن بویروق گپلر آخریده:

– بالم! بو ایش سېنگه یره‌شمه‌یدی.

۳- نمره قوییش بیلن کۉرسه‌تیلگن گپلر آخریگه:

اۉزبېک تیلیده تینیش بېلگیلری قوییده‌گیلر دیر:

۱- نقطه، ۲- سۉراق بېلگی سی، ۳- اونداو بېلگی سی، ۴- نقطه‌لی ویرگول، ۵- انصراف بېلگیسی (اوچ نقطه)، ۶- ویرگول، ۷- شرح بېلگیسی (آستین- اوستین نقطه)، ۸- قوس (بورچکلی و یریم آی) ۹- دش (چیزیقچه)، ۱۰- قۉش تیرناق.

۴- حرفلر یا که رقملر بیلن کۉرسه‌تیلگن نمره قۉییشلردن سۉنگ:

گپ، مضمون جهتیدن تۉرت تورگه بۉلینه‌دی:

الف- درک گپ، ب- سۉراق گپ، ج- بویروق گپ، د- اونداو گپ

۵- منبع و مأخذ کۉرسه‌تیلگنده، اوّل تخلص کېلیب، آتدن سۉنگ نقطه قۉییله‌دی:

سلجوقی، علامه صلاح الدین. بابر، ظهیرالدین محمد.

۶- هر قیسقرتمه حرفدن سۉنگ نقطه قۉییله‌دی:

۱۳۸۹-هـ. ش. (هجری شمسی) یا ۲۰۱۰ م. (میلادی) یا ا.ا.ج. (افغانستان اسلامی جمهوریتی) یا ب.م.ت. (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اؤقیب، اوچ نقطه بیلن بېلگی‌لنگن جایلریده نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی قؤیینگ:

- عقلینگ بؤلسه... عقلگه ایرگش... عقلسیز بؤلسنگ... نقلگه...
- سؤزلر اوچ تورکومگه اجره‌له‌دی...

۱... مستقل سؤزلر... ۲... یاردمچی سؤزلر... ۳... اونداو سؤزلر... ۴...تقلید سؤزلر...

- صفت درجه‌لری قوییده‌گیلردن عبارت دیر...

الف... مطلق یا عادی صفتلر ب...تفضیلی یا آرتیرمه صفتلر... ج...عالی صفتلر...

- سانلر عرب و روم رقملری بیلن بېلگی‌لنیب... رقم و سؤز بیلن یازیله‌دی...
- باباجان... نیگه اینده‌مه‌دینگیز... مصلحت بیرسه‌نگیز...بؤلردی...کو...
- عزیز دوستیم... تینگله مېنی تینگداشیم...
- نوایی... امیر نظام الدین علیشیر...
- ا...ا...ج... بیزنینگ یورتیمیز دیر...
- مسلمانلر ییللرنی ه...ق... و ه... ش...بیلن و عیسویلر م...بیلن حسابله‌یدیلر...

۲- یانمه-یان اؤلتیرگنلر نقطه‌نینگ قیسی ییرلرده قؤلـله‌نیشی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی توریب، نوبت بیلن بو باره‌ده سؤزله‌سین. باشقه‌لر قالگن ییرلرینی تؤلدیریب، خطالرینی تؤغری‌لسینلر.

۴- هر قطاردن بیر- بیرکیشی نوبت بیلن تخته‌گه بارسین؛ قرشی قطاردن بیرکیشی بیر جمله ایتسین؛ تخته‌گه بارگن اؤقووچی جمله‌نی یازیب، تینیش بېلگیلرینی اؤز اؤرینلریگه قؤیسین؛ خطاسی بؤلسه، اوچینچی قطاردن بیر اؤقووچی اونی تؤغریله‌سین و نوبت قطارلر ارا دوام ایتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

مضمونلی بیر خاطره یازیب، نقطه و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱- اېرکین‌لیک نینگ اهمیتی گه توشینیش.
۲- ویرگول تعریفی و ایشله‌تیشینی اؤرگنیش.

سؤراقلر:

۱- خاتین- قیز شاعرلریدن کیم‌لرنی تانیسیز؟
۲- اولرنینگ شعرلریدن قیسی بیر بیت اَیتیب بېره آله سیزمی؟

اېرکین‌لیک فرشته‌سی

بوندن کؤپ ییل‌لر بورون مېنینگ فرشتم
آغزی مهرله‌نیب، قؤللری باغلنگن اېدی
دردلی قیغولی، باقیش لری
یارغیلردی کېچه نینگ قرانغولیگیدن.
* * *

بوندن کؤپ ییل بورون مېنینگ فرشتم
نالیردی دېو برماقلری اره سیده
یره دن، داغدن کؤک اېدی تنه سی
دېو شکنجه سیدن هاریگن اېدی چهره سی.
* * *

رحم سیز دېو اچیغله نیب اونی
سنچیب کؤکسیگه، بؤغزیگه سؤنگونی
بیر آووچ قانینی آلباریب آغزیگه
اونینگ ایچیگه سؤقیب جغینی.
* * *

کؤتریب غوغا خوشلیکدن کؤککه
نیمه نشه سی بار دیر دېیردی بوقان نی

بو ایسّیق و قیزیل قان
جانیم نینگ راحتی، بارلیگیم نی غایه‌سی دیر.
* * *
او طاقت کویدیره گن ستملردن
کوره شچن‌لرنینگ قانی قینلدی
کینه ایستاوچی اچیغلنگن ملت
قۉلی گه قیلیچ آلیب آتلندی.
* * *
صبری کیشنی سینگن خلق‌لر
قرشی سیده تۉخته دیلر خصم نینگ
تاتو شیرسه‌لر دشمن باشینی تۉپراغگه.
* * *
تنه دن اَیریلدی کۉپ باشلر
شهید بۉلدی اېر ییگیت، لیک اونینگ آنه‌سی
ییرتمه‌دی صبر کییمی نی
آقیزمه‌دی کۉزیدن هم یاش آته سی
ساوورمه‌دی تۉپراق نی قیغودن باشیگه
تیرنه‌مه‌دی یوزینی تیرناق بیله خاتینی
صبرسیزلنمه‌دی اۉز اېری نینگ اۉزاقلیگیدن.
* * *
بیلردی چونکه برچه بو قیغولر
فرشته سینینگ اېرکین‌لیگی اوچون دیر.
* * *
جسدی ییقیلگن حاضر منه بو دېو
نالیب آلمه‌یدی ینه کوچ سیزلیکدن
لېک آگاه بۉلینگ سیز ای باتور کوره‌شچن‌لر
که ینه باش کۉترمه‌سین ینگی بیر دېو.
(شعر خانم سیمین‌دن ترخان ترجمه‌سی)

اساسی توشونچه:

انسان اېرکین یره‌تیلگن و اېرکین حیات کېچیریش اونینگ بیرینچی انسانی و اسلامی حقی دیر. هېچکیم نینگ حقی یۉق کیم اونی اۉز نفعی اوچون قول لیککه تارتیب اېرکین لیگینی اوندن آلسه، تاریخ بۉییچه انسانلر تقدیری و حیاتی خصم‌لر تمانیدن خطر بیلن دوچ کېلگن حال ده یاولری مقابلیده تۉختب اۉز آزادلیکلریدن ایاوسیز دفاع قیلیب کېلگن لر و بو یۉلده هیچ قنده‌ی فداکارلیک و جان‌نثارلیک‌دن آیه‌مگن‌لر. بونینگ اۉزی انسان نینگ آزاده‌لیگی و اېرک سېورلیگی گه انیق و یقّل گواه دیر.

فعالیتلر:

الف– قوییده‌گی ینگی سۉزلر معناسینی یازیب، کمیده بېشته‌سیگه جمله توزه‌تینگ:

فرشته، قیغولی، یارغیلردی، بورون، برماق، هاریگن، سۉنگو، جغ– غایه، کوره‌شچن، قیلیچ، خصم، تیرنه ماق، باتور

ب– اۉقوو‌چیلردن ایکّی کیشی شعرنی دکلمه قیلسین.

ج– اۉقوو‌چیلر گروپلرگه بۉلینیب، شعر تۉغریسیده نظر بیلدیریسینلر.

د– شعرنی اۉز کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، معناسینی هم یازینگلر.

هـ– قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بېرینگ:

۱– شعر نیمه حقیده یازیلگن؟

۲–شعر، کیمدن دیر؟

۳– سیمین بهبهانی قچان و قه‌یېرده توغیلدی؟

۴– سیمین دن نېچیته شعر تۉپلمی چیققن؟

اوی تاپشیریغی:

۱– سیمین بهبهانی شعرینی کمیده ایکّی بندینی یادلب کېلینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متنده تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگیلر»گه دقت قیلینگ:

نوایی نینگ خمسه‌سی قوییده‌گی مثنویلردن عبارت:

حیرة الابرارۓ لیلی و مجنونۓ فرهاد و شیرینۓ سبعۀ سیار و سد سکندری.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن «بېلگی»لر، «ویرگول» دیر.

ویرگول:

سۉزلرنی بیر– بیریدن اجره‌ته‌دیگن بېلگی «ویرگول» دېیله‌دی. ویرگول قوییده‌گی اۉرینلرده قۉللنه‌دی:

۱– شرط میلی بۉلگن جمله‌نینگ شرطلی تابع بۉلگی سۉنگیگه ویرگول قۉییله‌دی:

اگر اونی سېوینگیز، اونی اَوه‌یلنگ! یا: ایشله‌سنگ، تیشله‌یسن.

۲– اوندلمه‌لر ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

خاطر جمع بۉلینگ، تېزراق کېله‌من.

۳– تصدیق یا که انکارنی بیلدیرووچی سۉزلر، گپ باشیگه کېلگنده، ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

هه، چوپانلر کم اویقو بۉله‌دیلر. یا: یخشی، ساعت بېش‌لرده باره‌من.

۴– ساده جمله نینگ فقره یا بۉلکلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

کۉک ده، درختلر اوستیده، یولدوزلر کۉرینه‌دی.

۵– باش بۉلکده آت و آلماشدن سۉنگ ویرگول قۉییله‌دی:

احمد، هرکون مکتبگه باره‌دی. او، صنفیده بیرینچیلیککه اېریشدی.

۶– منبع و ماخذلر کۉرسه‌تیلگنده، منبع نینگ بېلگیلری ویرگول بیلن اجره‌تیله‌دی:

بابر، ظهیرالدین محمد. بابرنامه، پوهنیار هدایت الله هدایت اهتمامی بیلن میرزا اولوغ بېک باسمه خانه سی، مزارشریف، ۱۳۷۸ هـ. ش، ۹۹– بېت.

فعالیتلر:

۱- ویرگول ایشله‌تیله‌دیگن آلتیته حالتگه ماس آلتیته جمله یازیب، ویرگولنی ایشله‌تینگ.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ اوچ نقطه قوْییلگن یېرلریده ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تینگ:

- تیشه بای... بیل... اوْراغ و اماچینی آلیب... اېکین اوستیگه جوْنب کېتدی...
- مېن... ارسلان... تېمور... تگین و بوتون بیلن شهرگه کېتماقچی‌من...
- یوْق، اونی بوگون کوْرمه‌دیم...
- ای خدا... رحمتینگنی مېندن دریغ اېتمه...
- اوْقووچیلر... اوْقیتووچی و مکتب باشلیغی بیلن اوچره‌شدیلر...

۳- اوْقیتووچی بیر کتابنی منبع بېره‌دی، سیز تینیش بېلگیلری و ویرگولنی اوْز جایلریگه قوْیینگ.

۲- بیر کیشی تخته گه باریب، اوْقیتووچی ایتگن جمله‌نی یازیب، تینیش بېلگیلرینی قوْیسین. اگر خطالیگی بوْلسه، باشقه‌لر توْغری‌لسینلر.

۳- هر کیم یان صنفداشی بیلن بیر جمله یازیب، ویرگول ایشله‌تیشنی مشق قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

عایله اعضاسیدن روایت، متل، اېرتک اېشیتیب یا اوْز خاطره‌نگیزنی یازیب، ویرگول و باشقه تینیش بېلگیلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بیِشّینچی درس

هدفلر:

۱– امام بخاری رحمة الله علیه نینگ حیاتی و اثرلری بیلن تانیشیش.

۲– جمله‌لرده ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بیلگی‌لرینی تانیب ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱– امام بخاری رحمة الله علیه کیم ایدیلر و اولرنینگ حقیده نیمه‌لر بیله سیز؟

۲– حاضرچه اولردن بیزلرگه نیمه میراث قالگن دیر؟

امام بخاری رحمة الله علیه

ابی الحسن اسماعیل اؤغلی ابو عبدالله محمد هجری قمری ۱۹۴نچی ییل شوال آیی نینگ اؤن اوچینچی تاریخیده جمعه کونی بوگونگی اؤزبېکستان جمهوریتی‌ده بخارای شریف شهریده بیر روحانی و مذهبی عایله‌ده توغیله‌دی. آته سی اسماعیل اؤز زمانیده محدث، تقوالی و پرهیزگار بیر کیشی ایدی. حتی اونینگ اؤلیم چاغیده جم‌لگن بایلیگی ایچیده حرام و شبهه‌لی بیر درم هم یؤق ایکن. امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ آته‌لری کیچیک‌لیکلریده وفات ایته‌دی. عفت و پرهیزگارلیک ده تاق بؤلگن آنه سی اونینگ تعلیم و تربیه سینی اؤز بؤیینی گه آله‌دی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه نینگ کیچیک‌لیک‌دن حدیث علمی‌گه خاص محبتی بار ایدی. بلند همت لیگی، اؤتکیر ذهن‌لیگی و آته سیدن میراث قالگن کؤپ بایلیک بو یؤلده اونگه یاردم بېره‌دی او اؤز مالینی مضاربت گه بېریب، وقتی نی بیلیم اؤرگنیش و نبوی حدیث نینگ خدمتیگه صرفله یدی.

امام بخاری رحمةالله‌علیه باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یدی و اؤن یاشده‌لیگیده انه شو یېرده حدیث علمی نینگ اؤرگنیشی اونگه الهام بؤله دی و کؤپ تېزلیکده بو دوره نی اؤتکزیب بخارا اولوغ عالملری نینگ درس حلقه‌سیگه کیره‌دی. اؤن آلتی یاشده‌لیکلریده آنه و اینی آغه لری بیلن بیت الله شریف نینگ زیارتی گه مشرف بؤله‌دیلر. حج مناسکینی بجریش دن سؤنگ، آنه و اینی– آغه‌لری بخارا گه قیته دیلر. لېکن امام رحمةالله‌علیه علم نی ایزلب، اؤرگنیش مقصدیده مکّۀ مکرمه ده قاله‌دیلر و اؤشه وقت‌ده‌گی حدیث ائمه‌سیدن حدیث و شرعی بیلیملرنی اؤرگنه دیلر. ایکّی ییل مکۀ مکرمه ده توره دیلر و اؤن سکّیز یاشده‌لیکلریده هجری قمری ۲۱۲نچی ییل ده مدینه منوره عالملری محضریدن فیض لنیش اوچون او مقدس شهرگه کېلدیلر و ایزمه– ایز سعی و تلاش‌لری نتیجه‌سیده آز وقت ده حدیث علمی ده اؤز اسلافلریدن

آلغه توشیب اؤن آلتی ییل مبارک نبوی حدیث‌لرنی اؤرگه‌نیش اوچون آفاق نی کېزیب یوریـیـدیلر. تؤغری حدیث‌لرنی ناتؤغری دن اَیـریش ده جـوده کـؤپ محنـت چیکـه‌دیلـر و اخیـرده الجـامع الصحیح کتابی نی تصنیف ایته دیلر که سـنت و جماعـت اهلـی آلدیـده حـدیث علمیـده اینـگ معتبرلی و ایشنرلی منبع دیر.

بو مقدس کتاب ۷۲۷۵ حدیث دن تشکیل تاپگن، تکرارلنگن حدیث‌لرنی اونـدن چیقرگنـده صحیح حدیث‌لر سانی اوچ مینگ دن آزراق بؤله‌دی. امام جنابلری بو مقدس کتـاب نـی حضـرت محمدﷺ نینگ مبارک روضه‌لری یانیده یازه‌دیلر و هر بیر حدیث نـی یازیشـده اول ایکّـی رکعـت استخاره نماز اؤقیب کېین اونی کتابلری گه کیریته دیلر.

امام جناب لری اندک مدت ایچیده کـؤپ سـیناولرگه غلبـه قازانیـب فقهـی‌لـر سـرداری و محدث لر امامی لقبینی آله دیلر و زمانه اولردن کوچلی یازووچی و محقق توزه‌ته‌دی.

امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری‌نینگ آخریده اؤز یورتلری گـه قیتیـب کېلیـب او یېـرده بیـر قنچه وقت کتابی الجامع الصحیح‌نی تـدریس ایتـه‌دیلـر. اداغـده سـمرقند یقینیـده‌گـی خرتنـگ قیشلاغیده هجری قمری ۲۵۶نچی ییل ده رمضان هیتی کېچـه سـی آلتمـیش ایکّـی یاشـلریده فانی دنیادن کؤز یومه‌دیلر و حدیث علمی امیرالمؤمنین، انه‌شو یېرده تؤپراققه تاپشیریله‌دی.

اساسی توشونچه:

ابی الحسن اسماعیل اؤغلی ابو عبدالله محمـد بخاراليـک بؤلیـب کیچیـک‌لیگیـدن حـدیث علمی‌گه قیزیقیب، باشلنغیچ درسلرینی بخارا شهری‌نینگ مدرسه‌لریده ایزله‌یـدی. کیینچـه‌لیکـده مکّهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره‌گه باریب شرعی و حدیث بیلیم‌لرینی اؤرگنه‌دی و حدیث یؤلیده کـؤپ محنت چیکه‌دی و الجامع الصحیح کتابینی تصنیف ایته‌دی و فقهیلر سرداری و محدثـلر امـامی لقبینی آله‌دی و حدیث علمی امیرالمؤمنین بخارا یقینیده‌گی خرتنگ قیشـلاغیده هجـری قمـری ۲۵۶نچی ییلده وفات ایته‌دیلر.

فعالیتلر:

الف- هرقطاردن بیر کیشی درس نینگ اساسی توشونچه‌سینی باشقه‌لرگه ایتیب بیرسین.

ب- هرقطاردن بیرکیشی اۉرنیدن توریب، درس نینگ بیر پاراگرافینی بلند سپس بیلن اۉقیسین.

ج- هر بیر اۉقووچی درس متنیدن سۉراقلر تاپیب، نوبت بیلن قرشی قطاریده‌گی اۉقووچیدن سۉره‌سین، اگر جواب تۉغری بۉلمسه، باشقه قطار اۉقووچیسی اونی تۉغری‌لسین.

قوییده‌گی سۉراقلرگه جواب بیرینگ:

۱- امام بخاری رحمة الله علیه قچان و قه‌ی ییرده توغیله‌دی؟

۲- امام بخاری رحمة الله علیه نینگ آته- آنه‌لری قنده‌ی کیشی‌لر ایدیلر؟

۳- امام بخاری رحمة الله علیه کیچیک‌لیگیدن قیسی علم‌گه کۉپراق شوقلری بار ایدی؟

۴- باشلنغیچ تعلیمات‌نی قه‌ی ییرده بجردیلر؟

۵- اولر نیچه یاشده حج مناسکینی بجریش اوچون بیت الله شریف گه باره دیلر؟ بو سفرده اولر بیلن کیملر بار ایدی؟

۶- نیچه یاش‌لریده مدینه منوره‌گه باره‌دیلر؟

۷- نیچه ییل مبارک نبوی ﷺ حدیث‌لرینی اۉرگنیش اوچون آفاق‌نی کیزه‌دیلر؟

۸- حدیث علمی‌ده قیسی اثرنی تألیف ایته‌دیلر؟

۹- الجامع الصحیح کتابیده نیچه حدیث جایلشگن اولردن قنچه سی صحیح حدیث‌لر جمله‌سیدن سنه‌له‌دی؟

۱۰- امام بخاری رحمة الله علیه عمرلری آخریده قه‌ی ییرگه قیتدیلر و قنچه وقت‌دن سۉنگ قه‌ی ییرده وفات ایتدیلر؟

۱۱- هر قطاردن بیر کیشی توریب امام بخاری نینگ حیاتی باره‌سیده سۉزلب بیرسین!

۱۲- یانمه- یان اۉلتیرگن‌لر اۉز اۉرته‌لریده امام بخاری باره‌سیده سۉزلب بحث‌لشسین‌لر!

۱۳- یانمه- یان اۉلتیرگندن بیر کیشی توریب اونینگ حدیث کتابی باره‌سیده معلومات بیرسین.

اوی تاپشیریغی:

هر کیشی اوچ حدیث نی یادلب، اۉز کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بیلگی‌لرینی اؤتگن درس، اوی تاپشیریغی‌ده یازگن قیسقه مقاله‌لرینگیز ضمنیده قیته‌دن قؤللنگ!

فعالیتلر:

الف– اؤقیتووچی تنله‌گن هر قطاردن بیرکیشی یازگن مقاله‌سینی اؤقیسین.

ب– اؤقووچیلر گروپلرگه بؤلینیب، قیسقی مقاله بیرینچی، قیسقی‌سی ایکّینچی و اوچینچی‌لیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر و تنلش دلیللرینی هر گروپدن بیر نماینده ایتیب بیرسین.

ج– هرکیم بیشته جمله یازیب، اولرده، ویرگول، سؤراق، شرحلاوچی و نقطه بیلگیلرینی قؤللسین.

د– هرقطاردن بیر کیشی تخته‌گه باریب، بیر جمله‌سینی یازیب، تینیش بیلگیلرینی کؤرستسین. خطا بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسینلر.

هـ– هر آلد و آرقه چوکیده‌گیلر بیر گروه بؤلیب، "بیلیم کیره‌ک می یا پول؟" موضوعسی حقیده اؤز ارا بحث قیلیب، هر بیری‌نینگ یخشی تمانلرینی سنب یازسینلر.

و– اؤقیتووچی تنله‌گن ایکّی کیشیدن بیری، بیلیم و بیری پول‌نینگ افضل‌لیگی حقیده اؤز گروپی نینگ فکرلرینی آیتسین. باشقه‌لر اولرگه قؤشیمچه قیلیب، یازگن آرتیقچه دلیللرینی ایتسینلر. بحث، دلیللر توگه‌گونچه دوام ایتتیریلسین.

ز– بحث سؤنگّیده، اؤقیتووچی دلیللر ییغیندیسی و اؤز ملاحظه‌سینی آیتسین.

اوی تاپشیریغی:

هرکیم بو ییلده اؤقیگن موضوعلری نینگ مهم‌لیگی و آلگن معلوماتلری نینگ ینگی‌لیگی یا قیزیقرلی‌لیگی حقیده اؤز فکرلرینی یازیب کیلسین.

ییگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- موفقیت سرلرینی بیلیب اوندن حیاتده فایده‌لنیش.

۲- درسده‌گی گرامر قاعده‌لرینی بیلیب، اونی جمله‌لر و متنلرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- موفقیت نیمه دیر؟

۲- موفقیت‌نی قنده‌ی قیلیب قوْل گه کیریته آله‌میز؟

موفقیت سرلری

موفقیت دېگنده، آلدیمیزگه قـوْیگن مقصـدگه ایریشـیش توشـونچه‌سـی کـوْز اوْنگیمیـزده توره‌دی. اوشبو اهمیتلی و حیاتی نرسه قچان و قنده‌ی قوْلگه کیله‌دی؟ یا که، موفقیت سـرلری و اونگه ایریشیش یوْسون‌لری نیمه ده دیر؟

موفقیت اوچون بیرینچیدن عالی مقصد و هدف بوْلیشی کېره‌ک. عالی مقصدگه ایریشـیش اوچون اینتیلیش، صداقت و چیدم بیلن تینمه‌ی ایشلش، یان- اطرافده‌گیلر بیلن یخشی مناسـبتده بوْلیش ضرور. موفقیت، هر انسان‌نینگ اوْزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینگ نتیجه‌سیگه باغلیق دیر. خلقیمیز آره‌سیده "قیمیرله‌گن قیردن آشر"، "سېندن حرکت، مېندن برکـت" و شـونگه اوْخشـه‌گن نېچه حکمتلی ضرب المثل‌لر فایده‌لی سوْزلر و ثمره‌لی اوْگیت‌لر بار.

هر انسان‌نینگ یقین و اوزاق هدفلری بوْلیشی ضرور. اول یقین هـدفلرنی کوْزلـب، اولرگـه ایریشیش اوچون ربجه‌لر توزیش، ربجه‌لـر اساسـیده عمـل قیلـیش، اونگـه ایریشـگندن سـوْنگ کېینگی هدفلرنی کوْزلب و اوزاق هدفلرگـه شـو یـوْل بـیلن ایریشـیش ممکـن بوْلـه‌دی. اوشـبو مسأله‌نی بیلیم ساحه‌سیده تطبیق اېتماقچی بوْلسـک، موفقیـت اوچـون مکتـب پیتیـدن-آق هـر اوْقووچیگه مراق بیلن درس اوْقیش، هر کون بیر نېچه آدیم آلدینراق بـاریش، صـنفده درجـه‌گـه

کیریشدن باشلب، بیرینچی‌لیکنی قۉلگه کېلتیریش، مکتب درسلریدن تشقری اېرکین مطالعه قیلیش، کون سه‌یین معلومات کۉلمینی آشیریش، سپورتگه قتنه‌شیب، جسم و روحنی ساغلام قیلیش، ینگی بیلیم-تجربه‌لر، کمپیوتر، انترنت، ملی و بین المللی تیللر و تورلی مضمونلرگه قیزیقیش و کورسلرگه باریب، اولرنی اساسی و چوقور اۉزلشتیریش لازم. تۉقّیزینچی صنفنی بیتیرمه‌ی توریب، کېله‌جکده نیمه بۉلیش یا که قیسی ساحه بۉییچه عالی اۉقوونی دوام اېتتیریشنی رېجه‌لشتیریش لازم، شونده اۉرته مکتبنی بیتیرگچ، اۉز آلدیگه مقصد قیلیب قۉیگن ساحه‌سیگه تېگیشلی مضمونلرنی کۉپراق اۉقیب، ۱۰-۱۲ صنف‌گچه انه شو رېجه بیلن تیارلنیب، کانکور سیناویدن موفقیتلی اۉتیب، عالی اۉقوو یورتیگه آسانراق کیریشی و اۉقیشی ممکن بۉله‌دی.

بیرینچیده هر ایش‌نی باشله‌نیشی قیین کۉرینه‌دی، اما اگر کیشی‌نینگ هدف و مقصدی انیق و اونگه اېریشیش عزمی متین بۉلسه، دوامدار محنت و مشق بیلن هر قنده‌ی قیین‌چیلیکنی هم آسان قیلیش ممکن بۉله‌دی. عالی مقصدلی انسان‌نینگ اراده‌سی آلدیده، هېچ قنده‌ی قیینچیلیک، تۉسیق بۉله آلمه‌یدی، موفقیتگه اېریشیش اوچون بیرینچیدن فقط هدف و ایکّینچیدن اراده و اوچینچیدن ایش رېجه‌سی و تۉرتینچیدن تینیمسیز، دوامدار کوشش و اینتیلیش، محنت و ریاضت ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

هر انسان موفقیتگه ایریشیشنی ایسته‌یدی، اما موفقیت، هر انسان‌نینگ اؤزیگه و قیله‌دیگن ایشلری‌نینگ نتیجه‌سیگه باغلیق دیر.

خلقیمیز اره‌سیده «قیمیرله‌گن، قیردن آشر»، «سپندن حرکت، مپندن برکت» دیگن حکمتلی مقال بار. بولرگه عمل قیلینسه، موفقیتگه ایریشیش آسان بؤله‌دی. موفقیتگه ایریشیش اوچون بیرینچیدن هدف، ایکینچیدن اراده، اوچینچیدن ایش ربجه‌سی، تؤرتینچیدن تینیمسیز محنت و ریاضت ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱– اؤقووچیلردن ایکّی کیشی توریب، درسنی بلند سپس بیلن اؤقیسین.

۲– اؤقووچیلر گروهلرگه بؤلینیب، کیینگی مقصدلری و شو مقصدلرگه موفقیتلی ایریشیش یؤللری تؤغریسیده کینگاششسینلر.

۳– هر گروپدن بیر کیشی اؤز گروپی‌نینگ مقصدی و کیلیشیلگن فکرلرینی اَیتیب بیرسین.

۴– قوییده‌گی ینگی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولرگه جمله‌لر توزینگ:

چیدم، چیکینمس، تؤسیق، متین، ربجه، انترنت، ریاضت، قیر.

۵– هر قطاردن بیر کیشی توریب، بیر لغت‌نینگ معناسی و اونگه توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و لغتلر توگه‌گونچه نوبت آلیش دوام ایتتیریلسین.

۶– قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

– موفقیتگه ایرشیش اوچون نیمه ایشلر قیلیش کیره‌ک؟

– مکتب اؤقووچیلری قنده‌ی موفقتیگه ایریشه آله‌دیلر؟

– حرکت و ایشلش حقیده بابالریمیزدن قالگن قیسی مقاللر بار؟

– فرهاد کیم ایدی و قیسی ایشی اوچون شهرت قازاندی؟

اوی تاپشیریغی:

کیله‌جک مقصدلرینگیز حقیده بیر قیسقه مقاله یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

– بابردن بابرنامه، مبیین رساله‌سی، عروض رساله‌سی، والدیه رساله‌سی و باشقه اثرلر بیزگچه یېتیب کېلگن.

– بیز کو شهرگه بارماقچی میز لېکن؛ کېین‌راق باره‌میز.

– احمد مکتب کېتماقچی ایدی اما؛ بوگون بیردن اونگه بیر ایش تاپیلدی.

– کۉکلم فصلیده، قوشلر درختلر شاخلری اوستیده قۉنیب سَیره‌یدیلر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی مناسب سۉزلر بیلن تۉلدیریب، اولرده شرحلاوچی و نقطه‌نی قۉللنگ:

...قیردن آشر، سېندن ...، مېندن...

اگر کیشی نینگ هدف ... بۉلسه، آزگینه ریاضت ... قیین‌لیکنی هم آسان قیلیش ممکن بۉله‌دی. عالی مقصدلی ... فرهادگه ... مجبور بۉلگندیک، هر عالی مقصدلی ... آلدیده، هیچ قنده‌ی ... بۉله آلمه‌یدی، فقط بونده‌ی موفقیتگه ... بیرینچیدن ...، ایکینچیدن ...، اوچینچیدن ...، تۉرتینچیدن ... ضرور دیر.

۲– موفقیت سۉزینی ایشله‌تیب، هر بیرینگیز اوچته جمله یازیب شرحلاوچی و نقطه‌لی کۉرسه‌تینگ!

۳– هر قطاردن بیر کیشی بیر جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر اولرنی تینگلب، آره‌سیدن اینگ یخشی و مضمونلی جمله‌نی تنله‌سینلر. تنلنگن جمله، تخته‌گه یازیلسین.

اوی تاپشیریغی:

تعطیلات وقتیده کېله‌جکده نیمه بۉلیشینگیز حقیده اۉیلب، کېلگوسی رېجه‌لرینگیزنی تۉزینگ و اونگه ماس کتابلرنی اۉقینگ.

تۆڤیزینچی درسلیک کتاب سۆزی

- آبده‌لر: قدیم‌دن قالگن تاریخی یادگارلیکلر، اۆتمیش‌لر
- آدیم: قدم، آیاق تشله‌ب قیلگن حرکت
- آرتماق: آشماق، کۆپه‌یماق، درجه‌سی آشماق، کوچه‌یماق
- آرتیقچه: اضافه، آشیقچه، معلوم معیاردن زیاد
- آزگن: ۱. آریق‌لگن، وزنی کم بۆلگن ۲. تۆغری یۆلدن چیققن، ادشگن، منحرف بۆلگن
- آلتین: قیمت بها، طلا، زر
- آلغه باریش: طرقی قیلیش
- آماج: هدف، مرام، مقصد
- آنگ: فکر، کیشی نینگ فکرلش قابلیتی، عقل، ادراک، شعور
- ابنای جنس: هم جنس‌لر، نوع‌لش
- **اپوزیسیون:** دولت نینگ قرشی سیگه تورگن بیر سیاسی حزب یا بیر سیاسی جبهه
- اته‌لیش: آت قۆییش، نامله‌نیش، مسما قیلیش
- اجتماعی قانون: مردم اوچون توزه لگن قانون
- اجرائیه کوچ: حکومت، دولت نینگ اوچ کوچیدن بیری
- احباب: یارلر، رفیقلر، دوستلر، اۆرتاقلر
- احسان: خیرلی، ثوابلی ایش، یخشیلیک
- اختلاط: صحبت، قۆشیلیش، آمیزیش
- اختلال: برهم و درهم بۆلیش، بی‌سروسامان، بوزیب یوباریش
- اختراع: ینگی نرسه یره‌تیش، حاضرگچه مثلی بۆلمه‌گن نرسه توزه‌تیش
- احتیاط قیلماق: اویله ماق، اۆزنی سقله ماق
- ادراک: درک قیلیش، احساس قیلیش
- ارداقله‌ماق: ۱. حرمت قیلماق، قدرله‌ماق، قدر بیرماق
- ارزش: بها، قیمت، اعتبار قره‌تیش، نظرده توتیش، بیرار نرسه نینگ اوستینی یاپیش

- ارزش بېریش: اهمیت بېریش، اعتماد قیلیش
- ارشاد: رهنمای قیلیش، راست باریش، هدایت قیلیش، راست یۆلگه رهبرلیک قیلیش
- استخفا: یاشیرین بۆلیش، یاشیرین و یاپیق بۆلیش
- استخفاف: کم‌سیتیش، کېچک قیلیش
- استرانومی: نجوم علمی
- استعفاء: دولت وظیفه‌سیدن یا اېگللب تورگن مقامیدن اۆز اختیاری بیلن واز کېچیش، مسلک ایسته‌گینی بیلدیریش
- استیلاء: اۆزگه یورت‌نی قورال کوچی بیلن باسیب آلیش، تصرف اېتیش، ضبط قیلیش
- اسره‌ش: پرورش بېریش
- اسرو: کۆپ
- اصاغر: جمع اصغر، کېچیک باله‌لر
- اصحاب: پیغمبریمیز حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نینگ یارلری، صحبت‌داشلری
- اضطراب: پریشان حال بۆلگن، بی‌تابلیک، تینچ‌سیز، شاشیلینچ
- اعاده: قیته تیکلش، قَیتریش
- اعتدال: میانه حال بۆلگن، راست بۆلگن، برابر بۆلگن
- اعصاب: پیلر، جمع عصب (دماغ و نخاع دن چیقیب، عضلاتلر گه منتشر بۆلگن اوزین و آق رشته، حس و حرکت اونینگ واسطه‌سی بیلن بجریله‌دی)
- افراط: اۆز حدی دن آشماق، بیرار نرسه حقیده حددن آشیب گپیرماق
- اقتضأ: خواهش، مطالبه، تیلش، خواست
- اکابر: جمع اکبر، کتّه‌لر
- الک (ایلک): ۱- اېنگ اۆلکی، بیرینچی ۲- اېرته، اېرته‌کی
- الکتیریک: منسوب بۆلگن الکتریسیته گه
- اولگو: نمونه، شکل

- **الم:** درد، آغریق، غم، عذاب
- **امارت:** امیر بۆلماق، فرمانروایی
- **انابت:** خدا تمانیگه قەیتیش، توبه قیلیش، گناه دن قۆل کۆتەریش
- **انترنیت:** کمپیوتر شبکەلری تۆپلمی، کوچلی و کتّه کمپیوترلردن تشکیل تاپگن دستگاه
- **انرژی:** قوت، کوچ
- **اهدِنا:** هدایت بیر بیزلرگه
- **اوج:** یوکسک درجه، یوقاری، بلند، یوقاریدەگی، ابنگ یوقاریدەگی نقطه
- **اوچاق:** اوچەدیگن نرسه، طیاره
- **اۆرتاق:** دست، رفیق
- **اۆرگنگچ:** اۆرگنماق، هنر، بیلم و باشقه شوکبیلرنی اۆزلشتیرماق
- **اۆرنک:** نمونه، سرمشق
- **اۆرینماق:** ۱. بیرار جاینی ابگللەماق ۲ – بیرار جاینی اشغال قیلماق
- **اۆزگا:** اۆزگه، بیگانه، باشقه
- **اوزلوکسیز:** کبتمه-کبت، تۆختاوسیز، مثال: اوزلوکسیز یاغمیر یاغماق
- **اوستونلیک:** درجەلیک، بیر جهتدن یوقاری درجەلیک، کوچلیک، آرتیقلیک
- **اوشاغ:** نان نینگ میده بۆلکچەلری، میده بۆلکچه، پارچه، اوماق
- **اۆگەی این آغه:** برادر اندر
- **اولکن:** کتّه، بویوک، اولوغ
- **اونیملی:** یخشی مۆل حاصل ببرەدیگن
- **اۆگیت:** یۆل یۆریق کۆرسەتیب اَیتلەدیگن گپ، نصیحت
- **اولگو:** نمونه، مثال
- **اولغەیماق:** اۆسیب کتّه بۆلماق، بلاغتگه یبتماق
- **اویات:** شرم
- **اویغون:** تۆغری، ماس کبلەدیگن موافق، مناسب
- **اویقو سیرەش:** اویقوسی کبلگن، اویقوگه کبتەدیگن پیت
- **ایاوسیز:** رحم و شفقت قیلمەی آلیب باریلگن
- **ایجادیات:** یرەتووچیلیک، وجودگه کبلتیرماق
- **ایخچملیک:** سیقیق، ییغیق حالگه کبلتیرماق
- **ابرتک:** حکایه، قصه، واقعه
- **ابرن:** دوداغ، لب
- **ایزچیل:** بیر معیارده، بیر یۆنەلیشده، منظم، تدریجی دوام ابتەدیگن
- **ایزداشلیک:** همرالیک قیلماق
- **ابزگو:** خیرلی، ثوابلی، یخشی
- **ابسکرماق:** ۱. ایشلەتیلیب، توتیلیب ابسکی بۆلماق؛ استعمالگه، فایدەلنیشگه یرەمس ۲. استعمالدن چیقماق، موددن توشماق
- **ایضاح:** ۱. واقعه، حادثه، ۲ – قۆشیمچه معلومات، ابسلتمه، اوقتیرش
- **انیقلش:** توضیح ببریش
- **ابلک:** ۱. قۆل ۲. ابنگ اولّکی، بیرینچی ۳. ابرته، ابرتەکی
- **ابلک:** اون ابلش اوچون ایشلەتیلەدیگن تۆر قاپلنگن یاغاچ، چنبرلی روزغار بویومی
- **ابگللەماق:** ۱. ابگه بۆلماق ابگه چیقماق، اۆزینیکی قیلماق ۲. قاپلب، قمرەب آلماق، اشغال ابتماق
- **ایلیقلیک:** ۱. بیر آز ایسیگنلیک، ۲. یاقیملیک، یخشی مناسبت
- **ایناماق:** یقین قیلماق، ایشاناماق، چین دبب بیلماق
- **اینجو:** دُر، مروارید
- **باستانی:** قدیمی، ابسکی
- **باسقیچ:** مرحله، پغانه، درجه
- **باش ابگماق:** باشنی خم قیلماق
- **باشقرماق:** سمت ببرماق، اداره قیلماق، هیده ماق
- **باعث:** علت، سبب، انگیزه، تورتکی

- **بخشی:** اطلاع‌لی کیشی، یازووچی، منشی، روحانی، خرچ ناظری، خزانه رئیسی
- **بدایع:** ینگی تاپیلگن نرسه، تازه نرسه لر و تعجب‌لی نرسه
- **بدیعی:** واقعلیک نی نفیس صنعت واسطه‌لری آرقه‌لی افاده ایتووچی، تصویرلاوچی
- **برداشتلیک:** چیدملی، متانتلی، صبر، طاقتلی
- **بلاغت:** ۱. فصیح‌لیک، یېتوکلیک، کمالات، ۲. جسمانی یېتیلگن‌لیک، وایه‌گه یېتگن‌لیک
- **بوتماق:** اۉرتگه کېلگن
- **بورون:** ۱. هیدلش، هیدبیلیش، عضوی ۲. بیرار جهتدن شو عضو گه نسبت بېریب ایتیلووچی نرسه
- **بوېین سونیش:** رام بۉلماق
- **بیرلشگن:** بیر- بیری بیلن قۉشیلماق یا قۉشیلگن، توپلنگن، اتفاق توزگن
- **پارلاق:** یارقین، روشن، درخشان
- **پیرایه:** زیور، زینت
- **پیکر:** هیکل، تندیس
- **تاریخچی:** تاریخ علمی بیلن شغللنه‌دیگن شخص، تاریخ بۉییچه عالم
- **تارتیشوو:** کشمکش، برخورد، تصادم
- **تاشقین:** کوچلی سوو تاشیش، سوو باسیشی، سیل
- **تانگ آتگنده:** کون چیقیش پیتی، سحر وقتی
- **تایماق:** سیرغه‌لیب کېتماق، تایغانماق، تیریلماق
- **تجارت:** آلدی- ساتدسی قیلیش، سوداگرلیک
- **تحریک:** حرکت قیلیش، وادار قیلیش، حرکت گه آلیب کېلیش
- **تحریک:** حرکت بیرماق، قیمیرلتماق، یوریش گه کېلیترماق، وادار قیلماق
- **تحقیر:** کم‌سیتیش، حقارت قیلش، حقیر دیب حسابلش
- **تخیلی:** خیالی
- **تدبیرلی:** تدبیر بیلن پخته اۉیلب ایش قیله‌دیگن
- **تدوین:** شعردی جمع قیلیش، دېوان توزتکن، دېوان گه بیر نرسه ثبت قلیش، ترتیب بېریش
- **تذکره:** ۱. اېسلش، اېسلشگه سبب بۉله‌دیگن نرسه، اېسلتمه، ۲. شاعرلرنینگ قیسقه شرح حالی یازیلگن کتاب
- **ترافیک:** کېلیب کېتماق، عبور مرور، ارابه‌لر نینگ کېلیب کېتیشی، حمل و نقل
- **ترماق:** ۱. بوتاق، شاخ، شاخه ۲. اساسی یۉل ۳. اساسی تشکیلات، سازمان یا بیرلشمه نینگ بۉلیمی، قسمی
- **تریاق:** دوا ضد زهر
- **تصنیف:** نرسه، حادثه و شوکبیلرنی اولرنینگ اۉزیگه و خصوصیتلریگه قره‌ب تورلی، خیل، گروه و شوکبیلرگه قره‌ب اجره‌تیش صنفلرگه بۉلیش، کتاب یازیش، اونی ترتیبگه سالیش
- **تعادل:** برابر، بیربیری بیلن راست و برابر
- **تفریط:** ایشگه یره‌مسلیک کۉرستماق، اۉزیدن عاجزلیک کۉرستماق، بېهوده ایش قیلماق، ضایع قیلماق، اۉز مالینی تلف قیلماق،
- **تکامل:** کمال تمان یوز کېتیرماق، کمال گه یېتیشماق، سېکین- سېکین کامل بۉلماق
- **تُن:** ۱. مینگ کیلوگرام گه تېنگ بۉلگن آغیرلیک اۉلچاو بیرلیگی ۲. تاووش، آهنگ، صوت و شوکبیلر نینگ بلند یا پستلیک درجه سی
- **تنقید:** نقد، سۉزنی یخشی یمانگه اجره‌تیش، سره‌لش
- **تواضع:** فروتنلیک، اۉزینی، خوار توتیش، بیراونی احترام قیلیش اوچون اۉرنیدن توریش
- **تورتکی:** انگیزه، حرکت بېرگیچ
- **تور:** بېلگیلری، خصوصیتلری، وظیفه‌لری، خیلی، نوعی، کۉرینیشی، قسم، بخش
- **تورموش:** ۱. انسان نینگ یشش، کون کېچیریش طرزی، کونده‌لیک حیات ۲. جامعه

نینگ عادی حیات شرط شرایطلری مجموعی ۳. نکاح اساسیده یوزه‌گه کېله‌دیگن حیات، ابر-خاتین‌لیک

- **توز:** نمک

- **توزلوک:** نمکی، توزلی

- **توزوک:** بوزوق اېمس، کمچیلیگی یۉق، درست، یخشی.

- **توزوم:** جامعه و دولت توزیلیشی سیستمی، تیزیمی، نظام

- **توزیلگن:** توزماق فعلی نینگ مجهول نسبتی

- **توستدن:** اتفاقاً، ناگهان یۉلده ییقیلدی

- **توگللیک:** مکمل، بیتکزیلگن، آخریگه یېتکزیلگن، کوگتماق

- **توگون:** ۱. تویین، ایپ نینگ باغلنگن یېری ۲. بۉغچه ۳. بدیعی اثرده واقعه نینگ رواجلنه باشله‌نیشگه سبب بۉلگن واقعه، حادثه

- **تۉیغو:** تشقی تأثیرنی سېزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس

- **تیکلنماق:** اعمار قیلیش، راست و مستقیم قیلیش

- **تېگیش:** هزللشماق، تېگه جللیک قیلماق، هزل، بیلن گپیرماق، قاچیریم کنایه قیلماق

- **تیگره‌ک:** اطراف

- **تیگیسیده:** همواریده

- **ثروت:** دارای

- **ثمره‌لی:** کوتیلگنیده‌ی یا اوندن آرتیق نفع، فایده، نتیجه بېره‌دیگن

- **ثنیات الوداع:** مدینه منوره ده بیر یېر نینگ آتی

- **جماعت:** بېر تۉپلم مردم

- **جامع:** ییغووچی، تۉپلاوچی تۉلیق، کامل

- **جامعه الغه بارشی:** جامعه نینگ ترقی قیلیشی

- **جامعه:** جمعیت، جماعت

- **جاهل:** بیلیم‌سیز، سوادسیز، عقل‌سیز، بیلیمدانگه یوزمه- یوز

- **جنس:** جمع اجناس دېیله دی، بیریشی، بیر نرسه، نوع و قسم، تور

- **چارلاماق:** چقیرماق، دعوت قیلماق، مهمان قیلماق

- **چۉزیغ (چوزیق):** چۉزینچاق بېبۉیی اېنیگه نسبتاً انچه اوزون، چوزیق اوزونچاق

- **چۉکماق:** آیاقنی تیزه‌دن بوکیب اۉلتیرماق، چۉککه توشماق

- **چنقاق:** تشنه‌لیک، سووسیز

- **چېتلتمس‌لیک:** اوزاقلشتیرمس‌لیک، بیر-بیریدن ایریلمس‌لیک، بېگانه بۉلمس‌لیک

- **چیدم:** آغریق، درد، الم، قیینچیلیک و شوکبیلرگه چیده‌ش طاقت، برداش

- **چیزمه:** کاغذ یوزیده چیزیلگن لایحه مخصوص چیزمه‌چیلیک اسبابلری یاردمیده معلوم قاعده‌لرگه اساساً بجریلگن گرافیک تصویر

- **چېک‌سیز:** حدسیز، بېحد

- **چېکینمس:** آرقه گه کېتمس‌لیک، دشمن هجومی نتیجه‌سیده عقب نیشین‌لیک قیلمس‌لیک، آرقه گه سیلجیمس‌لیک

- **حاکمیت:** حاکم بۉلماق، حکمران‌لیک حاکمیت حقی، حکمرانلیک حقی بېریلگن، بیرلشگن ملتلر تمانیدن بېریلگن حق

- **حرص:** بیرار نرسه گه بۉلگن کوچلی ایستک، اینتیلیش، قیزیقیش

- **حصه قۉشماق:** شریک بۉلماق، سهم آلیش

- **حصیر:** بوریا، فرش

- **حماسی:** دلاورلیک، شجاع‌لیک شعر حماسی

- **حمیده:** پسندیده‌لیک

- **خاقان:** پادشاه، سابق چین و ترکستان پادشاه-لرنی خاقان دیدی ایکن

- **خانقاه:** درویش‌لر جایی

- **خصال:** جمع خصلت، خوی ذاتی صفت

- **خصم:** یاوو، دشمن، منازع
- **خصومت:** بیراوگه نسبتاً عداوت، دشمنلیک
- **خصوصیت:** بیرار کیمسه یا نرسه نینگ اؤزیگه خاص، اؤزیگه خاص بېلگیسی، خاصلیک
- **خلاء:** خالی جای، خلوت محل
- **خمر:** شراب
- **خمستین:** خمسه نظامی خمسه امیر خسرو
- **خودبین‌لیک:** خودبین سؤزی نینگ بېلگی آتی
- **خودپرست‌لیک:** اؤزینی یخشی کؤره‌دیگن کیشی، متکبر بؤلماق، اؤزی‌دن باشقه‌نی خواهله‌مه‌سه
- **خورسنماق:** اؤکسینماق بیرار نرسه‌دن افسوس‌له‌نیب خفه بؤلیش، اؤکسینیش، اوکینچ
- **دارفنا:** حاضرگی دنیا
- **دارلحفاظ:** قرآن شریف حفظ قله‌دیگن مدرسه
- **دف چالیش:** دف اورماق
- **دقیق:** اینگیچکه، یومشاق نرسه دقت کؤرستیلگن، دقت بیلن
- **دموکراتیک:** دموکراسی دن آرقه‌داشلیک قیلماق
- **دموکراسی:** اهالی اوچون، اهالی تمانیدن، اهالی وسیله سی بیلن اؤرته گه کېلگن حکومت گه اَیتیله‌دی. ملی حکومت
- **دؤق:** قؤرقیتیش اوچون اَیتیلگن سؤز، پؤپیسه، سیاست
- **دؤل:** ژاله، موزگه اؤخشه‌گن یومه‌لاق یخ
- **دینار:** پیسه، عربلردی پیسه‌سینی آتی دینار دیر
- **ذیحق:** مستحیق
- **ربیع الاول:** قمری آی نینگ اوچینچی ییلی
- **رستگارلیق:** رستگارلیک، آسوده‌لیک، نجات تاپگن
- **رسوخ:** ثابت، استوارلیک، پایدارلیک
- **رصدخانه:** بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش، بیر جای ده اؤلتیریب بیر نرسه نی نظر آستیده آلیش و اوندن مراقبت قیلیش
- **رموز:** جمع رمز، اشاره، بېلگی که اوندن مطلب النسه
- **رویاب:** آشکار، معلوم، بیلینگن، کؤریلگن، هویدا
- **ریاضت:** قیین چیلیکلرگه چیدم کؤرسه تیش، طاقت قیلیش
- **ریال:** پول، عربستان نینگ پولی
- **ریجه:** پلان
- **زبده:** کره، مسکه، قَیماق، یاغلیک نرسه گه سوت دن قؤلگه کېلیگن بؤلسه، قسقه معناسیده هم کېلگن دیر
- **زمانوی:** عصری، لکس
- **زواید:** کوپ، اظافه
- **ساغلام:** دردن کسلدن فارغ، سلامت، مفکوروی و معنوی جهتدن تازه، پاک
- **سالم:** درست، بې‌عیب، تندرست
- **ساووتگیچ:** موزلشتیره یاتگن
- **سبعه:** یېتّی ایرکک گه خاص
- **سجاده:** جانماز، اؤشه گیلیم گه اونینگ اوستیده نماز اؤقیله‌دی
- **سخأ:** سخی بؤلیش، جود کرمی بار کیشی، جوانمرد
- **سرشار:** تؤله، لبریز، پر
- **سعی:** ۱. کوشش، اورینیش، اینتیلیش ۲. حرکت
- **سماوی:** آسمانگه، سماگه منسوب، کایناتگه عاید
- **سلیق:** جلا، روشن
- **سلاله:** نسل، نطفه، سلسله
- **سناقلی:** دارای تعداد اندک، انگشت شمار
- **سؤزلیک:** لغت نامه
- **سؤز ایرکین‌لیگی:** آزادی بیان
- **سؤز صنعتی:** سؤز هنری
- **سؤزه:** موضوع، مبحث، بحث گه تېگیشلی مطلب یا موضوع

- **سۆنگّی:** آخرگی، کېینگی
- **سیار:** کۆپ سیر قیلووچی کیشی، کۆپ یوریکان کیشی
- **سیر:** اۆزگه‌لردن مخفی توتیلگن یا اۆزکه‌لرگه معلوم بۆلمه‌گن ایش، گپ و شوکبیلر
- **سیم:** کوموش، المونیم لی و مس‌لی ایپ کیم برق اوچون توزه له دی.
- **شاعر:** بیلیمدان، شعر اَیته‌دیگن کیشی
- **شباب:** جوان بۆلماق، جوانلیک، بلاغت گه یېتیشگن دن اۆتیز یاشگچه ییگیت لر، کۆریش
- **شکوه:** اولوغوارلیک، جلال شوکت
- **شیفته:** آشفته
- **صدقه:** تیلنچیلرگه، محتاجلرگه خدا یۆلیده بېریله‌دیگن پول باشقه بیرار نرسه
- **صحیفه:** نامه، کتاب، روزنامه
- **صغر:** کیچیک بۆلماق، خوار بۆلماق، کمیاشلی، باله‌گینه، کیچیک‌لیک
- **طرح:** ۱. تشلش، آتیش، پیشنهاد قیلیش ۲. لایحه، پلان
- **طرُفه:** عجیب، ینگی بیر نرسه
- **طور:** شۆندی
- **طوق:** گردن بند، چنبر
- **عارف:** ۱. کتّه بیلیم و عقل اېگه‌سی، اۆقیمیشلی، معرفتلی، دانا ۲. تصوف و عرفان، یۆلیگه کیرگن شخص
- **عاید:** تېگیشلی، مربوط، دایر
- **عدو:** خصمه، یاوو، دشمن
- **عرصه:** میدان، عمارتنی آلدی، حیاط
- **عرفان:** تانیش، حق تعالانی تانیش، حق یۆلی گه باریش
- **عطرآگین:** خوشبولیک
- **عصرلر آشه:** عصرلر بۆییچه، قرنلر آره سی ده
- **عصر:** زمان، دور، قرن
- **عظمت:** بویوکلیک، اولوغوارلیک
- **عقاید:** جمع عقیده
- **علامه:** دانشمند، کۆپ بلیم‌لی
- **علیت:** فلسفی مطلب، علت و معلول
- **عنان:** اختیار، جلو
- **غرایب:** غریبه‌لر، هنوزگچه کۆرینمه‌گن بیر نرسه، ینگی بیر نرسه
- **فاضل:** فضیلت اېگه سی، بیلیملی و دانا کیشی،
- **فریفته:** الدنگن
- **فصاحت:** تلی تېز بۆلگن، ادبی تیل بیلن سۆزلش
- **فضیلت:** برترلیک، آرتیقلیک
- **فطری:** طبیعی سرشت، ذاتی و اصل حال
- **قالاق:** ترقی و تمدن دن کېین قالگن، اونچه‌لیک ترقی اېتمه‌گن
- **قان باسیمی:** قان فشاری
- **قایه:** تیک تاغ، تیغه، تاغ نینگ قله سی و یا باشی
- **قتلم:** لایه، قشر
- **قراقچی:** یۆل تۆسیب باسقینچیلیک قیلووچی، یۆل تۆسر
- **قراوسیز:** قارالمه گن، توجه قیلمه گن، تربیه بۆلمه‌گن
- **قضائیه کوچ:** قوه قضایی
- **قلمرو:** فرمانروای حوزه‌سی، پادشاه نینگ جغرافیای حوزه‌سی
- **قمچی:** آت، اېشک و شوکبیلرنی مینگنده اولرنی یوریشگه ایشله‌تیله‌دیگن دسته‌لی قییش، تسمه
- **قماق:** قماق‌خانه، بندی خانه
- **قناعت:** آزگه یا باریگه، کۆنیش
- **قورغان:** محوطه، احاطه، دېوار اېتیلگن بیر قطعه یېر.
- **قوزغلان:** انقلاب، شورش
- **قوللناق:** استعمال بۆلماق
- **قۆلیازمه:** یازیلگن مطلب، خامه یازیلگن

- **قیدرماق:** تاپیش حرکتیده بؤلماق، اخترماق، ایزله‌ماق
- **قیر:** رنگی قرا بؤلگن بیر غلیظ ماده، یاپیشه‌دیگن نفت دن آلینگن یوز درجه حرارت گه ذوب بؤله‌دی، یول و باشقه نرسه‌لرنی قوریش اوچون اوندن فایده‌له‌نیله‌دی، تپه، قلعه
- **قیرغاق:** سوو بؤییده‌گی قوروقلیک لب، بؤی، ساحل
- **قیلیق:** عادت
- **کارتوس:** اؤق، مرمی
- **کامگارلیک:** خوش بختلک
- **کبر:** بویوک، منشی، خودخواه، اؤزی نی مقته‌گیچ (مقته‌یدیگن) کیشی، نخوت
- **کمسیتیش:** حرمت قیلمس‌لیک، پست نظر بیلن قره‌ماق، کیچیک قیلیش، خوار اېتیش
- **کؤپ سیریه‌لی:** کؤپ قسملی
- **کوره‌شچن:** کوره‌ش آلیب، باریشگه استعدادی بار
- **کؤلم:** اندازه، مقیاس، حجمی
- **کؤنگیللی:** دواطلب
- **کؤیلاوچی:** شعر اؤقی دیگان، ترانه اؤقی دیگان، شوکبیلردن
- **کیشن:** آتلر و یا باشقه حیوانلرنینگ آیاغیگه سالینه‌دیگن تېمیردن توزیلگن نرسه، بندیلر و محبوس لرنینگ آیاغیگه سالیب قفل له‌یدیگن نرسه
- **کېلیشماوچیلیک:** ضدیت، قره مه قرشیلیک
- **کېلیشوو:** فیصله گه کېلیشگن، قرار، بیتیم، شرطنامه
- **کېک:** شکر، یاغ، اون و تاووق نینگ یومورتقه سیدن عبارت بؤلیب پیشیریلگن شیرینی نینگ بیر توری
- **گوده‌لنتیرماق:** کؤز آلدیده مجسم قیلماق، کؤرینماق
- **لااحصاء:** سان‌سیز، بې‌شمار

- **مارکیت:** دوکانلر تؤپلمه‌سی
- **مبالغه:** بؤرتتیریب کؤرستیش، آرتتیریش، بیرار ایشگه غلو قیلیش
- **متداوله:** معمول و مروج
- **متفکر:** یوکسک تفکراېگه‌سی
- **متکبر:** خودخواه، خودبین، اؤشه کیشی بویوک‌لیک نی اؤزیگه کؤرسه
- **محقق:** تحقیق قیلووچی، تحقیق اهلی، اؤشه کیشی که حقیقت گه ییتگن بؤلسه
- **محیط:** احاطه قیلووچی اؤشه خط که بیر دائره نی همه تمانینی احاطه قیلگن بؤلسه، اؤشه جای که انسان لر او یېرده زنده‌لیک قیله دی، شهر، قیشلاق، اوی، کشور
- **مدعی:** ادعا قیلگن کیشی، دعواقیلگن کیشی
- **مدنی‌لشماق:** مدنیت کسب اېتماق، مدنیتلی بؤله بارماق
- **مراجعت:** قیتیش، رجوع قیلیش
- **مراق:** ذوق بېرووچی، اشتیاق اویغاتووچی
- **مرغوب:** خاخلگن
- **مستحسن:** یخشی‌لیک
- **مستثنا:** عمومی قاعده‌دن عادتده‌گی ترتیبدن تشقری، استثنا بؤلگن
- **مستند:** سندگه یا دلیلگه اساسلنگن، واقعی
- **مشرف:** شرف تاپگن یوکسلگن، پایه و مرتبه‌سی بلند بؤلگن
- **مصالحه:** ایکّی جناح بیر- بیری بیلن صلح قیلیش، آشتی، سازش
- **مصلی:** جای نماز، سجاده
- **مضافات:** نسبت بېریلگن، قؤشیلگن
- **مطالعه:** بیرار نرسه‌دن اطلاع تاپیش، بیرارکتاب یا باشقه یازوونی دقت بیلن اؤقیش
- **معجب الرویات:** خود خوالیک
- **معجزه:** باشقه‌لر خودی اؤشه نرسه نینگ بجه‌ریشیدن عاجز بؤلگن، خارقالعاده ایش، عمل
- **معانی:** معنا نینگ تؤپلمه‌سی

- **معیار:** معلوم اؤلچا، اندازه مقیاس
- **معنویلیک:** اخلاقی کشینی خصوصیتی
- **مفاهمه:** بیر- بیر بلین معین بیر موضوع اوستیگه کېلیشوو
- **مقتدی:** پیرو
- **مقدمات:** مقدمه نینگ کؤپلیک شکلی
- **مقننه:** قانون توزه‌تووچی بیر بویوک مقام
- **مقننه کوچ:** پارلمان، شورا
- **مقیاس:** کؤلم، اندازه
- **ملکه‌لی:** ملکه گه اېگه بؤلگن، ملکه‌سینی آشیرگن، تجربه‌لی
- **ملایمت:** حلیم یوریش، هرکیم بیلن سازش قلیکان و خوشخوی کیشی
- **مناسک:** حج موسمیده اجرأ بؤله‌دیگن عمللر، صفأ و مروه آره‌سیده تېز یوریش، عرفات ده استقامت اېتیش، شیطان گه تاش آتیش، قربانی قیلیش و طوایف فرضینی اجرأ اېتیش.
- **منازعه:** خصومت قیلماق، ایستیزه قیلماق
- **منعم:** بای، پولی بار، توانلی
- **مؤدت:** محبت، دوست‌لیک، عشق
- **موعظه:** پند و اندرز
- **مؤید:** تائید قیلووچی، تقویت قیلووچی، قتّیق قیلووچی، یاردم قیلووچی
- **نجوم:** یؤلدیز شناس‌لیک
- **نزع:** جان بېرماق، جان بېریش
- **نظارت:** ناظر نینگ ایشی، ایش دن مراقبت قیلووچی
- **نفایس:** ظریف و نفیس نرسه‌لر
- **نقد:** سره‌لش، یخشینی یماندن اییریش
- **نقلیه:** او نرسه‌کی حمل و نقل گه تېگیشلی بؤلسه، یوک کېلتیرووچی
- **نوادر:** نادر نینگ کوپلیک شکلی، کم تاپیله‌دیگن نرسه

- **نؤخته:** آت، هوکیز، سیگیر، و شو کبی حیوانلر نی باغلش، هیده‌ش اوچون باشی گه بویوم سالینه دیگن ایپ. ابزار
- **نیگیز:** اساس، ریشه
- **هیداوچی:** راننده
- **وایه:** حصه، سهم، بهره
- **وقف:** اؤزمال وملکیدن عام المنفعه ایشلر اوچون استفاده قیلیشلری مقصدیده اجره‌تیلگن ملک یا ثروت
- **وقوف:** آگاه بؤلماق، اطلاع تاپماق
- **هارغین:** چرچه‌گن، خسته بؤلگن
- **هجوم:** حرکت بیلن کیمسه یا نرسه اوستیگه تشله‌نیش
- **هخامنشی:** ایرانلیک قوملردن بېری
- **هزل:** مزاح، هزلش، شوخ‌لیک، بېهوده سؤز
- **هنری:** هنرمند، هنرلی، هنر اهلی
- **هیروئین:** مخدر ماده‌لردن بیر توری
- **یازوو:** ۱. یازیش اوچون قؤللنه‌دیگن گرافیک بیلگیلری سیتمی ۲. یازیلگن نرسه، متن
- **یاساق:** منع، قدغن
- **یاقیلغی:** یاقیله دیگن نرسه لر
- **یانده‌شماق:** یانمه- یان کېلماق، یقینلشماق ۲. مسأله‌گه، ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره‌ماق
- **یاندیرماق:** یانماق
- **یانگیلور:** شکست ییدی
- **یانلیک:** آت اوستیگه تشلنه‌دیگن نرسه، آت اسبابی
- **یانرووچی:** یاندیره دیگن کیشی
- **یانماس:** اوت آلماق، یالقینله‌نیب، نور بېریب تورماق
- **یانماق:** اؤت آلماق، اؤنده کویماق
- **یانیلغی:** یانه دیگن سویوق ماده، درگیرآن
- **یاووزلیک:** یمانلیک، بدلیک
- **یایره‌لیش:** یخشی بؤلماق، اؤزنیی اېرکین حس قیلماق، یایره لیب اؤلتیرماق

- **ییتکچی:** ۱. باشلب، ییتکلب، اییرگشتیریب باروو‌چی،
یۏلباشچی، رهبر قیلووچی
- **یره‌تیش:** وجودگه کېلتیرماق، بنیاد اېتماق، توزماق، برپاقیلماق، ایجاد
- **یلغوز:** تنها، یکّه
- **ینگلیشماق:** خطا قیلماق، غلط قیلماق، ادشماق
- **ینگره‌ماق:** جرنگلب اېشیتیلماق، جرنگلب یاییلماق، جرنگله‌ماق
- **یوتوق:** بیرار ساحه‌ده اېریشلگن موفقیت، غلبه، لاتری
- **یوغرش:** عجبین قیلیش، خمیر قیلیش، آماده و تیار قیلیش
- **یومشاق:** نرم، ملایم، لطیف
- **یوغریلماق:** عجبین بۏلماق، قۏشیب آلماق، نرم قیلماق، تیارله ماق
- **یۏلاوچی:** یۏلچی، یۏلده کېتـه یـاتگن، اۏتیـب باره‌یاتگن آدم
- **یوواشلیک:** بی آزار، شوخلیک قیلمه یـدیگن، تینچ یا جیم یوره دیگن، مثال: یوواشلیک یخشی و یا آت نینگ یوواشلیگی
- **یېچیم:** ۱. یېچیش، یېچیلیش ۲. مسئله، معضله و شو کبی‌لرنینگ جوابی، مثال: مسئله نینگ یېچیمی
- **ییریک:** ۱. حجمی، اۏلچملری جهتدن نسبتاً کتّه، کۏپ کیشیدن عبارت، کۏپ سانلی،
۲. شهرت، اتاقلی، نفوذلی
- **یېنگیش:** غالب چیقماق، غلبه قازانماق، اوستون چیقماق